

Célunk, hogy nemcsak szakmai, hanem szélesebb körben is megismertessük az első szabadon megválasztott kormány miniszterelnökének, Antall Józsefnek az életútját. Az e kötetben közölt levelek, dokumentumok és interjúk alapján megrajzolható a pályakezdő bölcsész fiatalember életútjának íve. Rekonstruálható, hogyan fejlődött személyisége, és hogyan lehetett 1990-ben az ország demokratikusan megválasztott miniszterelnöke. Olvasás közben érezhetjük a pályakezdés gyötrelmeit, de a választási győzelem euforikus hangulatát is, azt az irgalmatlanul kemény küzdelmet, amely a demokratikus intézményrendszerek kiépítésével járt. A demokratikus államrend megalapozásának központi kérdése a szovjet csapatok kivonása volt Magyarország területéről, amely végül 1991. június 19-én következett be, akkor hagyta el az utolsó szovjet katona hazánk területét. Ezzel kapcsolatban eddig nem publikált dokumentumokat teszünk közzé. A tanári pálya éveiről interjúkat közlünk Antall József egykori diákjaival.

Ez a kötet szerves folytatása a VERITAS Történetkutató Intézet könyvsorozatában eddig napvilágot látott, Antall József miniszterelnök életútját, majd kormányának külpolitikáját bemutató munkáinknak.

**MAGYAR
NAPLÓ**

Ára: 2000 Ft

TÓTH ESZTER ZSÓFIA CERUZAVONÁSOK ANTALL JÓZSEF ARCÉLÉHEZ

VERITAS FÜZETEK 9.

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

CERUZAVONÁSOK ANTALL JÓZSEF ARCÉLÉHEZ

LEVELEK ÉS INTERJÚK

 VERITAS
TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET

CERUZAVONÁSOK
ANTALL JÓZSEF ARCÉLÉHEZ

Tóth Eszter Zsófia

CERUZAVONÁSOK
ANTALL JÓZSEF ARCÉLÉHEZ

Levelek és interjúk

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2018

A leveleket válogatta, szerkesztette, lábjegyzetekkel ellátta
és a bevezető tanulmányt írta Tóth Eszter Zsófia

Sorozatszerkesztő:
Ujváry Gábor

Lektorálta:
Kapronczay Károly – Marinovich Endre

© Tóth Eszter Zsófia, 2018
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2018
© Magyar Napló, 2018

ISBN 978-615-5721-35-9

ISSN 2498-4493

Fiamnak és édesanyámnak

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	13
II. Pályakezdés megbélyegzetten	15
1. Idősebb Antall József levele Erdei Ferenc földművelésügyi miniszterhez fia, ifj. Antall József budapesti állása ügyében. 1954. május 24.	19
2. Romhányi Emil, a Levéltárak Országos Központja segédhivatal vezetőjének levele Antall Józsefhez, hogy hivatalában keresse fel. 1955. június 17.	21
3. Borsa Iván, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének levele Antall Józsefnek budapesti állása ügyében. 1955. június 20.	22
4. Antall József levele Bognár József belkereskedelmi miniszterhez, hogy a budapesti közgazdasági technikumok egyikébe tanári állásba helyezze. 1955. június 22.	24
5. Antall József levele a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának, hogy szíveskedjenek középiskolai tanári elhelyezkedését lehetővé tenni. 1955. június 22.	26
6. Antall József levele Erdei Ferenc földművelésügyi miniszternek, hogy a budapesti közgazdasági technikumok egyikébe tanári állást nyerjen. 1955. június 22.	27
7. Antall József válaszlevele Borsa Ivánnak, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének, hogy vidéki levéltárban állást nem tud vállalni. 1955. június 23.	29
Feljegyzés Antall József segédlevéltáros budapesti elhelyezéséről, 1955. június 23.	30
8. Antall József levele Borsa Ivánnak, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének, amelyben kéri áthelyezését budapesti tanári állásba. 1955. július 1.	31
9. Kovács Ferenc, az Oktatásügyi Minisztérium osztályvezetőjének levele Antall Józsefhez, amelyben közölte, hogy Antall József számára nincs lehetőség sem levéltárosi, sem tanári állást biztosítani. 1955. július 13.	32
10. Ila Gáborné, a Földművelési Minisztérium munkatársának levele idősebb Antall Józsefnek, hogy nincs lehetőség ifj. Antall József számára állást biztosítani. 1955. július 18.	33
11. Antall József levele Borsa Ivánnak, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének, hogy álláskeresése nem járt sikerrel. 1955. augusztus 31.	34

12. Antall József állásfoglalási kérelme az Oktatásügyi Minisztérium Jogügyi Főosztályához a munkajogi helyzetét illetően. 1955. szeptember 2.	37
13. Antall József kérelme az Oktatásügyi Miniszternek, hogy a főhatósága alá tartozó Levéltárak Országos Központja irányítása alatt álló valamelyik budapesti levéltárba elhelyezzék. 1956. április 21.	39
14. Ilku Pál művelődésügyi miniszter levele Szakasits Árpádnak, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége elnökének, hogy Antall József munkaviszonyát a Toldy Ferenc Gimnáziumban megszüntették, és jelenleg a Szabó Ervin Könyvtárban dolgozik. 1962. május 23.	40
15. Kolozsvári Ferencné, a Művelődésügyi Minisztérium Titkársága munkatársának hivatalos közlése, hogy Antall József visszahelyezésének a pedagógiai pályára nincs akadálya. 1962. május 29.	43
III. A rendhagyó tanár – interjúk egykori diákjaival	45
1. Interjú Molnár Tamással, az 1959-ben az Eötvös József Gimnáziumban végzett IV/A osztály tagjával	46
2. A névtelen tabló – György András emlékezése	48
3. Interjú Réthy Sándorral, az Eötvös József Gimnázium, majd a Toldy Ferenc Gimnázium diákjával	52
4. Interjú Ort Jánossal, Antall József tanítványával az Eötvös József Gimnáziumból	55
5. Interjú Báthory Györggyel, Antall József diákjával az Eötvös József Gimnáziumból	57
6. Megay László: Egy kormányfő órája	59
7. Interjú Kapronczay Károllyal, Antall József tanítványával a Toldy Gimnáziumból	63
Dokumentumok Kapronczay Károly interjújához	65
Antall József levele Kapronczay Károlynak a sorkatonai szolgálat időszakában. 1962. augusztus 28.	67
Toldys diákok búcsúztatója	70
IV. Az apai örökség és gondozása	71
1. Idősebb Antall József feljegyzése a második világháború során Magyarországon tartózkodó lengyel menekültek történetének feltárására. 1958. szeptember 14.	74
2. Bolberitz Pál levele Antall Józsefnek: édesapja halála miatti részvétnyilvánítás. 1974. augusztus 15.	76

3. Nagy László részvétnyilvánítása Antall Józsefnek édesapja halála miatt. 1974. augusztus 5.	78
4. Zalai Károly részvétnyilvánítása Antall Józsefnek édesapja halála miatt. 1974. augusztus 7.	79
5. Antall József állásfoglalást kér Rottler Ferencről, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztályának munkatársától idősebb Antall József visszaemlékezésének megjelentetése tárgyában. 1980. március 15.	80
6. Tasnádi András levele Antall Józsefnek, melynek témája id. Antall József és a lengyel menekültek mentése. 1976. augusztus 24.	86
7. Antall József levele Bajomi Lázár Endrének, néhai idősebb Antall József visszaemlékezésének kiadásához. 1979. március 15.	87
8. Antall József levele Salamon Rácz Tamásnak a második világháború során Magyarországra került lengyel menekültekkel kapcsolatban. 1979. február 22.	89
9. Antall József levele Csorba Tibornak idősebb Antall József emlékiratairól. 1984. április 27.	92
10. Antall József levele az amerikai emigrációban élő Varga Bélának, amelyben megköszönte az idősebb Antall Józsefről készült fotókat. 1984. január 13.	95
11. Antall József levele Farkas Gábornak, amelyben észrevételeket tesz Vida István: <i>A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947</i> című munkájához. 1984. március 19.	97
12. Dr. Liptai Ervin, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum igazgatójának levele Antall Józsefnek édesapjáról. 1988. február 18.	99
13. Antall József levele az amerikai emigrációban élő Varga Bélának a második világháború és az azt követő időszak hiteles feltárásának igényéről. 1988. június 24.	101
14. Antall József felhívja Randolph L. Braham történész figyelmét, hogy a holokausztról írt könyvében nem említette meg idősebb Antall József tevékenységét. 1989. január 21.	103
V. Széles körű levelezés.	105
1. Antall József levele Tar Pálnak a közlekedéspolitika tanulmányozásáról. 1953. február 2.	106
2. Antall József levele dr. Némethy Ferenchez felszentelése alkalmából. 1956. július 15.	109

3. Tar Pál levele Antall Józsefnek, magyar könyvek küldése ügyében az Amerikai Egyesült Államokba. 1961. május 9.	112
4. Bódy Pál levele Antall Józsefnek, hogy megkapta az Eötvös Józsefről szóló tanulmányát. 1961. április 18.	114
5. Antall József levele Bolberitz Pálnak a kereszténységről és a liberalizmusról. 1966. június 21.	116
6. Tar Pál levele Antall Józsefnek, hogy megérkezett Denverbe és kisebb problémák akadtak a Magyar Országos Levéltár küldeményével. 1968. június 30.	119
7. Tar Pál levele Antall Józsefnek magyar könyvek kérése ügyében. 1968. július 18.	120
8. Antall József levele Bódy Pálnak, a Portlandi Tudományegyetem Történelem Tanszékére, hogy két tanulmányát elküldte számára. 1969. május 16.	121
9. Molnár István kanonok levele dr. Antall Józsefhez, a pálos rendhez kötődő kutatásairól. 1969. november 29.	123
10. Vajkai Aurél levele Antall Józsefhez olajos kutatási témákról, többek között az olajütőkről. 1975. december 13.	124
11. Antall József levele Tar Pálnak a könyvküldeményeiről és Nyugat-Európába utazásának elhalasztásáról. 1980. február 7.	126
12. Farkas Gábor levele Antall Józsefhez a koalíciós idők politikusairól. 1981. november 9.	128
13. Antall József állásfoglalást kér az Akadémiai Kiadótól, hogy megjelentetik-e az időközben elhunyt Oltványi Ambrus irodalomtörténész kéziratát „Eötvös József ismeretlen munkája a francia forradalomról” címmel. 1983. november 21.	129
14. Antall József levele Újváry Sándornak könyvküldeményekről (dátum nélkül)	131
15. Újváry Sándor levele Antall Józsefnek, melyben felajánlja általános segítségét. 1985. szeptember 21.	133
16. Újváry Sándor levele Antall Józsefnek könyvküldeményekről és id. Antall Józsefről. 1986. január 16.	135
17. Antall József levele Botka Ferencnek, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatójának Újváry Sándor hagyatéka ügyében. 1988. augusztus 8.	136
18. Vajay Szabolcs levele Antall Józsefnek nyugdíjba vonulásáról. 1983. december 10.	138

19. Antall József levele Medve Lászlónak, a Szociális és Egészségügyi Minisztérium államtitkárának, hogy a bérhelyzetre tekintettel nem veszi át a Minisztérium számára adományozott jutalmát. 1988. október 31.	140
20. Antall József levele Pozsgay Imre államminiszternek, amelyhez mellékelte a „Magyarország modernizációja” című kötethez elkészített életrajzi dolgozatait. 1988. december 13.	141
21. Antall József levele Szűrös Mátyásnak, a Magyar Népköztársaság Országgyűlése elnökének a Ceausescu-rezsimről. 1989. április 2.	142
VI. A kormányzás kezdetei	145
1. Tadeusz Belereski, a Lengyel Távirati Iroda tudósítójának kérdései Antall Józsefhez. 1990. április 25.	147
2. Beöthy Mihály, a Magyar Demokrata Fórum képviselőjének feljegyzése Antall József és Lezsák Sándor számára a szovjet csapatkivonással foglalkozó Annus Antal vezérőrnagy, kormány megbízottal folytatott hatpárti megbeszélésről. 1990. április 27.	150
3. Martin Nóra gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek, a demokratikus választások után. 1990. május 6.	153
4. Antall József köszönő levele Martin Nórának, 1990.	154
5. Marinovich Endre athéni kereskedelemi titkár, későbbi miniszterelnökségi kabinetfőnök gratuláló levele Antall József miniszterelnökké megválasztása alkalmából. 1990. május	155
6. Antall József levele 1956 után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált B. Rácz István részére. 1990. június 29.	156
7. Antall József válaszlevele Almási Jolán tanárnőnek az Antall család eredetéről (dátum nélkül)	157
8. Antall József felkéri O'sváth Györgyöt, hogy személyes tanácsadója legyen, a „Magyar Miniszterelnök mellé felkért személyes tanácsos” címen. 1990. június 1.	158
9. Antall József felkéri Tar Pált, hogy személyes tanácsadója legyen, a „Magyar Miniszterelnök mellé felkért személyes tanácsos” címen. 1990. június 1.	159
10. Tittenberger József, korábbi tanítvány gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990. augusztus 2.	160
11. Teresa Antoniewicz lengyel állampolgár gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990.	161
12. Göncz Árpád köztársasági elnök levele Antall József miniszterelnöknek, amelyhez Gosztonyi Péter levelét mellékelte. 1990. július 4.	162

13. Kende Péter Franciaországban élő magyar szociológus gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990. június 19.	164
14. Antall József levele az Amerikai Egyesült Államokban élő Kővágó Józsefnek. 1990. június 29.	166
15. Az Amerikai Egyesült Államokban élő Kővágó József észrevételei a magyar médiával kapcsolatban Antall József miniszterelnöknek címezve. 1990. szeptember 11.	167
16. Antall József felkéri Hieronymi Ottót, hogy a magyar miniszterelnök személyes tanácsadója legyen. 1990.	169
17. Boross Péter későbbi miniszterelnök gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990.	170
Melléklet	173
Antall József életrajzi adatai (születésétől miniszterelnökké választásáig) ..	173
Irodalomjegyzék	175

„Csak világítani – kevés.
Csak melegíteni – kevés.
Világítani és melegíteni – ez minden.”¹

I. BEVEZETÉS

Ez a kötet folytatása a VERITAS Történetkutató Intézet könyvsorozatában napvilágot látott, Antall József miniszterelnök életútját, majd kormányának külpolitikáját bemutató munkáinknak, melyekben eddig nem publikált történeti forrásokat jelentetünk meg.²

Célunk, hogy nemcsak szakmai, hanem szélesebb körben is megismertessük az első szabadon megválasztott kormány miniszterelnökének életútját. Az ebben a kötetben közölt levelek, dokumentumok és interjúk alapján megrajzolható a pályakezdő bölcsész fiatalember életútjának íve. Rekonstruálható, hogyan fejlődött személyisége, és hogyan lehetett 1990-ben az ország demokratikusan megválasztott miniszterelnöke. Olvasás közben felidézhetjük a tanári, kutatói pálya felívelését nehezített körülmények között, majd a választási győzelem euforikus hangulatát, a kötet végén felvillantjuk azt az irgalmatlanul kemény küzdelmet, amely a demokratikus intézményrendszerek kiépítésével járt (reményeink szerint az ezt követő kötetünk ennek részletes bemutatásával fog foglalkozni). A demokratikus államrend megalapozásának központi kérdése a szovjet csapatok kivonása volt Magyarország területéről, mely végül 1991. június 19-én következett be, akkor hagyta el az utolsó szovjet katona hazánk területét. Ezzel kapcsolatban eddig nem publikált dokumentumokat teszünk közzé. A pályakezdés éveiről pedig interjúkat közlünk Antall József egykori diákjaival.

¹ Részlet az Antall József miniszterelnökké választásakor küldött gratuláló levélből, 1990. május 6.

² Sáringer János: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához I.*, VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2015., Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökséig (1932–1989)*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2015., Tóth Eszter Zsófia: *Antall József és az állambiztonság*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016.

A kötetben közölt források lelőhelye a Semmelweis Orvostörténeti Levéltár Antall József Különgyűjteménye és a Magyar Nemzeti Levéltár iratanyaga. Ezúton köszönöm kollegámnak, Sáringer Jánosnak a források összegyűjtésében, kiválogatásában nyújtott önzetlen és fáradhatatlan segítségét.

A levelekben szereplő, kézzel írt megjegyzéseket, aláírásokat lábjegyzetben feltüntettük, a leveleket megszámozva és címekkel ellátva közöljük. Ahol ismert, ott szerepel a keletkezés időpontja is. Kapcsos zárójelekbe kerültek a dokumentum tartalmát kiegészítő, értelmező megjegyzések. Kurzív betűvel jeleztem a levelekben kézzel írt szövegrészeket.

Az öt fő fejezet élén külön bevezető foglalkozik az adott részben érintett kérdéskörökkel.

E kötet különlegessége, hogy Antall József levelezése unikális értékű: ugyanis leveleiből az öt aktuálisan foglalkoztató problémákon túl bepillantást nyerhetünk széles körű műveltségének lenyomataiba, az őt érdeklő történelmi és eszmetörténeti témákba. Tanítványainak pályáját is nagy gondossággal egyengette.

Köszönöm Kapronczay Károlynak, Antall József életútja kiváló ismerőjének, egykori tanítványának a segítséget, hogy bármikor fordulhattam hozzá a kötettel kapcsolatos kérdéseimmel.

Köszönöm Marinovich Endrének, hogy minden tekintetben támogatta e munkát, és lehetővé tette a kötet megjelenését.

II. PÁLYAKEZDÉS MEGBÉLYEGZETTEN

Ifjabb Antall József jellemét és gondolkodását tanárai és a budapesti Piarista Gimnáziumban töltött diákévei is formálták. Arról, hogy mit adtak számára a középiskolai diákévek, Borsa Ivánnak küldött levelében vallott: „Beszéltem vonaton öreg emberekkel, akiktől vagy fél évszázad választott el életkorban, azonban a közös felismerés, hogy mindketten piarista diákok voltunk, hidat vert közénk. Sok tehetséges embert neveltek három évszázad alatt és a magyarságnak is számos politikai, illetve szellemi vezetője került ki iskoláikból. (...) Tudást adtak és megmutatták számunkra az élet szerteágazó útjait: válasszunk belőle. Választhattunk, azonban a magunkban összegyűjtött szellemi útravalót nem felejtethjük el soha, bármelyik úton haladunk is.”

Tar Pálhoz életre szóló barátság fűzte a piarista diákévekből. 1980. február 7-i levelében idézte fel a közös évek kevésbé ismert történéseit: „Közben irataim rendezése közben ismét kezembe kerültek gyerekkori míveink [sic!], közöttük a Kultúra című világlapunk „*Ide SÜSS*” c[ímű] előd[j]e, (1948/49. tanév), amelyben megtaláltam „*Olajhábóru*” c[ímű] írásodat. Mellékelem a másolatát. Ma sem írhatnád meg különbül és időszerűbben! (...) Azt hiszem, öregszem, mert elérzékenyülök, hogy mily világos fejű gyermekek voltunk.”

Ifj. Antall József, e kötet főszereplője az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi, illetve Állam- és Jogtudományi Karának volt a hallgatója. Tanárai közül példaképének tartotta Pais Dezső nyelvészt, Eckhart Ferenc jogtörténészt vagy Eckhardt Sándor irodalmárt. Egyetemi szakdolgozatát Eötvös József népi iskolai politikájáról, bölcsészettudományi értekezését Eötvös József és az 1867-es kiegyezés előkészítéséről írta. A miniszterelnöki székig vezető úton az európai liberalizmus és annak magyar értelmezése Antall József eszmerendszerének egyik talpköve volt. A magyar nemzeti liberalizmus nagy alakjait Eötvös Józsefben, Deák Ferencben, Széchenyi Istvánban, Kossuth Lajosban, Kölcsey Ferencben, Batthyány Lajosban és Wesselényi Miklósban jelölte meg.

Antall József édesapjának, id. Antall Józsefnek kisközpárti múltja, széles látóköre, keresztény középosztálybeli elkötelezettsége nagy szerepet játszott abban, hogy ifj. Antall Józsefet a szocialista időszak a rendszer ellenségének tekintette, melynek súlyos következményei voltak pályakezdésére, számos visszautasításban volt része.

„Egyes esetekben határozott formában szóba került a felvételem, azonban személyemet érintő speciális, nem szakmai okokra és kapott információkra hivatkozva ezt lehetetlennek minősítették” – jellemezte Antall József Borsa Ivánnak³, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének címzett magánlevelében azt a képtelen szituációt, hogy annak ellenére, hogy képesítéssel rendelkezett, mindenütt falakba ütközött. Édesapja is próbálta őt segíteni, közbenjárt érdekében, de sajnos eredménytelenül.

Vidéken kínáltak fel számára álláslehetőséget: „Bevallom azonban, hogy kicsit furcsának találom azt az elgondolást: Budapesten nem helyezhető el, mert »veszélyes«, azonban Székesfehérváron már elhelyezhető, mert »veszélytelen«. (...) Nyilvánvaló, hogy vidéken, Székesfehérváron nagyobb »impériummal« rendelkeztem volna, mint második tudományos tisztviselő egy többször eltávozó vezető mellett. De Budapesten a ranglétra legalsó fokán?” – írta szintén Borsa Ivánnak. A vidéki lehetőséget nem fogadta el, úgy érezte, hogy szellemi és politikai száműzetés lett volna számára.

Mint köztudott, végül az Eötvös József Gimnáziumban sikerült elhelyezkednie 1955-ben magyar–történelem szakos tanárként. 1956-ban részt vett a gimnáziumi diákparlament munkájában, az 1956-os forradalomban az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé választották, a Keresztény Ifjúsági Szövetséget szervezte, tevékeny részt vállalt a Független Kisgazdapárt aktiválásában. Édesapjával a Parlamentben is járt a forradalmi napokban, majd a forradalom levereése után családja adott otthont Kovács Bélának, a Kisgazdapárt szellemi vezetőjének.⁴ Az 1956-os forradalom utáni megtorlás során iskolai forradalmi tevékenységéért, illetve a Független Kisgazdapárt forradalom alatti újjászervezésében vállalt szerepe miatt Antall Józsefet meghurcolták. 1957. április 1-jén áthelyezték a Toldy Gimnáziumba.⁵ Ott a forradalom egyéves évfordulóján néma megemlékezést szervezett és nem marxista–leninista szellemben oktatott, ezért 1959. október 23-án négy hónapra felfüggesztették, majd eltanácsolták a tanári pályáról és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Vadász utcai fiókkönyvtárában helyezkedhetett csak el.

³ Borsa Iván (1917–2006) történész, levéltáros. 1940-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen történelem–latin szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett, 1989-ben lett a történettudományok doktora. 1950–1957 között a Levéltárak Országos Központjának vezetője, 1958–1977 között a Magyar Országos Levéltár mikrofilmosztályának vezetője, 1964-től főigazgató-helyettese. Életútjáról ld. még: Lakos János: *A Magyar Országos Levéltár története*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006.

⁴ Részletesebben erről ld. Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig*. VERITAS – Magyar Napló, Budapest, 2015. 17–19.

⁵ Részletesebben ld. Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei*. 1957–1989. 1956-os Intézet, Budapest, 2008.

A tanítási tilalmat az 1963-as amnesztiával oldották fel. Ettől kezdve közel egy évtizeden át tanított dolgozók esti gimnáziumában, de fő állása előbb kutatói, majd igazgatóhelyettesi és igazgatói állás lett a Semmelweis Orvostörténeti Intézet és Múzeumban.

Mindez a hányattatás azért jutott osztályrészéül, mert a keresztény középosztálybeli értékeket bátran képviselte, és részt vett a forradalomban. Megnyugvást számára 1963-tól a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum hozott, ahol tudományos munkatársként helyezkedett el. E könyv írása során felkerestem egykori tanítványait is, akikkel interjúkat készítettem Antall József tanáregyéniségéről. E portrékból szeretetreméltó, művelt, igazi tanáregyéniség bontakozik ki számunkra.

1.

Idősebb Antall József levele Erdei Ferenc⁶ földművelésügyi miniszterhez fia, ifj. Antall József budapesti állása ügyében. 1954. május 24.

Kedves Barátom!

Szíves voltál felhatalmazni, hogy ha Jóska fiam befejezi az egyetemet, elhelyezkedés érdekében segítségedet kérhetem.

Most elhelyezkedési ügye időszerűvé vált, mert utolsó évvégi vizsgáit – a történelem–levéltár szakon – jeles eredménnyel letette.⁷

Azt kérném, hogy Pestre nyerjen végleges beosztást. Indokaim előtted is ismertek: együtt lakunk vele és feleségével, aki ugyancsak Pesten az egyik vállalat dolgozója.⁸ Magam is és sajnos feleségem is beteges. Hol ő, hol én kerülök kórházba.

Fiam már gimnazista kora óta erősen tudományos érdeklődésű. Életpályáját nem kényszerből, vagy véletlenül választotta, erre készült évek óta.⁹ Nem hinném, hogy múltam, valamint az a körülmény, hogy a Kisgazdapárt egyik funkcionáriusa voltam, a magasabb megfontoltabb szervek előtt az ő hátrányára szolgálna.¹⁰

⁶ Erdei Ferenc (1910–1971) közgazdász, szociológus, az MTA tagja. 1948-ban és 1962-ben Kossuth-díjat kapott. A falukutató mozgalom vezéregyénisége, a Márciusi Front (1937) és a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja (1939). 1944–45-ben az ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztere, 1945–47-ben a Nemzeti Parasztpárt alelnöke, majd főtitkára. 1948-ban államminiszter, 1949–53-ban földművelésügyi min. A szövetkezeti gazdálkodás és a falu szocialista átalakulása ügyének egyik vezető politikus. 1953–54-ben igazságügyi min. 1955–56-ban a Minisztertanács elnökhelyettese. 1964–69-ben a Hazafias Népfront főtitkára, 1965–71 között az Elnöki Tanács tagja. Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon. 1. kötet. A–E. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 702.

⁷ Antall József az érettségi évében, 1950-ben felvételt nyert az ELTE Bölcsészettudományi Karára, történelem és magyar nyelv és irodalom szakos tanári, muzeológusi, könyvtáros és levéltáros diplomákat is szerzett. Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2001. 13.

⁸ Antall József 1953-ban kötött házasságot Fülep Klárával. A család a Budapest V. kerület, Károlyi Mihály u. 4–8. szám alatt lakott.

⁹ Antall József 1942–1950 között végezte el a budapesti Piarista Gimnáziumot.

¹⁰ Idősebb Antall József 1931-től, alapításától volt a Független Kisgazdapárt tagja. 1945-től a párt színeiben újjáépítési államtitkár, majd miniszter, 1948-ban az FKGP pártigazgatója is volt, 1949–1953 között országgyűlési képviselő. 1946-ban pár hónapig pénzügyminiszterként tevékenykedett. Kosztricz Anna: *Volt politikusok levelei Kádár Jánoshoz megvont nyugdíjuk ügyében*. Archivnet 2012. 3. szám. http://www.archivnet.hu/hetkoznapi/volt_politikusok_levelei_kadar_janoshoz_megvont_nyugdijuk_ugyeben.html?oldal=1 Utolsó letöltés: 2018. január 29

Arra kérlek, hogy a mellékelt feljegyzésbe foglaltak alapján, az illetékes helyen nyomós szavaddal budapesti végleges beosztását lehetővé tenni szíveskedjél.

Budapest, 1954. május 24.

Abban a reményben, hogy nem voltam terhedre, maradtam tisztelettel, őszinte híved

id. Antall József

2.

Romhányi Emil¹¹, a Levéltárak Országos Központja segédhivatal vezetőjének levele Antall Józsefhez, hogy hivatalában keresse fel. 1955. június 17.

Antall József elvtársnak

Balatonszabadi

Kedves Barátom!

Borsa Iván hivatalvezető elvtárs megbízásából arra kérlek, hogy legközelebb Budapestre jövedeled alkalmával légy szíves a LOK-ban felkeresni.¹²

1955. június 17.

Szívélyes üdvözléssel

Romhányi Emil

¹¹ Romhányi Emil (1906–1968) a Pest Megyei Levéltár levéltárosa. Paraszti családból származott, a középiskola elvégzése után 1922-ben díjnokként kezdte pályáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. Irodafőtiszt, majd irodaigazgató lett, 1950-től a Levéltárak Országos Központja segédhivatal vezetője. 1958-tól a Pest Megyei Levéltár levéltárosa. *Levéltári közlemények*, 1968. 1. 150.

¹² LOK: Levéltárak Országos Központja. Az 1950. évi 29. törvényerejű rendelettel hozták létre a Levéltárak Országos Központját, mint a levéltári irányítás központi szervét.

3.

Borsa Iván, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének levele
Antall Józsefnek budapesti állása ügyében. 1955. június 20.

Budapest, 1955. június 20.

Kedves Jóska!

Úgy gondolom, hogy a megbeszélendő témát részben a jelen levél, részben telefon-beszélgetés útján meg tudjuk oldani.

A probléma, mint gondolhattad, végleges beosztásod ügye. Nem tudom, hogy az elmúlt hetekben megváltoztattad-e elhatározásodat. Ha nem, úgy papíron is perfektuálni¹³ kell azt, hogy nem vállalod a vidéki beosztást, ha pedig mást gondoltál, tisztázni kell, hogy melyik vidéki várost választod. /Lehetőségek: Debrecen, Szeged, Székesfehérvár, Zalaegerszeg./

Lényegében ezekre a kérdésekre szeretnék mielőbb feleletet kapni, mert az új beosztás időpontja július 15., és az előírásoknak megfelelően az értesítésnek 15 nappal előbb írásban kézben kell lennie.

Kérlek tehát, gondold meg utoljára a dolgot, s a válasz megadása érdekében 23-án¹⁴ /csütörtökön/ hívj fel telefonon /160–679/ R beszélgetésre,¹⁵ amit a hívott fél fizet. Ekkor megbeszéljük az ügy formai részleteit is.

Tájékoztatásul dióhéjban Benke ügyének vázlatát,¹⁶ amint azt vele a napokban megbeszéltem. Megkapja írásban az áthelyezést a Szegedi Állami Levéltárba. Ezt nem tudván elfogadni, s minthogy a kérdésben az egyeztető bizottságokhoz fellebbezni nem kíván, írásban rögtön közli, hogy nem tudja az áthelyezést családi okok miatt elfogadni, s kéri a kötelező szakmai gyakorlat folytatása alól kapja meg a fel-

¹³ Perfektuálni eredetileg latin kifejezés, amelynek jelentése ebben a kontextusban: rögzíteni.

¹⁴ Utalás 1955. június 23-ra.

¹⁵ R-beszélgetés kifejezés a francia „repons payee”-ből ered, azt jelenti, a hívást a hívott fél fizeti, eredetileg a francia telefontársaság vezette be.

¹⁶ Benke Zsófia levéltárosról van szó. Publikációi egyebek mellett: Benke Zsófia: A Tanácsköztársaság egészségügy igazgatásának történetéhez. In. *Levéltári Szemle*, 1969. 1. 57–74. o.; Néhány ifjúsági történelmi regényről. *Századok*, 1969. 1291–1304.; Az ellenforradalmi korszak munkásbiztosításának történetéből. *Századok*, 1975. 1001–1028.

mentést és a munkaviszonyt „hozzájárulással kilépett” megjegyzéssel bontsuk fel. A minisztérium ehhez minden bizonnyal hozzá fog járulni.

Nehezebbnek ígérkezik azonban a helyzet a Te esetében. Te ugyanis, ha jól tudom, tanári vonalon kívánsz elhelyezkedni. Ez esetben viszont nem lehet szó a szakmai gyakorlat megszüntetéséről, hanem annak tanári vonalon való folytatását kell biztosítani, ez pedig csak úgy lehetséges, ha az Oktatásügyi Minisztérium addig /július 15. – augusztus 1. ?¹⁷/ oda áthelyez. Nem tudom, hogy állsz ezen a vonalon.

Ha úgy gondolod, hogy a fenti témákra a válaszokat nem tudod megadni egy 4–5 perces telefonbeszélgetés során, akkor arra kérek, hogy 23-án délelőtt keress fel hivatali helyiségemben.

A viszonthallásig, illetőleg a viszontlátásig
szívélyesen üdvözl
Borsa Iván

¹⁷ Kérdőjel gépirással az eredetiben.

4.

Antall József levele Bognár József belkereskedelmi miniszterhez, hogy a budapesti közgazdasági technikumok egyikébe tanári állásba helyezze. 1955. június 22.

Bognár József¹⁸

Belkereskedelmi miniszter

Budapest

*Nem válaszolt*¹⁹

Azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy a főhatósága alá tartozó budapesti közgazdasági technikumok egyikébe tanári állásba elhelyezni szíveskedjék.

Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történettudományi Karán végeztem levéltáros–történelem szakot. Történelem államvizsgáimat 1954-ben tettem le, míg – az Országos Levéltárban töltött gyakorló év után esedékes – levéltárosi államvizsgát 1955. június 29-én teszem le. Az oktatásügyi miniszter elvi döntése alapján a Tudományegyetem rektora engedélyezte a levéltáros oklevél megszerzése mellett a középiskolai tanári diploma elnyerését is. A szükséges gyakorlótanítás és különbözeti szigorlatok eredményes letétele ill[etve] befejezése következtében 1955. július 6-án teszek eleget a pedagógiai (tanári) államvizsgának. Ezáltal elnyertem a középiskolai történelem szakos tanári oklevelet. Emellett azonban tudnék magyar irodalmat is tanítani, mivel négy féléven keresztül magyar–történelem szakos tanárjelölt voltam és hiányzó magyar vizsgáimat (négy félévről) rövidített tanulmányi idő alatt letehetném. Jelenleg még a Levéltárak Országos Központja irányítása alatt álló Országos Levéltárban működöm, azonban július 15-i dátummal vidékre kapnék beosztást.

Családi körülményeim azonban lehetetlenné teszik számomra a vidéki állás elfogadását. Három éve nős vagyok és feleségem az egyik budapesti vállalat dolgozója. Ezenkívül közös háztartásban élek beteges szüleimmel és nagyanyámmal. Budapesti elhelyezésemet indokolja tudományos munkám és érdeklődési köröm is. A Pedagógiai

¹⁸ Bognár József (1917–1996) a Független Kisgazdapárt politikusa, 1946–1947 között tájékoztatásügyi miniszter, illetve 1947–1949 között Budapest polgármestere. 1949–1953 és 1954–1956 között belkereskedelmi miniszter volt.

¹⁹ Grafitceruzával írt kézírás.

Tudományos Intézet²⁰ részére a dualizmus korának művelődéspolitikáját dolgozom fel levéltári anyag felhasználásával,²¹ valamint felszólítottak a [Magyar] Tudományos Akadémia megbízásából készülő, 1905–7-es kormányzati válságról szóló kiadvány szerkesztési munkálataiban való részvételre. Az említett munkákon kívül megkezdtem a magyar közigazgatás és Kossuth Lajos közjogi és közigazgatási tanulmányainak és gondolatainak a történeti kidolgozását.²²

Az említett indok alapján kérem budapesti közgazdasági technikumi tanári elhelyezésemet.

Budapest, 1955. június 22.

Antall József

Budapest V. Egyetem u. 4/8.

²⁰ Pedagógiai Tudományos Intézet néven 1954–1962 között működött, jogutódja az Országos Pedagógiai Tudományos Intézet volt. Igazgatója 1954–1959 Nagy Sándor, 1959 és 1962 között Szarka József volt. Fő feladata volt nevelésügyi tervezetek, törvénytervezetek kidolgozása, oktatásügyi dokumentumok összegyűjtése, kutatások végzése.

²¹ Antall József: Eötvös József művelődéspolitikája és a Politikai Hetilap. In *Neveléstörténeti Tanulmányok*. Szerkesztette: Kőte Sándor. Budapest, 1970. Magyar Pedagógiai Társaság. 123–149., Antall József: Eötvös művelődéspolitikája és a középiskolai reform előkészítése. In *Magyar Pedagógia* 71 (1971) No. 1–2. 159–171., Antall József: Eötvös művelődéspolitikája és a középiskolai reform előkészítése. In *A 125 éves budapesti V. kerületi Eötvös József Gimnázium emlékkönyve, 1854/55–1978/79*. Szerkesztette Habuda Miklósné, közreműködött Kiss István, Solymár János. Budapest 1979. Eötvös József Gimnázium. 16–27.

²² Antall József: Az 1867-es kiegyezés. Deák, Eötvös, Kossuth. In *Élet és Tudomány*, 22 (1967) No. 7. 291–294.

5.

Antall József levele a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának, hogy szíveskedjenek középiskolai tanári elhelyezkedését lehetővé tenni. 1955. június 22.

Budapest

Középiskolai tanári elhelyezés ügyében a mellékelt kérvénnyel fordultam 1955. április 14-én a Végrehajtó Bizottsághoz. Válaszképp – a szintén mellékelt – értesítést kaptam, melyben közlik, hogy nem foglalkozhatnak kéresemmel, mivel nem rendelkezem tanári oklevéllel.

Kérvényem beadásával párhuzamosan kéressel fordultam az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorához, hogy engedélyezze két oklevél (levéltáros és tanári) megszerzését. Ehhez az Egyetem rektora – az oktatásügyi miniszter elvi döntése alapján – hozzájárult.²³

Az engedély megszerzése után eleget tettem a kötelező hospitálásnak és gyakorló-tanításnak, letettem a neveléstörténeti szigorlatot (jeles eredménnyel). Ez alapján a Történettudományi Kar dékánja július 6-ra tűzte ki a pedagógiai /tanári/ államvizsgát.²⁴ Ezzel megszerzem a történelem tanári oklevelet, majd ősztől rövidített tanulmányi idő alatt eleget teszek a magyar szakos tanárságomhoz hiányzó négy félév vizsgáinak.

Mivel a most végző hallgatók beosztása is az államvizsgák befejezése előtt történik, azzal a kéressel fordulok a Végrehajtó Bizottsághoz, hogy szíveskedjék középiskolai (általános gimnáziumi vagy szakiskolai) tanári elhelyezkedésemet lehetővé tenni. Mellékelem az előző kérvényemet és az elutasító értesítést.

Budapest, 1955. június 22.

Antall József

Budapest, V. Egyetem u. 4/8.

²³ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora 1953 és 1955 között Tamás Lajos, 1955 és 1956 között Sötér István volt.

²⁴ Ekkor a Történettudományi Kar dékánja I. Tóth Zoltán (1911–1956) akadémikus, történész, az 1956-os forradalom áldozata volt. Emlékét őrzi az I. Tóth Zoltán Kör. Méltatását, részletes életútját ld. egyebek mellett Szabad György: *In memoriam I. Tóth Zoltán*. Magyar Szemle, Új folyam, XVI. évfolyam, 1–2. szám http://www.magjarszemle.hu/cikk/20070309_in_memoriam_i_toth_zoltan. Utolsó letöltés: 2018. január 29

6.

Antall József levele Erdei Ferenc földművelésügyi miniszternek, hogy a budapesti közgazdasági technikumok egyikébe tanári állást nyerjen. 1955. június 22.

Erdei Ferenc

Földművelésügyi Miniszter

Azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy a főhatósága alá tartozó budapesti közgazdasági technikumok egyikébe tanári állásba elhelyezni szíveskedjék.

Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történettudományi Karán végeztem levéltáros–történelem szakon. Történelem államvizsgáimat 1954-ben tettem le, míg – az Országos Levéltárban töltött gyakorló év után esedékes²⁵ – levéltárosi államvizsgát 1955. június 29-én teszem le. Az oktatásügyi miniszter elvi döntése alapján a Tudományegyetem rektora engedélyezte a levéltáros oklevél megszerzése mellett a középiskolai tanári diploma elnyerését is. A szükséges gyakorlótanítás és különbözeti szigorlatok eredményes letétele, ill. befejezése következtében 1955. július 6-án teszek eleget a pedagógiai (tanári) államvizsgának. Ezáltal elnyertem a középiskolai történelem szakos tanári oklevelet. E mellett azonban tudnék magyar irodalmat is tanítani, mivel négy féléven keresztül magyar–történelem szakos tanárjelölt voltam és hiányzó magyar vizsgáimat (négy félévről) rövidített tanulmányi idő alatt letehetném. Jelenleg még a Levéltárak Országos Központja irányítása alatt álló Országos Levéltárban működöm, azonban július 15-i dátummal vidékre kapnék beosztást.

Családi körülményeim azonban lehetetlenné teszik számomra a vidéki állás elfogadását. Három éve nős vagyok és feleségem az egyik budapesti vállalat dolgozója. Ezen kívül közös háztartásban élek beteges szüleimmel és nagymamával. Budapesti elhelyezésemet indokolja tudományos munkám és érdeklődési köröm is. A Pedagógiai Tudományos Intézet részére a dualizmus korának művelődéspolitikáját dolgozom fel levéltári anyag felhasználásával, valamint felszólítottak a Tudományos Akadémia megbízásából készülő 1905/7-es kormányzati válságról szóló kiadvány szerkesztési munkálataiban való részvételre. Az említett munkákon kívül megkezdtem a magyar közigazgatás és Kossuth Lajos közjogi és közigazgatási tanulmányainak és gondolatainak a történeti kidolgozását.

²⁵ A levéltári gyakornoki időről lásd: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 35.

Az említett indok alapján kérem budapesti közgazdasági technikumi tanári elhelyezésemet.

Budapest, 1955. június 22.

Antall József
Budapest V. Egyetem u. 4/8.

7.

Antall József válaszelevele Borsa Ivánnak, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének, hogy vidéki levéltárban állást nem tud vállalni. 1955. június 23.

Levéltárak Országos Központja Vezetőjének²⁶
Budapest

Budapesten kívüli (vidéki) levéltári beosztással a szóban már közölt családi körülményeim (nős vagyok, feleségem budapesti állása stb.) miatt nem tudom elfogadni. Vidékre helyezéssel a családi állapot ehhez hasonló figyelmen kívül hagyására – tudtommal – addig nem volt példa az előttem és velem végzett kollégákkal. De nem támasztja alá a Levéltárak Országos Központjának intézkedéseit a Munka Törvénykönyv megfelelő szakasza sem, amely védi a családot a házastársak szétválasztását jelentő elhelyezésektől. Az említett két tényezőre felhívom a LOK-vezetőségét. [sic!] Elhatározásom természetesen nem érinti – adott esetben – Budapest területén lévő Levéltárba való elhelyezési kérelmemet. Megragadom az alkalmat, hogy ezúton mondjak köszönetet a gyakorló év befejezésének lehetővé tételéért és az addig nem-egyszer tapasztalt jóindulatért. A Levéltárak Országos Központja Vezetőségének további jóakaratú támogatása reményében

Budapest, 1955. június 23.

Tisztelettel

/Ifj. Antall József/
Budapest, V. Egyetem. 4/8.
188–130

²⁶ Borsa Iván.

Feljegyzés Antall József segédlevéltáros budapesti elhelyezéséről,
1955. június 23.

Feljegyzés

Antall József segédlevéltáros budapesti elhelyezéséről.

Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi ill[etve] Történettudományi Karán végezte tanulmányait 1950–1954-ig. Levéltáros–történelem szakot végzett és jelenleg az Országos Levéltárban tölti gyakorló évét. Június 29-én teszi le a levéltárosi államvizsgát /miután a történelmi államvizsgákat már tavaly letette/, amellyel kézbe kapja levéltárosi oklevelét és végleges kinevezését. Adott esetben ez vidékre szól. Családi körülmények folytán (nős, felesége Pesten van állásban) ezt azonban nem tudja elfogadni.

Az oktatásügyi miniszter elvi döntése alapján az Egyetem rektora hozzájárult, hogy a tanári oklevelet is megszerezze történelemből. Ezzel július 6-án (pedagógiai államvizsgával) lesz kész. Mivel azonban négy féléven keresztül magyar–történelem szakos tanárjelölt volt, ennek tanítását is vállalná.

Az említett két oklevél alapján kéri az oktatásügyi miniszter főhatósága alatt álló Levéltárak Országos Központja /vezetője Borsa Iván/ irányítása alatt álló valamelyik budapesti levéltárba való helyezést.

A kérés teljesíthetatlensége esetén Budapest területén középiskolai (gimnáziumi vagy szakiskolai) tanári állást kér. Ennek érdekében a Fővárosi Tanácshoz fordult.

Amennyiben egyik sem sikerül: könyvtárba kéri elhelyezését, esetleg más Budapest területén működő ilyen képesítést igénylő szervnél.

Családi körülményein kívül (házastársa állása, szülők betegeskedése stb.) tudományos érdeklődési köre is budapesti elhelyezést igényel. A Pedagógiai Tudományos Intézet részére a dualizmus korának művelődéspolitikáját dolgozza fel levéltári anyag segítségével, felszólították az Akadémia megbízásából készülő 1905–7-es kormányzati válságról szóló kiadvány szerkesztési munkálataiban való részvételre és megkezdte Kossuth Lajos közjogi és közigazgatási tanulmányainak és gondolatainak a magyar közigazgatással való történeti összevetését és feldolgozását.

Budapest, 1955. június 23.

8.

Antall József levele Borsa Ivánnak, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének, amelyben kéri áthelyezését budapesti tanári állásba.
1955. július 1.

Budapest, 1955. július 1.

Iván Bátyám!

Módosítottam székesfehérvári áthelyezésemmel kapcsolatos fellebbezési szándékomat. Nem fellebbezek, hanem tudomásul veszem a – lemondásom következtében fogantatosított – elbocsátásokat ill[etve] kérem áthelyezésemet budapesti tanári állásba.²⁷ Elhatározásomat nem azért módosítottam, mert kérésem jogosságában éreztem kétséget, hanem azért, mert – az üres hely hiánya következtében – az Egyeztető Bizottság impotenciájában nem kételkedem. Nem kívántam felesleges akadályokat gördíteni a Sors beteljesedése elé és egyben talán nem éppen kellemes helyzetben találkozni volt kollégáimmal. Miért legyenek kénytelenek nekem olyan dolgokat bizonyítani, amit maguk sem gondolnak komolyan?

Az Oktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztályára kérvényt nyújtottam be budapesti tanári áthelyezési kérelemmel. Kérésem sikeres elintézése végett kérem szíves támogatásodat, mellyel ügyemet a Minisztériumban meg lehetne gyorsítani.

Szíves támogatásod reményében

ifj. Antall József

²⁷ A levéltár kötelékéből kiváltak: Antall József. Levéltári Híradó, 1956. 1. 197.

9.

Kovács Ferenc, az Oktatásügyi Minisztérium osztályvezetőjének levele Antall Józsefhez, amelyben közölte, hogy Antall József számára nincs lehetőség sem levéltárosi, sem tanári állást biztosítani. 1955. július 13.

Kovács Ferenc, az Oktatásügyi Minisztérium osztályvezetőjének levele Antall Józsefnek

Fővárosi középiskolai tanári állás elnyerése tárgyában hozzánk utólag írt levelére az alábbiakat közlöm:

A Minisztériumnak a tanárok beállításával foglalkozó osztálya közlése szerint [sic!] jelenleg a fővárosban – közép-, alapfokú iskolákban – nincs lehetőség tanárok elhelyezésére.

Nincs lehetőség, mert egyrészt a most megszűnt két főiskola,²⁸ az egyetemi racionalizálás során szabaddá vált tanárok elhelyezését kellett biztosítaniuk. Ennélfogva a felügyeletünk alá tartozó fővárosi intézményeinknél sajnos nem áll módunkban Önnek sem levéltárosi, sem tanár állást biztosítani.

Budapest, 1955. év július hó 13-án

Kovács Ferenc

s.k.²⁹

²⁸ 1955-ben szűnt meg a Budapesti Pedagógiai Főiskola. A megszüntetésről ld. Kassák Lajos: Szénaboglya. Naplójegyzetek. In. *Alföld*, 1985. 5. 14. o., 1017/1955. Mt. határozat a Budapesti Pedagógiai Főiskola megszüntetéséről. *Akadémiai Közlöny*, 1955. 02. 28., 4–5. szám.

²⁹ Saját kezűleg.

10.

Ila Gáborné, a Földművelési Minisztérium munkatársának levele idősebb Antall Józsefnek, hogy nincs lehetőség ifj. Antall József számára állást biztosítani. 1955. július 18.

Dr. Antall József
Budapest, V. Egyetem u. 4–8.

Fia elhelyezése ügyében Erdei [Ferenc] miniszter elvtárshoz intézett levelére, Miniszter elvtárs megbízásából értesítem, hogy megvizsgáltattuk a lehetőségeket, és ennek eredményeként sajnos nincs mód rá, hogy képzettségének megfelelő beosztást kaphasson, mert az ilyen helyek mind be vannak töltve.

Budapest, 1955. július 18.

Ila Gáborné

11.

Antall József levele Borsa Ivánnak, a Levéltárak Országos Központja vezetőjének, hogy álláskereső nem járt sikerrel. 1955. augusztus 31.

Kedves Iván bátyám!

Jelen levelemben, már mint magánember fordulok hozzád. Elhelyezkedésem tekintetében még nem történt semmi biztató, noha több helyről van ígéretem és egyébként sem panaszkodhatom. Egyes esetekben határozott formában szóba került a felvételem, azonban személyemet érintő speciális, nem szakmai okokra és kapott információkra hivatkozva ezt lehetetlennek minősítették. Nem tudom, hogy honnan kaphatták ezt a tájékoztatást, utolsó munkahelyemről-e, vagy személyesen adott rólam valaki kedvezőtlen véleményt. Vagy ez talán közömbös?!

Nem közöltem veled soha beszélgetéseink során, de tisztában vagyok azzal, hogy nem statushiányról³⁰ volt szó budapesti beosztásom elutasításánál, hanem „más” okok játszottak szerepet. Bevallom azonban, hogy kicsit furcsának találom azt az elgondolást: Budapesten nem helyezhető el, mert „veszélyes”, azonban Székesfehérváron már elhelyezhető, mert „veszélytelen” a vidéki levéltárak jó szakmai káderekkel való megerősítése során – ahogy az Oktatásügyi Minisztérium egyik értesítésében olvasható. Nyilvánvaló, hogy vidéken, Székesfehérváron nagyobb „impériummal”³¹ rendelkeztem volna, mint második tudományos tisztviselő egy többször eltávozó vezető mellett. De Budapesten a ranglétra legalsó fokán?

Nem zavartalak volna soraimmal, ha „csak” arról lenne szó, hogy levéltárosi képeztésemnek megfelelő állást nem tudok kapni Budapesten, de a többi tudományos és tanári állás elnyerésében is akadályoz minősítésem. Talán nem lennének ezek a problémáim, ha egy nyilas főfunkcionárius fia lennék. De apám a háború alatt a Magyarország megmentéséért vívott Hitler-ellenes küzdelem egyik résztvevője volt, a Gestapo bebörtönözte, a háború után pedig a Független Kisgazdapárt egyik vezetője és minisztere lett. Apám fia voltam akkor is, amikor a Gestapo börtönében ült, és az vagyok ma is, amikor a Somló hegyen szőlőt kapál. Sohasem fogom megtagadni, de mindég [sic!] büszke leszek rá. Éppen azért, mert a fia vagyok, tudom biztosan, hogy a körülmények kényszerítő ereje közepette is cselekedeteit és tevékenységét mindég [sic!] a magyarság hű szolgálata, a magyar parasztság felemelkedésének elősegítése, az egyetemes európai humanizmus érvényesítése, a szociális igazságosság és a politikai demokrá-

³⁰ Betöltendő álláshely hiánya.

³¹ Hatalom (latin)

cia erejébe vetett hite vezényelte. Nem tett soha semmi olyat, hogy ostoba és korlátozott emberek a magyar nép ellen veszélyesnek minősíthessék 23 éves fiát. Istenem, mit árt-hatok a poros papírok között? Sancta simplicitas!³² Talán szokatlan volt nekik, hogy a „percemberkéék dáridója”³³ idején nem hízelegtem nekik és nem voltam képmutató. Tudom, hogy az „életbölcsek” szerint közömbös a belső lelkiismeret és a külső magatartás harmóniája, de azért tátongó szakadékot se robbantson közé az ember, mert akkor megpróbáltatások idején még tiszta öntudata sem marad vigaszul.

Azzal a bizalommal fordultam hozzád, amivel volt piarista iskolatársak mindig fordulni szoktak egymáshoz. Egyik nyári katonai táborozásunk idején tartalékos tiszt szakaszparancsnokot kaptunk, és amikor megtudta, hogy én is piarista diák voltam, sorsom rögtön jobbra fordult. Beszéltem vonaton öreg emberekkel, akikről vagy fél évszázad választott el életkorban, azonban a közös felismerés, hogy mindketten piarista diákok voltunk, hidat vert közénk. Sok tehetséges embert neveltek három évszázad alatt és a magyarságnak is számos politikai, illetve szellemi vezetője került ki iskoláikból. Nem neveltek egységes, határozott politikai magatartásra, amire fényes bizonyíték, hogy tudtommal 1848 óta nem volt egyetlen kabinet sem (a mai sem kivétel!), amelynek ne lett volna egykori piarista diák a tagja. Tudást adtak és megmutatták számunkra az élet szerteágazó útjait: válasszunk belőle. Választhattunk, azonban a magunkban összegyűjtött szellemi útravalót nem felejthetjük el soha, bármelyik úton haladunk is.

Iván bátyám! Szeretném, ha a szolgálati viszony merevsége után feloldódottabb hangszerelésű levelem összeforrasztaná emlékezetedben az elmondottakat a velem kapcsolatban szerzett személyes és hivatali benyomásokkal. Azt kérném, hogy a LOK-tól küldött információk ne akadályozzák meg végleges pusztá megélhetésem biztosítását, valamint közöld velem; ha nem érzed terhesnek észrevételeidet levelem megálapításaira és Érsekné egykori kijelentésére, hogy levéltári működésemmel nagyon meg voltak elégedve és csak az a sajnálatos körülmény késztette a LOK-ot ennek kiküszöbölése (tehát új hely szervezése esetén) lehetséges lesz visszavételem. Több-e ez üres fecsegésnél és félrevezető ámitásnál; reális elképzelésről van-e szó? Ha belátható időn belül erre sor kerülhetne, bizonytalan helyzetemet javíthatná, mivel cédu-lázásokkal³⁴ meg tudok annyit keresni, mintha elfogadtam volna vidéki kinevezése-met és ide-oda utazgattam volna.

³² Latin kifejezés, jelentése: szent együgyűség.

³³ Utalás Ady Endre: A percemberkéék után című versére. *Nyugat*, 1913. 8. szám: „Most perc-emberkéék dáridója tart, De építésre készen a kövünk, Nagyot végezni mégis mi jövünk. Nagyot és szépet, emberit s magyart.”

³⁴ Más kutatók számára végzett bér munka, azt jelenti, hogy a levéltári kutatás terhére átveszi, cédu-lákra kijegyzeteli a másik kutató számára érdekes témákat, életutakat.

Abban a reményben, hogy méltónak tartasz a válaszodra – s levelemhez hasonlóan tartózkodás nélkül közlöd velem a mondanivalódat.

Tisztelettel köszönt:

ifj. Antall József³⁵

³⁵ Válaszlevél nem maradt fenn.

12.

Antall József állásfoglalási kérelme az Oktatásügyi Minisztérium
Jogügyi Főosztályához a munkajogi helyzetét illetően.
1955. szeptember 2.

Oktatásügyi Minisztérium
Jogügyi Főosztálya

Budapest

Azzal a kéréssel fordulok az Oktatási Minisztérium Jogügyi Főosztályához, hogy közölje jelenlegi munkajogi helyzetemet az alábbi tények alapján.

Tanulmányaimat az ELTE Történettudományi Karán 1954-ben fejeztem be, mint történelem–levéltár szakos hallgató. Az Oktatásügyi Miniszter a főhatósága alá tartozó Levéltárak Országos Központjába /LOK-ba/ osztott be a kétéves kötelező szakmai gyakorlatra. Egy év után /most már mint okleveles levéltáros/ a LOK vidékre helyezett, amit családi körülményeim /nős vagyok stb./ miatt nem fogadhattam el. Ezért hozzájárulással távoztam és az Oktatásügyi Miniszter a 14/855–A 6/3 – 1955. XII. ü. e. sz. rendeletével a 45/1954 /VII. 29./ M.T. sz. rendelet 4. §-a alapján felmentett a kötelező szakmai gyakorlat teljesítése alól. Közben /1955. VII. 6./ – az Oktatásügyi Miniszter külön engedélyével – második diplomát, középiskolai tanári oklevelet szereztem.

A tanári oklevél birtokában a Budapesti Városi Tanács Oktatásügyi Osztályához fordultam tanári állásom ügyében. Azt a felvilágosítást kaptam, hogy nem foglalkozhatnak elhelyezésemmel, mivel szakmai gyakorlat alól mentesítettet nem vehetnek fel. Továbbá közölték velem, hogy az oktatásügyi miniszter felmentése azt jelenti, hogy a tárcája alá tartozó szervhez nem nyerhetek felvételt.

Jelenleg tehát két diplomával nem tudok elhelyezkedni. (...) ³⁶

Felvilágosítást és értesítést kérnék arról, hogy milyen állást vállalhatok („hozzájárulással távozott” és „szakmai gyakorlat alól mentesített” beírással a munkakönyvbe), valamint nem túlzottan gyakori kettős diplomára való tekintettel, a levéltáros szakmai gyakorlatra való kötelezettség és egyben a felmentés mennyiben érinti a tanári diplomám alapján való tanári elhelyezésemet?

³⁶ Egy mondat személyiségi jogok védelme miatt kimaradt.

Budapest, 1955. szeptember 2.

Tisztelettel,

Antall József
Budapest V. Egyetem u. 4–8.
188–130

13.

Antall József kérelme az Oktatásügyi Miniszternek, hogy a főhatósága alá tartozó Levéltárak Országos Központja irányítása alatt álló valamelyik budapesti levéltárba elhelyezzék. 1956. április 21.

Oktatásügyi Miniszter Úr!³⁷

Azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy a főhatósága alá tartozó Levéltárak Országos Központja irányítása alatt álló valamelyik budapesti levéltárba elhelyezni szíveskedjék.

Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történettudományi Karán végeztem 1954-ben. Ekkor tettem le történelmi államvizsgáimat, míg a levéltári államvizsgának – a gyakorló év befejezésekor – 1955 júliusában teszek eleget. Jelenleg az Országos Levéltárban működöm, azonban végleges beosztásunk most van folyamatban.

Budapesti elhelyezésemet feltétlenül szükségessé teszik számomra családi körülményeim és tudományos érdeklődési köröm és a már megkezdett munkák folytatásának biztosítása. A velem egy háztartásban élő szüleim súlyos betegek, nős vagyok és feleségem Budapesten van állásban. A Pedagógiai Tudományos Intézet részére a dualizmus korának művelődéspolitikáját dolgozom fel levéltári anyag felhasználásával, valamint megkezdtem a magyar polgári közigazgatás és Kossuth Lajos közjogi értekezéseinek és gondolatainak történeti kidolgozását. Ezt a tudományos működést csak a főváros területén tudom folytatni, elsősorban az Országos Levéltár II. (Polgári kori) Osztályán, ahova kinevezésemet elsősorban kérem.

Az említett indokok alapján kérem elhelyezésemet és végleges beosztásomat Budapest területén lévő valamelyik levéltárba.

Budapest, 1956. április 21.

Tisztelettel
Antall József

³⁷ Erdey-Grúz Tibor volt az oktatásügyi miniszter. Márta Ferenc: *Erdey-Grúz Tibor*. MTA Kémiai Tudományok Osztályának közleményei, 46. kötet 1976. 1–22.

14.

Ilku Pál³⁸ művelődésügyi miniszter levele Szakasits Árpádnak, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége elnökének, hogy Antall József munkaviszonyát a Toldy Ferenc Gimnáziumban megszüntették, és jelenleg a Szabó Ervin Könyvtárban dolgozik. 1962. május 23.

Művelődésügyi Miniszter

Min.[iszter] 1254/1962.

Budapest, 1962. május 23.

Szakasits Árpád³⁹ elvtársnak,
a Magyar Újságírók Országos Szövetsége elnökének,

Budapest

³⁸ Ilku Pál (1912–1973) 1935-ben tanítói oklevelet szerzett Pozsonyban, majd 1937-ben belépett a Csehszlovákia Kommunista Pártjába. 1944 végén Beregszász kommunista párttitkára lett, majd 1945 januárjában a magyar kommunisták meghívására átköltözött Debrecenbe. Az 1947-es manipulált választások eredményeképpen bejutott a magyar Országgyűlésbe. 1948-tól az MDP Agitációs és Propaganda Osztályát vezette. 1949-től vezérőrnagyként a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke. 1956 novemberében szerepet vállalt a Kádár János hatalmát biztosító karhatalmi erők szervezésében. 1957 és 1958 között a honvédelmi miniszter helyettese, majd 1961-ig művelődésügyi miniszterhelyettes, 1961 és 1973 között művelődésügyi miniszter volt. Az MSZMP KB póttagja (1957–1958), rendes tagja (1958–1973), a PB póttagja (1962–1970). *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, főszerk. Markó László. Budapest, 2002. III. kötet.

³⁹ Szakasits Árpád (1888–1965) politikus, az Elnöki Tanács elnöke (1949–1950). 1908-tól a Népszava munkatársa, 1928-tól 1938-ig a Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége (MÉMOSZ) elnöke, 1940-től a Népszava főszerkesztője. 1944 októberében ő írta alá az SZDP részéről a két munkáspárt együttműködéséről és későbbi egyesüléséről szóló egyezményt. 1945 után ismét az SZDP főtitkára. 1945. november 15-től 1947. szeptember 4-ig és szeptember 24-től 1948. augusztus 5-ig államminiszter. 1948. február 26-tól augusztus 5-ig iparügyi miniszter is. 1948 júniusában az MDP elnökévé választották. 1948. augusztus 3-tól 1949. augusztus 23-ig köztársasági elnök, majd az új alkotmánynak megfelelően folytatólag 1950. május 9-ig a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke. 1950-ben koholt vádakkal letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték. 1956 márciusában szabadult. Rehabilitálták. 1956 novemberétől részt vállalt a konszolidáció munkájában, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MUOSZ) elnöke 1958-tól. Életrajzát részletesebben ld. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Főszerk. Markó László. Budapest, 2007. VI. kötet. 105–107. Ilku Pál halálára. *Szabad Föld*, 1973.07.22. 13., Ilku Pál. *Népszava*, 1982.10.08. 5.

Kedves Szakasits elvtárs!

Antall József ügyében írt leveledre a következőket válaszolom:

A Fővárosi Tanács Antall József munkaviszonyának megszüntetését a Budapesti Rendőrkapitányság kezdeményezésére a miniszter elvtársnővel⁴⁰ egyetértésben rendelte el.

Antall József középiskolai tanár munkaviszonyát az V. kerület Eötvös József gimn[ázium] igazgatóinak hivatalos feljegyzései alapján szüntették meg.⁴¹ E szerint nevezett az 1956-os ellenforradalmi eseményeket örömmel üdvözölte, és ha nyílt rendszerváltást nem is hangoztatott, de a többpártrendszernek, a szovjet csapatok kivonásának és az ország „teljes függetlenségének” feltétlen híve volt. Ezért az Eötvös József Gimnázium iskolai ellenforradalmi bizottsága elnökének is megválasztották. 1957. március 15-e előtt néhány napig biztonsági őrizetben volt. Kiszabadulása után az Eötvös József Gimnázium igazgatója, tekintve, hogy nevezett az iskola tanulóifjúságára nagy hatással volt, kérte, hogy Antall Józsefet helyezték el más iskolába. Elbocsátására azért nem került sor, mert a Fővárosi Tanács VB⁴² X.⁴³ [sic!] oktatási vezetője figyelembe vette Antall József fiatal korát, jó tárgyi felkészültségét, azt a tényt, hogy jobboldali beállítottsága ellenére osztálya tanulóit visszatartotta a szélsőségektől. A fenti mérlegelés módot kívánt nyújtani Antall Józsefnek, hogy nézeteit megváltoztassa és állást foglaljon szocialista rendszerünk mellett. Ezért az Mt⁴⁴ 133§ 1 bekezdés b. pontja alapján áthelyezést nyert az I. Toldy Ferenc Gimnáziumhoz.

Nevezett ezt az alkalmat a Toldy Ferenc Gimnázium igazgatója szerint nem arra használta fel, mint amilyen céllal ezt részére megteremtették, hanem az iskolához kerülése után azonnal megkezdte káros politikai szerepét, amely súlyos károkat okozott az iskola politikai, pedagógiai konszolidációjában. Mindezt az osztályban történt sorozatos politikai jellegű rendellenességek is aláhúzták. Például 1957. október 23-i „néma tüntetés”,⁴⁵ ugyanez alkalommal az iskolai hangosbemondó vezetékeinek

⁴⁰ Benke Valéria (1920–2009) volt a művelődésügyi miniszter 1958. jan. 28. és 1961. szept. 13. között. *Népszabadság*, 1958. 01. 29. 3.

⁴¹ Dr. Donászy Ferenc volt az Eötvös József Gimnázium igazgatója 1952–1961 között. A gimnázium történetéről röviden ld. Gábor István: *Az Eötvös Gimnázium*. Budapest, 1975. 11. 10–13.

⁴² Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága, amely a Tanács munkáját koordinálta.

⁴³ Nincs megnevezve az oktatási vezető. X-el van jelölve az iratban.

⁴⁴ Munka Törvénykönyve.

⁴⁵ Kevésbé közismert, hogy az 1956-os forradalom első évfordulóján, 1957. október 23-án a Toldy gimnáziumban néma megemlékezést tartott a diákokkal. „1957. október 23-a. Toldy Ferenc Gimnázium. A szünetben elül a csivitelés. Nincs gyerekzsivaj, egy szó se, egyetlen hang se. Az öreg iskola ilyet még nem látott. A diákok a fal felé fordulva olvasnak. Hallgatnak. Néma tüntetés. Antall József szellemében, az ő inspirációjára. A némaság tíz percét örök emlékként hordozzák.”

elvágása, a sztálinvárosi⁴⁶ kirándulás alkalmával történt botrányos garázdálkodás, az érettségi utáni könyvszaggatás és szocialista versidézet meggyalázása, szervezkedésre törekvés.

A fentiek alapján 1959. október 16-án a Fővárosi Tanács a Mt 29§ c pontja szerint munkaviszonyát megszüntette. Antall József az Egyeztető Bizottsághoz fellebbezett. Az Egyeztető Bizottság az ügy felülvizsgálata során a munkaviszony helyreállítását rendelte el.

Ez ellen a Fővárosi Tanács fellebbezéssel fordult a Területi Egyeztető Bizottsághoz. 1959. december 28-án Antall József tanári állásáról lemondott és a Szabó Ervin Könyvtár állományába kérte áthelyezését. A lemondás után fellebbezését a TEB-nél visszavonta, mire a TEB az eljárást megszüntette. A könyvtárba való elhelyezését a Budapesti Pártbizottságon Kornidesz elvtárral⁴⁷ és a Művelődésügyi Minisztérium egyetértésével hajtották végre.

Antall József pedagógusként való újraalkalmazásának jogi akadályja nincs, mivel saját kérésére került a Szabó Ervin Könyvtárba. Amennyiben pedagógus pályán kíván elhelyezkedni, ezt közvetlenül neki kell kérnie a Fővárosi Tanácstól.

Eltársi üdvözlettel

Ilku Pál

V. B. visszaemlékezése. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007. 46.

⁴⁶ A Magyar Dolgozók Pártja 1949 áprilisában hozott határozatot az iparosítás gyorsításáról Magyarországon. 1950. május 2-án kezdődött meg Dunapentelén a nehézipar, a kohászat fejlesztése. 1951. április 29-től Dunapentelét várossá nyilvánították és november 7-én a neve Sztálinváros lett. 1961. november 25. óta a város neve Dunaújváros.

⁴⁷ Kornidesz Mihály (1930–) 1953-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem szakos tanári oklevelet szerzett. A Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályának, illetve a Kulturális és Köznevelési Osztály előadója volt 1958-ig, majd a Köznevelési Alosztályt vezette 1961-ig. Az MSZMP Központi Bizottságának Tudományos, Köznevelési és Kulturális Osztályán főelőadó 1970-ig, majd osztályvezető-helyettes 1973-ig, illetve osztályvezető 1973 és 1983 között. 1983-ban kinevezték a Magyar Televízió elnökévé, amelyet 1987-ig irányított. 1988-ban lett a Külügyminisztérium munkatársa, előbb Phenjanban (1988–1989), majd Albániában volt nagykövet 1990-ig. Az MSZMP Központi Bizottság tagja volt 1980 és 1988 között. Jel–Kép, 1985.3. 13.

15.

Kolozsvári Ferencné, a Művelődésügyi Minisztérium Titkársága munkatársának hivatalos közlése, hogy Antall József visszahelyezésének a pedagógiai pályára nincs akadálya. 1962. május 29.

Művelődésügyi Minisztérium Titkársága
Kolozsvári Ferencné
Budapest

Hivatkozva szóbeli értesítésére, hogy tanári pályára történő visszahelyezése ellen kifogás nem merült fel, kérem az erre vonatkozó döntés írásbeli közlését. Egyben kérem az Illetékes Fővárosi Tanács Oktatási Osztályának (Süki József) hasonló értesítését.

Budapest, 1962. május 29.

Antall József
Budapest V. Károlyi u. 4–8.

III. A RENDHAGYÓ TANÁR – INTERJÚK EGYKORI DIÁKJAIVAL

2014 nyarától 2015 tavaszáig készítettem Antall József egykori tanítványaival interjúkat, melyekből életútjának eddig kevésbé ismert részleteit ismerhetjük meg alaposabban. Egyebek mellett azt, hogy a fiatal tanárt, miután befejezte egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán, és az Eötvös József Gimnáziumban helyezkedett el, milyennek látták diákjai, hogyan emlékeznek vissza erre az időszakra. A diákszemélyiség munkáját aktívan segítette 1956-ban, az 1956-os forradalom alatt az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé is megválasztották.⁴⁸ Majd a forradalom után, a megtorlás során Antall Józsefet áthelyezték a Toldy Ferenc Gimnáziumba. Mivel ott is ápolta a forradalom emlékét, és diákjainak a történelmet nem az osztályharcos szemlélet alapján tanította, a diktatúra képviselői véglegesen eltiltották a tanári pályától. A diákokkal készített interjúkon kívül közlök három dokumentumot is: egyrészt az üres tabló történetét, mely újságcikként jelent meg eredetileg 1993-ban. Ugyanis amikor az Eötvös Gimnázium vezetősége nem engedte meg, hogy diákjai Antall Józsefet feltegyék a tablójukra, a diákok lázadásból üres tablót csináltattak, amelyen szeretett tanáruk szerepelt velük együtt. A másik két dokumentumot Kapronczay Károly bocsátotta rendelkezésemre: az 1957. október 23-án a Toldy Ferenc Gimnáziumban a forradalom egyéves évfordulóján rendezett néma megemlékezés után a résztvevő diákok büntetése az volt, hogy nem vették fel őket két évig az egyetemre. Bár az alapkutatásokból egyre többet tudhatunk meg az 1956 utáni megtorlás működési mechanizmusairól, az iskolákat érintő megtorlás még viszonylag feltáratlan területe a kutatásoknak. Bízunk abban, hogy ezen interjú-összeállítással Antall József, a későbbi miniszterelnök életútjának eddig ismeretlen és érdekes oldalát ismertethetjük meg olvasóinkkal.

⁴⁸ Antall József beszámolója az 1956-os diákszemélyiség üléséről. In: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig. 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015.

1.

Interjú Molnár Tamással, az 1959-ben az Eötvös József Gimnáziumban végzett IV/A osztály tagjával⁴⁹

Én az Eötvös Gimnáziumba jártam, amely akkoriban egy abszolút progresszív gimnázium volt. Már a nevünk is mókás volt, mert úgy hívtak minket, hogy a „Munka Vörös Zászló Érdemrendjével kitüntetett báró Eötvös József Gimnázium”. Egy szép napon bejött egy fiatalember, alig volt idősebb nálunk. Öltönyben, mellényben, nyakkendőben – mindig is nagyon jó értelemben véve konzervatívan öltözködött. És közölte velünk, hogy én leszek a történelemtanár. Elsőben volt egy tündéri édes történelemtanárunk, aki remek tanár volt, akkor lehetett 80 és 200 között, ő volt Nemes tanár úr, és ő beteg lett.⁵⁰ Szóval Jóskát odahelyezték helyette.

Friss levegőt hozott az osztályba. Emlékszem, körülbelül egy hónap telhetett el, amikor hazamentem és mondtam anyunak: van egy új tanárunk, csodaember. 15 éves voltam akkor. Nagyon jó órái voltak, feledhetetlen például, ahogyan a magyar „Risorgimento”-ról⁵¹ beszélt.

A természetes kiválasztódás útján lett neki három kedvelt diákja. Egyik volt a Csáky Miki – akinek a nagybácsija volt a Csáky István külügyminiszter még a Teleki-kormányban, csak nagyon fiatalon betegségben meghalt.⁵² Nekem Miki nagyon jó haverom volt, de nem azért, mert gróf volt – az anyukája takarítani járt –, hanem mert a hasonló hasonlóknak örül. Kulturált volt, ő nagyon szeretett bridzselni, én nem, az kimaradt az életemből. A harmadik közülünk Bacsák Peti volt, ő sajnos meghalt. Az apja – aki vezető tisztviselő volt egy háztartási-vegyipari cégnél, a Hutter és Levernél⁵³ – a korabeli szóhasználat szerint disszidált, épphogy csak megúszott egy koncepciók ügyet. Ezért az ő anyukája is takarítani járt, hogy megéljenek.

⁴⁹ Készítette Tóth Eszter Zsófia. Az interjúkat gépelte Szalai Laura.

⁵⁰ Dr. Nemes Árpád történelem-földrajz szakos tanár 1942–1956 között tanított a budapesti Eötvös József Gimnáziumban.

⁵¹ Reneszánsz.

⁵² Gróf Csáky István (1891–1941) diplomata, politikus, külügyminiszter az Imrédy-, majd a második Teleki-kormányban. Nagy szerepe volt a második bécsi döntés előkészítésében, ő írta alá a magyar–jugoszláv barátsági szerződést (1940. január 12.).

⁵³ Eredetileg a Hutter József alapította Szappangyár volt 1831-ben. 1930-tól viselte a Hutter és Lever nevet, ekkor egyesült Lever és társaival. Szappant, növény- és étolajat, illatszert állítottak itt elő. Nem sokkal később magukba olvasztották az Elidát, 1932-ben a Flóra Gyertya és Szappangyárat, 1938-ban pedig a Tisztaság Mosóporgyárat. Margaringyár 1942-ben létesült. 1948-ban államosították. *Az Újság*, 1936.01.31. 13. o.

És minket hármunkat nagyon kedvelt, és mi persze őt, és igyekeztünk szorgalmasan tanulni. És Antall tanár úr egyszer csak év vége felé olyan *by the way*⁵⁴ azt mondta: hozok nektek oxfordi füzeteket. És ő abból tartott órákat nekünk. Képzeljük el ezt a szituációt, a diktatúrában a történelemtankönyv az osztályharcok történetéről szól, ő pedig oxfordi füzetekből tanít nekünk. És mi teljesen magunkon kívül voltunk. Második osztály végén azt mondta nekünk, hogy találkozzunk a szünidőben is. Most ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy az amúgy kicsit poroszosan konzervatív, szocialista Magyarországon egy középiskolai tanár nyáron elmegy sörözni a diákjaival és azt mondja: legegyszerűbb lenne, ha tegeződnénk. Én 16 éves koromban tegeződtem Antallal, és a másik két barátom is.

Amikor vége volt ennek az egésznek, leérettségiztünk, utána jött a bankett. A probléma előbb kezdődött, mert nem tették ki a Petőfi Sándor utcába a nagy tablónkat, egyébként ezt mi kifizettük volna. Amiatt nem tették ki, mert Antall-növendékek voltunk. Elhatároztuk, hogyha nem engedték kitenni a tablót, akkor mi majd csináltatunk egyet. Egy olyat, amelyen Antall József és az osztály van, más tanár nincs, és nevek nem szerepelnek. Megcsináltattuk a tablót, elmentünk a Bartók Béla úton egy kellemes kis étterembe, ahol meg volt terítve nekünk az asztal, és mindegyik tányérba belerakva ez a tabló. Az iránta érzett szeretetünk hajtott minket. A tanár úrnak nagyon jólesett a mi ragaszkodásunk. Ő is nagyon ragaszkodott hozzánk, kialakult köztünk egy apa–fiú viszony. A kapcsolatot a későbbiekben is titokban tartottuk vele, mert őt megfigyelték.⁵⁵

⁵⁴ Egyébként, apropó.

⁵⁵ Antall József állambiztonsági megfigyeléséről ld. Rainer M. János: *Jelentések hálójában: Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*. 1956-os Intézet, Budapest, 2008. és Tóth Eszter Zsófia: *Antall József és az állambiztonság*. VERITAS – Magyar Napló, Budapest, 2016.

2.

A névtelen tabló⁵⁶ – György András emlékezése

Első pillantásra hagyományos gimnáziumi tablót idéz a kép, hasonlóké láthatók minden esztendőben a forgalmasabb utcák kirakataiban, büszkén tudatva az arra járókkal: ezek a fiatalok, íme, nagykorúak lettek, s érettségivel is bizonyították érettségüket. A fent említett tabló is ezt tanúsítja, s azt sem titkolja, hogy a budapesti Eötvös József Gimnázium IV/A osztályának diákjairól készült, akik 1955 és 1959 között látogatták a legendás tanodát. De hát kik ezek a fiúk és hol vannak a tanáraik? Miért nem szerepel nevük a tablón? És ki az, akit körülvesz a harminckilenc érettségiző portréja?

1955 barátságos, napsütéses őszen kezdődik a történet. Az I/A osztály diákjai éppen csak ismerkednek egymással, amikor megtudják, hogy osztályfőnökük, az idős, jóságos Nemes Árpád gyógyíthatatlan beteg. Régi-régi Eötvös-tanár ő, generációk emlegetik a nevét szeretettel. Nem búcsúzik, de mindenki tudja, őt már egy égi katedra várja. A csikószilajságú kamaszok is átérzik az élet elkomorodását, valahogy megváltozott a derűs ősz. Október elején egy fiatal tanár lép be a terembe, nyugodt, határozott és elmondja: őt bízták meg az osztály vezetésével. „Irodalmat és történelmet fogok tanítani – az Urak engedelmével” – közli, s a döbrent csend után tekintete körbejárt. Mindenkiné a szemébe nézett.

Urak?

Jól hallottuk? Mi történik itt?

„Igen, Uraim, tanítani szeretnék, és nagyon fontosnak tartanám a közreműködésüket, mert bár több osztályban is tanítok, de maguké az első az életemben, amelynek az osztályfőnöke lehetek. Erről többet nem érdemes beszélni, és bevallom, erre büszke is vagyok.”

Nehéz beszámolni a következő hónapokról. Óráról órára, percről percre észleltük, hogy csoda résztvevői lettünk. A zabolátlan kamaszok a világon mindenütt egyformák. Persze, voltak stiklik, puskázások, nagy és mások számára teljesen érthetetlen röhögések, lógások, ál- és valódi betegségek – minden, ami egy gimnáziumban előfordul. De a társulat – bár nem nagyon élt vissza vele – elmondhatatlan biztonságban

⁵⁶ 1959-ben az Eötvös József Gimnázium végzős diákjai olyan tablót készítettek, melyen elbocsátott tanáruk, Antall József volt látható diákjai körében. A tablót ld.: Antall József beszámolója az 1956-os diákparlament üléséről. In: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig. 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 128. o. Antall József emlékszáma. *Új Magyarország*, 1993. december 18.

érezte magát. Volt egy tanárunk, aki ugyan másokat is tanított, de igazából csak a miénk volt. Mert mit lehet mondani egy olyan emberről, akinek ilyen osztályfőnöki órái voltak:

„Kérem szépen, óránk tárgya az iskolai faliújság-verseny.⁵⁷ Ezen részt kell venni. De ahogy látom az Urak mérhetetlen érdeklődését ezen súlyos téma iránt, úgy döntöttem, hogy elmondom a brit gyarmatbirodalom történetét.”

És elkezdte, elmondta. Közben kicsengettek, az udvaron már pattogott a futballlabda, a tanításnak vége volt, mi pedig szájatva hallgattuk az addig soha, sehol el nem hangzó tényeket, adatokat, összefüggéseket, a történelem logikáját és a történetész ítéletét, véleményét. Istenem, ha akkor lett volna nálunk egy akármilyen kis magnó vagy akárcsak Bartók Béla fonográfja!

Hogy valóságosan mit tudott ez az ember, akkor még csak sejtettük. 1956 októberének csodálatos forradalma kellett, hogy egy életre megbizonyosodjunk róla. Mert az addigra már II/A volt az ötvenhatos osztály. Az iskola forradalmi bizottságot választott. S az elnök a mi osztályfőnökünk lett: Antall József!⁵⁸

Bizakodtunk, reménykedtünk, majd kétségbe estünk. Tanítás nem volt, kijárási tilalom, áramszünet volt, de tanárunk mégis megtalálta a lehetőséget, hogy összerázza a társaságot. „Uraim, belekerültek a történelembe – mondta –, és ezt ne feledjék el életük végéig!”

Aztán újra elkezdődött az iskola, és mi riadtan vettük tudomásul, hogy elmaradnak az irodalom-, a történelemórák. A tanár úr nem beszélt róla, mi tudtuk: kihallgatások, vallatások miatt hiányzott az órákról – igazoltan! Április elsején – gonosz tréfa – hivatalosan is bejelentették, Antall Józsefnek távoznia kell az Eötvös Gimnáziumból. A torokszorító búcsúzásakor megpróbált mosolyogni, mi tizenhat évesen zokogtunk.⁵⁹

„Uraim, csodálatos időket éltünk át együtt. Büszke vagyok rá, hogy veletek lehettem és nem fogom elfelejteni az első osztályomat.” Gyorsan elment, mert már nem tudott mosolyogni.

Azt hiszem, az osztály azon a napon vált felnőtté, nem az érettségén. Tanúsíthatják ezt azok a barátaim, akikkel közel negyven éve hetenként találkozom, de hogy egy csoda részese voltunk, azt ugyanígy tanúsíthatják a Toldy Gimnázium diákjai, ahol Antall Józsefnek áthelyezése után sikerült megismételni, folytatni a csodát.⁶⁰

⁵⁷ Az Eötvös József Gimnázium iskolai faliújságjáról ld. *Antall József beszámolója az 1956-os diákparlament üléséről*. In: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökséig. 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 45.

⁵⁸ Antall József 1956-os forradalmi részvételéről ld. Tóth Eszter Zsófia: i.m. 18–19.

⁵⁹ Az áthelyezéssel kapcsolatos dokumentumokat ld. Tóth Eszter Zsófia: i.m. 46–48.

⁶⁰ Antall József 1957. április 1. és 1960. január 15. között tanított a Toldy Ferenc Gimnáziumban.

Számomra akkor valahogy be is fejeződött a gimnázium. Jelentéktelen figurákkal próbálták őt pótolni, és a hatalomhoz lojális vezetés maximálisan kihasználta ezt a fegyverét, hogy érettségi nélkül, „megfelelő” iskolai javaslat nélkül mindenki számára bezárul a továbbtanulás lehetősége.

Így érkeztünk el 1959 tavaszához, amikor sor került a fényképezésre. Lesz tehát nekünk is tablónk – ma is megtekinthető a gimnázium folyosóján –, ott leszünk rajta bizakodó arccal, a jövőbe nézőn, és ott lesznek a tanáraink, az igazgató. Hogy volt nekünk egy tanárunk, akiért gondolkodás nélkül tűzbe mentek volna diákjai, egy osztályfőnök, akinek mi voltunk az első osztálya, az 1956-os Antall-osztály, hogy ő ne szerepeljen a tablónkon? Normális ez a társaság?

A Munka Vörös Zászló Érdemrenddel⁶¹ kitüntetett Eötvös József Gimnázium tablóján megjelenjen egy ellenforradalmár fényképe, akit 1959-ben végleg eltiltottak a tanári pályától?⁶²

Hát persze hogy nem szerepelt a tablón. De a „társaság” normális volt! Akkor találtuk ki teljes egyetértésben – hogy ki említette először, nem tudom, de csodálatos ötlet volt – a külön tablót. Azt a tablót, ahol CSAK Ő van a középpontban, a diákjai körében. Mi tudtuk akkor, hogy mi az a szamizdat?!⁶³ Egyetlen dolgot tudtunk: az egyedül méltó és igazságos módszer, ha megemlékezünk az együtt eltöltött, megismételhetetlen időről.

Ugye azt senki nem gondolja, hogy ezzel a tettünkkel, 1959-ben, Magyarország első szabadon választott miniszterelnökének akartunk hízelegni...?!

A „nagy” tablóról készült kicsinyített másolat is, mindenki kapott belőle, az én példányomat nem találom. Talán anyám rakta el valahová a gyerekkori képeim közé. Az IGAZI tablót azonban bekeretezve a szobám falán őrzöm, így, nevek nélkül, hiszen a fiúk nevét fejből is tudom.

⁶¹ Az 1953. évi V. törvénnyel alapított kitüntetés „A Magyar Népköztársaság érdekeinek szolgálatában és azok elősegítésében, a szocializmus építése terén kimagasló érdemeket szerzett személyek kitüntetésére”, mely adományozható volt vállalatok, hivatalok, és egyéb intézmények részére is.

⁶² Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt Antall Józsefet 1957. április 1-jével áthelyezték az Eötvös József Gimnáziumból a Toldy Ferenc Gimnáziumba, azonban az 1956-os forradalom egy-éves évfordulójára rendezett megemlékezés és rendszerellenessége miatt onnan is áthelyezték a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba, ami a tanári pályától való eltávolítását jelentette nappali tagozaton. Csak esti gimnáziumban taníthatott. Az erre vonatkozó dokumentumot ld. Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökséig. 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 54.

⁶³ Szamizdat: titokban terjesztett, illegálisnak számító, elsősorban politikai irodalom a diktatúrában.

Az égi tanáriban pedig Antall József azóta bizonyára találkozott Nemes Árpád tanár úrral, talán leült mellé és arról beszélgettek, milyen jó egy kicsit megpihenni.

Pihenj, pihenj drága Osztályfőnök Úr. A Jó Isten áldjon meg életedért!

György András

3.

Interjú Réthy Sándorral, az Eötvös József Gimnázium,
majd a Toldy Ferenc Gimnázium diákjával⁶⁴

Antall József nagyon sokat beszélt nekünk a lengyel–magyar kapcsolatokról. Mi tudtuk azt, hogy az édesapja lengyeleket mentett a második világháborúban. A család tartotta a kapcsolatot lengyel tisztekkel, Jóska bácsi már abban az időben megkapta a Polonia Restitutát⁶⁵.

56 tavaszán elindult a diákszemélyiség az Eötvös József Gimnáziumban.⁶⁶ Nagyon jó témákról beszélgettünk. Előkerült olyan kérdés is, hogy miért kell annyi kémiai tanulnunk. Antall József volt a diákszemélyiség fő koordinátora, én ifjúsági felelős voltam. Egyszer tartottam egy beszédet, hogy túl sok reáltárgyat tanulunk és az irodalomban bizonyos témák pedig kimaradnak. Ezután mondta nekem Antall József, sose felejtsem el, hogy Sanyi, belőled jó ügyvéd lesz.

És akkor jött 1956. október 6. A diákszemélyiségben felosztottuk, ki megy Rajk László újratemetésére,⁶⁷ ki a Batthyány-örökmécseshez.⁶⁸ Én az örökmécsesnél voltam. Néma tüntetésnek indult alapvetően, vittünk magunkkal mécses, megálltunk, és adóztunk a terror áldozatainak, Haynautól egészen 1956-ig, de beszédek is elhangzottak.

Az iskola akkoriban már nagyon mozgott, forrongott. Antall József ebben nagyon okosan vett részt. Nem azt mondta, hogy fiúk, ki a gátra, hanem ott volt, javaslatokat tett, olyan konzultatív jelleggel. Így jutottunk el 1956. október 22-ig. Aznap volt egy gyűlés, olyan fejtágító jellegű osztályfőnöki óra, azon volt szó arról, hogy holnap, vagyis október 23-án lesz egy szimpátiatüntetés a lengyelekkel.⁶⁹

⁶⁴ Készítette Tóth Eszter Zsófia.

⁶⁵ Polonia Restituta: az egyik legmagasabb lengyel állami kitüntetés, mely adományozható külföldieknek is. 1921. február 4-én alapították.

⁶⁶ Az Eötvös József Gimnázium 1956-os diákszemélyiségével kapcsolatos dokumentumot ld.: Antall József beszámolója az 1956-os diákszemélyiség üléséről. In: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig. 1932–1989.* VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 43–46.

⁶⁷ Rajk László kommunista politikus, 1946–48 között belügyminiszter 1948–1949 között külügyminiszter (1909–1949) és szintén koncepció perben kivégzett mártírtársainak (Pálffy György, dr. Szőnyi Tibor és Szalai Andrást) újratemetése 1956. október 6-án a Rákosi-rendszer elleni nyílt tömegdemonstrációnak számított.

⁶⁸ Az újratemetés után a főként egyetemisták egy része nem hazament, hanem a Batthyány-örökmécseshez vonult.

⁶⁹ A magyar és lengyel 1956-os kapcsolatokról egyebek mellett ld. Tischler János: A lengyel társadalom és az 1956-os magyar forradalom. In: *Múltunk*, 41. évf. 3. sz. (1996), 134–164., Tischler János:

Mi október 23-án a nagyszünetben bent maradtunk az osztályban, ami nagy dolognak számított fegyelmezetlen sihederektől. Elmaradt a nagyszünet utáni óra, ahelyett Antall József tartott egy beszédet a lengyelországi helyzetről. Addigra a poznani események⁷⁰ kapcsán lehetett tudni, hogy azokat a lengyel katonákat, akik ott lőttek a tömegre, bíróság elé vitték. Lengyelországban nagy erjedés indult, jött Gomulka.⁷¹

Antall Józsefet idézem, Lengyelországban a katolikus egyház a kuruc egyház, ellentétben Magyarországgal, ahol a protestáns a kuruc egyház, és a másik, hogy amikor a lengyel állam megszűnik működni, mert leosztják, akkor mint egy második lépcső, belép az egyház és átveszi a lengyel állam szerepét. Ezt később is mondta, amikor Jaruzelski kihirdette a rendkívüli állapotot.⁷² Mi ugyanis folyamatosan tartottuk a kapcsolatot Antall Józseffel.

Antall József azt mondta a forradalom alatt, hogy szerinte Magyarországnak meg szállás nélkül saját magának kell a sorsát kezébe vennie, és a méreteihez képest egy megfelelően erős hadsereggel kell rendelkeznie. És a magyar katona magyar egyenruhában járjon. Ezek a gondolatai nagyon jó talajra találtak nálunk. Azt mondta, hogy fiúk, lányok – azok is ott voltak –, mindenki tegyen a legjobb belátása szerint.

Antall azt mondta nekünk október 23-án, hogy akár engedélyezi a belügyminiszter a tüntetést, akár nem, akinek ideje van és úgy érzi, hogy ott kell lennie, az menjen el, mert ez a demonstráció mindenképpen meg lesz tartva, mert a műegyetemistáktól már jöttek a hírek, hogy mennek, és a bölcsészkarról is.⁷³

Elindultunk, én haza mentem megebédelni, mondtam a tantinak, hogy tessék megmondani anyukának, hogy elmentem tüntetni. Odamentünk a Bem-szoborhoz, aztán valaki azt mondta, menjünk a Parlamenthez, és mentünk. A tüntetésen ott volt velünk Antall József is, de a forradalom többi napján külön mozgottunk.

1956. október 30-án a gázművek tanácstermében megalakítottuk a Wesselényi Kört az osztálytársakkal, megírtuk a magunk tizenkét pontját, ez hasonló volt az

Varsó – Budapest, 1956: a lengyel október és a magyar forradalom kölcsönhatásai. In *Iskolakultúra*, 16. évf. 6. sz. (2006), 111–122.

⁷⁰ 1956. június 28-án tetőzött a poznani munkásfelkelés Lengyelországban.

⁷¹ Władysław Gomulka (1905–1982) lengyel kommunista politikus, az 1956-os poznani események és az őszi megmozdulások révén került vissza a hatalomba, 1956. október 21-én a LEMP első titkárává választották.

⁷² Wojciech Jaruzelski (1923–2014) lengyel tábornok politikus, 1981. december 13-án hirdette ki a hadiállapotot, amikor a Szolidaritás Független Szakszervezet tüntetéseivel, a mozgalom élén Lech Walesával veszélyeztette hatalmát.

⁷³ 1956. október 23-án Piros László belügyminiszter a nap folyamán többször is módosította álláspontját a tekintetben, hogy engedélyezi-e a tüntetést vagy nem. Végül az utolsó pillanatban engedélyezte.

általános követelésekhez, úgy mint a szovjet csapatok hagyják el Magyarországot és a többi.⁷⁴ Mi megalakítottuk még 1956. november 4. előtt a forradalmi bizottságot, amely a diákszemélyiségből nőtt ki. Ennek elnökévé Antall Józsefet választottuk.

Egyszer csak Antall nem jött órát adni a forradalom leverése után. Azt hiszem, bejött Kondói Kiss Jóska bácsi,⁷⁵ és valaki helyettesített, nem tudunk semmit, akkor tudatosultak a begyűjtések. Eltelt pár nap, ez ugye március 15-e előtt volt. Mi nem nagyon mozogtunk ebben a dologban. Amikor a forradalom leverése után Antall Józsefet bevitték a Gyűjtőfogházba 1957. március 15-én, és utána bejöhettek hozzánk utoljára az osztályba, ezt írta franciául a táblára, Talleyrand híres mondását: „Dans la politique et dans l’amour il n’y pas ni jamais ni toujours”, vagyis „A politikában és a szerelemben nincs mindig és nincs soha”. Megtalálható a Gyűjtőfogház 218-as cellájában, mert ezt írtam fel ezeknek a falra.

Az osztálytársaim többet nem találkoztak vele tanárként, én azonban igen, ugyanis utánamentem a Toldy Gimnáziumba. Az úgy történt, hogy édesapámat megkereste Antall József, amikor már a Toldyban volt, hogy szeretné, ha én is átmennék oda diáknak. Megtanácskozták a szüleim a dolgot, nem elleneztek, sőt pártolták, így átjelentkeztem és ott is érettségiztem le. Ügyvéd lettem.

⁷⁴ Az 1956-os forradalomban 16 pont terjedt országszerte a műegyetemisták 16 pontja alapján, melyek itt olvashatóak: *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22. – november 5.* Budapest, Zrínyi, 1991. 16.

⁷⁵ Dr. Kondói Kiss József 1952–1957 között az Eötvös József Gimnázium földrajz–biológia szakos tanára. Ezt megelőzően az intézet államosításáig a Lónyay utcai Református Gimnázium igazgatója.

4.

Interjú Ort Jánossal, Antall József tanítványával az Eötvös József Gimnáziumból⁷⁶

Én '54-től 58-ig jártam az Eötvösbe. Volt egy érdekes történelemtanárunk, dr. Nemes Árpi bácsi, eléggé elvarázsolt volt. Bejött, megállt az első padnál, belenézett a történelemkönyvbe és mesélt. Senkit nem kellett fegyelmezni, de volt olyan, aki matekot írt közben, de nem balhézott sohasem. Amikor ő nyugdíjba ment, érkezett Antall József. Érdekes volt, teljesen más stílus, más ember. Nagyon klassz ember volt.

Volt az egész stílusában mértéktartás, de ez nem volt goromba, nem volt elutasító, és olyan sem, hogy „tudd, hogy hol a helyed”. Aztán egy idő múlva ez oldódott, és nagyon jóba lett az osztállyal. Nekem olyan szempontból viszont mást jelentett, hogy az én szüleim – ugyan zeneszeretők, olvasók, de – munkásemberek voltak, így a tanár úr klasszist jelentett. Birtam a fazonját, és mondjuk benne voltam abban a társaságban, akikkel az osztályból közvetlenebbül jóban volt. Mentünk vele és Soós tanárnővel kirándulni is, voltunk többek között a Bükkben.

Nem sok dolgozatot írtunk, amire emlékszem, hogy vadászott a puskázókra. Ha elkapott valakit, nem volt nagy balhé, elvette a dolgozatot, nem adott rá egyest, csak nem osztályozta le. Emlékszem, hogy képek voltak a falon, és a képet borító üveget nézte, onnan próbálta kiszúrni, ki az, aki elővesz valamit vagy hajtogat. Nagyon szeretette a reformkor kezdetét, a reform országgyűléseket, az kedvelt időszak volt a magyar történelemből. A reformkori országgyűlések kapcsán burkoltan el tudta mondani nekünk a diktatúrával kapcsolatos nézeteit: „magunk csináljuk, idegenek nélkül, magyar hadsereget, országgyűlést” – ennek voltak hangsúlyai, ilyenekből lehetett következtetni a véleményére.

Mi jártunk a Petőfi körbe is, Soós Júlia annak alapítója volt.⁷⁷ Nem véletlenül ment ki az egész osztály a felvonulásra '56-ban, ő tartotta részben – a Soós Júlia magyartanárnőnkkel együtt – az iskolagyűlést 23-án, amikor a műegyetemisták meghírdették, hogy elmegyünk a Bem-szoborhoz. Sajnos, aztán később az osztályból sokan, majdnem 10-en mentek el '56–57-ben az országból. Nagyon sok cirkusz volt, az osztály ilyen rebellisebb hangulatú társaság volt, nem vettük le a Kossuth-címert a falról,

⁷⁶ Az interjút készítette Tóth Eszter Zsófia.

⁷⁷ Dr. Soós Júlia az Eötvös József Gimnázium magyar–francia szakos tanára volt 1952–1957 között.

fekete szalagot tettünk rá, meg Népszabadságot égettünk a folyosón, ilyen kis rosszalkodások történtek. Aki Antall József helyett jött, rettentő dinnye tanár volt, egy katonai középiskolából jött, ezért Ezredesnek hívtuk a háta mögött. Gonoszak voltunk vele, csináltunk olyat, hogy megfordítottuk a padokat és háttal álltunk fel. Nekünk Antall József nemcsak történelemtanár volt, hanem tanár volt több értelemben. Szellemileg, erkölcsileg, tartásilag példát mutatott, nagyon hiányzott.

5.

Interjú Báthory Györggyel, Antall József diákjával az Eötvös József Gimnáziumból⁷⁸

Avval kezdeném, hogy én az 1940-es korosztállyal jártam, bár '39 októberi vagyok, mint évvesztes kerültem az évfolyamba. Ami azt jelenti, hogy mivel Antall József 1932-ben született, mi durván hét–nyolc évvel voltunk a miniszterelnök úrnál fiatalabbak.

Én tulajdonképpen az 1955–56-os tanévben ismertem meg, mert 1954-ben kerültem az Eötvösbe. Az első évben Nemes Árpád nevű történelemtanárunk volt. Ő egy idős ember volt, és még érettségiztette az osztályát, de a következő évben már nyugdíjba vonult, és így jött Antall József az ő helyére, aki abban az időben 23 éves volt. Egy nagyon fiatal tanár volt, az én tudomásom szerint ez volt az első munkahelye. A képhez talán az is hozzátartozik – gondolom, ez befolyásolja az ügyet –, hogy akkor ez egy nagy osztály volt, az emlékeim szerint 40-et meghaladóan voltunk az 56-os forradalom előtt. Jó képességű, középosztálybeli szülők gyerekei jöttek össze. Később tudtam meg, hogy többen közülünk Budapest környékéről jöttek be, és akkor nem mondták, de kitelepített családok gyerekei voltak. Azt gondolom, hogy kifejezetten jó képességekkel bíró emberekből álló osztály volt. '56-ban sokan elmentek, több mint 10-en külföldre, köztük nagyon sok értékes ember.⁷⁹ Így is még harminc-
valahányan maradtunk.

Antall a korkülönbségen túl is egy rendkívüli, a történelmen kívül a politikában is jártas ember volt. Ő az előadásmódjában megtalálta azt a hangot is, amely ehhez a korosztályhoz szükséges volt. Különösen azért, mert olyan színvonalon tartotta ezeket az órákat, amely gyorsan megnyerte a fiúk tetszését. A korábbi tanárunk is egy jó tanár volt, de egy 60 éves ember hozzáállása teljesen más volt, mint Antall Józsefé. Ő abban az időben azért óvatosan kezelte a dolgokat, de a szavakból pontosan lehetett érezni, hogy mit akart mondani. Körül lehetett írni, a hangsúlyoknak szerepe volt. Erre az osztály már nagyon vevő volt. Nekem különösen feltűnt, hogy ő mennyire otthonosan mozgott az angol politikában, mindennapi történésekkel, és hihetetlen széles műveltséggel rendelkezett. Érdekeseket mondott. Feltűnt, hogy

⁷⁸ Az interjút készítette Tóth Eszter Zsófia.

⁷⁹ Az 1956-os forradalom alatt, illetve a határok lezárásáig kb. 200 ezer magyar állampolgár hagyta el az országot, ment Nyugatra vagy Jugoszláviába, a korabeli szóhasználat szerint disszidált.

nagyon rokonszenvezett az akkori angol külügyminiszterrel, Butlerrel.⁸⁰ Kiemelte, hogy ez a Butler bár konzervatív pártban politizál, tulajdonképpen nem kifejezetten arisztokrata családból származott, tehát nem igazán ahhoz a réteghez tartozott, akik elsősorban a konzervatívokat támogatták. Ugyanakkor nagyon jó eszű volt. És aztán a végén alulmaradt egy másikkal szemben, Antall és szerintem sem ésszerű okok miatt, hanem a származása miatt.

Ő a Kárpátia étterem fölött lakott, és nagyon sokan rajongtak érte, én is nagyon szerettem őt. Tudom, hogy az én barátaim között is voltak, akik utána is mentek iskola után, elkísérték az Eötvösből haza. Lehet, hogy ez neki is imponált, hogy rajongtak érte a tanítványai.

Én szerettem a történelmet nála is, másnál is, mindig 5-ös voltam. Amennyire emlékszem rá, nem arra törekedett, hogy szórakozzon, a felsőbbrendűségét mutassa, hanem inkább mindig egyenlőként próbált minket kezelni. Mondjuk az anyagot megkövetelte, hogy tudja valaki, és ha valaki nem tudott semmit, nem mondhatom, hogy azt megdicsérte. Nagyon felkészült tanár volt, nagyon szeretttük.

Ő, ha valakin látta, hogy tanult, de ideges, inkább segítette a dolgokban. Olyan kérdéseket tett fel, amiket, ha nem tudott rá az illető válaszolni, nem értékelte negatívan.

Mi később nem jártunk össze, de családirag a nagybátyám ismerte Jóskának a húgát.⁸¹ Szóval ő tudta, hogy én ki vagyok. És emiatt bizonyos fokig jobban megnyílt felém, különösen, ha ketten voltunk.

Nagyon sok találkozón ott volt. 58-ban érettségiztünk, 5 évenként mentünk. Emlékszem, '88-ban, a Kinizsi utcában ott van a bajor söröző, ott volt osztálytalálkozó, és felhívott telefonon, hogy mentsem őt ki, kicsit késni fog, valamilyen dolga van, de jön okvetlenül. Meg is jött, csak egy fél vagy egy órával később. Az volt az utolsó közvetlen emlékem, hogy én ott vele beszéltem.

Nagyon későn nősültem, 45 éves koromban. Sokat dolgoztam abban az időben, de vasárnap a családommal voltam, a Gellért szálló cukrászdájába szoktunk járni. Egyik alkalommal ott voltunk, és onnan jött a Jóska különböző, számomra ismeretlen MDF-esekkel. Meglátott, megállt, kicsit jött felém, és akkor én is mentem, kezet fogtunk. Gyere majd, ezt mondta, egyértelműen úgy éreztem, hogy arra irányult, hogy az MDF-be jöjjelek. De valahogy bennem olyan nyomot hagytak ezek a korábbi dolgok, hogy nem akartam a politikával foglalkozni.

⁸⁰ Butler, R. A. (1902–1982) angol konzervatív politikus, az 1944-ben elfogadott oktatási törvény előterjesztője. 1951–1955 között pénzügyminiszter, 1957–1962 között belügyminiszter. A konzervatív párt egyik reformere. forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_a_20_szazad_egyertort_1/ch11.html. Utolsó letöltés: 2017. július 31.

⁸¹ dr. Héjj Lászlóné Antall Edit

6.

Megay László: Egy kormányfő órája⁸²

Minden emlékbeszéd *az én* szóval kezdődik. Még akkor is, ha nem írják le. Így természetes. A kör közepén mi állunk, akik szemléljük a dolgokat, embereket, és gondolunk valamit felőlük. Maga a műfaj ilyen. Csak ritkán képes elrejtteni a túlélő fölényét és titkos örömét – és annak kiszolgáltatottságát, aki eltávozott. Ez a védtelenség főként a felmagasztalásra vonatkozik. Az ellen kellene megvédeni azokat, kiket életünkben szerettünk. Hiszen semmi sem rejt el jobban tegnapi embervoltunkat, mint a protokoll szerint viselkedő szavak.

Egy szoborral nem lehet mit kezdeni – legfeljebb megkoszorúzni bizonyos napokon. A szalagra pedig ráírhatjuk: „A haza nagy fiának a hálás utókor.” Esetleg: a haza... Ez a legbiztosabb jele annak, hogy a szoborra merevített alaknak életében legkevésbé sem volt hálás se a jelenkor, se a haza.

Antall Józsefnek sem. Nincs ebben semmi különös. A jelenkornak nem az a dolga – különösen nem a mi időnkben –, hogy hálás legyen politikusainak. Ami mégis számon kérhető lett volna: az a megértés. Valamivel több megértés egy férfi iránt, akit éppen abban a pillanatban jelölt meg a halál, mikor életének nagy pillanata elérkezett. És ez a pillanat, az ő jóvoltából is, az ország nagy pillanata volt.

És most itt az a – kényszerből megvont – kör, melynek közepén állva kell megidézni Antall Józsefet. Lehetőleg tisztességgel, adózva ezzel az ő tisztességének is, melyet komolyan nem vitattak elszánt ellenfelei sem. Mondhatnánk: olyannak kellene megrajzolni, amilyen volt. Ez aligha lehetséges. Ahány festő, annyi portré a modellről. Lehet, hogy mindegyik hiteles. Az is, hogy valamennyi hamis, de valamennyit egyszerre vagy egymás után szemlélve össze lehet rakni egy többé-kevésbé pontosat.

A diáknak, aki voltam, nincsenek róla feltétlenül jó emlékei. A felnőttkor kellett, hogy ezek derüssé változzanak. Ez az igazság egyik fele.

A másik: a budai Toldy Gimnáziumban aligha lehetett nálam alkalmatlanabb pedagógiai alany... Mondjuk finoman, hogy az egyébként kitűnő, porosz szellemű iskola nem nagyon illet az én latinos, egykedvű semmittevésemhez. Az iskola porosz szellemét – érdekes módon – *nem a tanárok hordozták, hanem inkább a diákok. A Toldyban az idő tájt talán túl jól sikerült a gyerekválogatás. Az intézetnek némileg*

⁸² Megay László (1941–) József Attila-díjas író, újságíró. *Az ismeretlen Antall József*. Szerk. Rózsa Marianna. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1996. 159–161.

olyan hangulata volt, mint egy angol college-nek. Azok a polgárfiúk, akik oda kerültek, akartak lenni valakik. Többnyire szorgalmasak voltak és fegyelmezettek. Gyanítom, némelyiknek az órarendjébe az is be volt írva: pénteken, a nagyszünetben diákcsíny. Jó volt ez így. Hogy mennyire jó, az a forradalom évében és az azt követő esztendőben derült ki – aztán még később is, mert besúgó, provokátor a zárt közösségbe nem tudott beépülni. Egyáltalán nem. Diák és tanár – a világnézettől függően persze – szinte tökéletesen konspirált. Ez nagyjából abból állt, hogy a tanárok elég nyíltan beszéltek a fiúk előtt, megmondták, hogy mikor mire, kire vigyázzanak. Nem emlékszem, hogy akadt volna diák, aki tanárát veszélybe sodorta volna.

Ide került Antall József 1957 tavaszán tanítani. Nem emlékszem, hogyan állított be első órájára, de alighanem – kissé gondterhelten – bevonult. Kissé szórakozottan, mint aki ugyan nagyon komolyan veszi dolgát, de azzal egy időben más is foglalkoztatja. Valami, ami talán fontosabb. Úriasan elegáns volt, enyhén fölényes. És mint azonnal kiderült, sokat tudott. Úgy tett, mintha a tárgyhöz kötődő ismereteket csak úgy mellékesen, a zakója zsebéből húzná elő. A hatás bizonyára nem volt azonnali – egy csupa eminensből álló osztály sem szereti hivatalból a tanárát olyan nagyon –, de hamarosan elsőprő lett. Különösen, miután kiderült, hogy Antall tanár úr a forradalom alatt megpörkölődött egy kicsit, aminek köszönhetően néha ballonkabátos urak kísérik. A fiúk közül a legtöbben – nem ismerve őt – pont ilyen: kissé fölényes, néha enyhén gunyoros, merész, sokat tudó gentlemanok szerettek volna lenni – aki nek láttán egy iskolai, vagy másmilyen párttitkár azonnal rájön, hogy az osztályharcot végképp elveszítette. Ekkor szerveződött köréje az a hűséges csapat, amely végig kitartott mellette – és viszont. Mondják: túl sokat bízott később tanítványaira, és ha lehetett, kedvezett nekik. Így igaz, de ezek nem voltak akármilyen képességű fiúk. És ez nem volt akármilyen kapcsolat. Elvinni egy kompromittált tanárnak egy kompromittált osztályt az érettségiig a forradalmat követő megtorlás éveiben nem volt csekélység.

Jogom van ezt mondani, hiszen furcsa kivételképp: nem tartoztam feltétlen csodálói közé. Több okból: először, mivel túlságosan egyívásúnak éreztem a csapatot körülötte. Másodszor: egy megjegyzéséért, amit akkor bántónak éreztem, holott nem volt az – és elég keményen feleltem rá. Mint a karmester, akinek jól begyakorolt zenekarában valaki falsot fogott. Nem kopogott a pulpituson, inkább eltűnődött, mintha a jövőmet mérlegelné – ami azon a helyen nem ígérkezett fényesnek. Nem is lett az. Néhány apró kanyar következett, aztán egy összeesküvés ügy mellékszereplőjeként kitiltottak az ország összes középiskolájából. Úgy tetszett, mint tanár és diák többé nem találkozunk. Olykor kaptam híreket felőle, ha összefutottunk a régiek közül. Mert valamiféle kapcsolat maradt azok között, akik együtt élték át 56-ot és a legnehezebb éveket. Azok nem akartak elmúlni.

Jómagamnak az 1963-as amnesztiáig kellett várnom, hogy leérettségizhessek. És ott találkoztunk a Jurányi utcai Gimnázium kapujában. A politikai okokból elcsapott tanár és hasonló okból kicsapott diákja. A közkegyelem mindkettőnket a levelező tagozat látogatására érdekesített. Nem emlékszem, hogy egy karmozdulatnál és egy fejcsóválásnál többet szenteltünk volna az ügynek. Az efféle váratlan találkozásokról akkoriban az ember másnak sem beszélt – nehogy bajba sodorja a másikat. Padtársaimmal sem diskuráltunk régi dolgokról, pedig lett volna mit. Nem gyávaság volt ez, inkább valami tapintat. És elkerülendő a bizalmaskodás látszatát, ezért voltam szertartásosabb Antall Józseffel, mint a többi tanárral. Ez a furcsa feszesség vele szemben sokáig megmaradt, de sosem voltak kellemetlen zöngéi. Volt ebben valami mulatságos is. Akkor például, mikor történelem órára becsengettek és néhányan feltűnés nélkül akartunk távozni. Ő a folyosó végén megállított, kérdezvén hova megyünk. – Innánk valamit. – És vissza sem jönnek? – Nem valószínű. – Annyi minden volt az arcára írva. A tanár fegyelme és bosszúsága, a sorstárs megértése, a fiatal férfi elismerése – nagyon szép lányok voltak velünk – és valami csüggedtség. Ő sem hihette, hogy ott, akkor bárkit érdekelt volna a waterlooi csata.

Sokan tűnődtek azon – főleg a diákjai –, hogy milyen tanár volt Antall József. Nem tudom. Azt igen, hogy nagyon komolyan készült a pályára. A körülmények úgy hozták, hogy azokkal a diákjaival, akiket az érettségiig kísért, sokkal szorosabb közösségbe került a szokásosnál. Mint az összeesküvők...

A forradalom után egy percig sem taníthatott normális körülmények között – de normális viszonyok között aligha lett volna tanár. Legközelebbi tanítványai időnként megsúgták, hogy ő voltaképpen mindig politikai pályára – és a végül megkapott nagy szerepre – készült.

Az előbbi bizonyos, az utóbbiban kételkedhetünk. Látnoknak kellett volna lennie, hogy egyedülként megjósolja egy világrendszer bukását – és talán ő sem volt látnok. Igaz, logikai alapon kiszámítható volt a szovjet birodalom és a kelet-európai rendszerek vége, de ezt többnyire fél szívvel kívánta, aki gondolkodott, mert nehezen volt elképzelhető az összeomlás nagy vérveszteségek nélkül. Különben is! A régi politikai osztály megmaradt tisztességes tagjait és azok leszármazottait állandóan foglalkoztatta a második világháborús útvésztes és az, hogy akkor mit kellett, mit lehetett volna tenni – és mit kellene akkor, ha az ország ismét cselekvőképessé válna. Az ezzel való foglalkozásnak voltak kávéházi és tudományos változatai. Az övé az utóbbinál is komolyabb lehetett a családi indíttatás, az ismeretségi körben szerzett tapasztalatok miatt. De mindez nem fontos. A nagy lehetőség teljes szellemi és erkölcsi vértezetben találta. Inkább azon kéne csodálkozni, miként élhette át nagyobb sérülések nélkül ő – és vele az ország – azt a hirtelen és hihetetlen státuszváltozást, amely a demokratikus választások után bekövetkezett. Hiába tudta, hogyan működik

a történelem – napok, hetek alatt kellett megtanulnia, hogy az ország mikén működik. Abban a történelmi pillanatban, amikor semmi nem működik. Amikor olyan Parlamentbe lép be, ahol szinte azt sem tudja, hol a villanykapcsoló. Ahol egy ellenséges – csomagolóféltben levő – apparátus fogadja. Ahol a biztonságára ügyelő ő hamarosan ellopja a miniszterelnök óráját. Ez azonban későbbi történet. Egyelőre még múzeumigazgató, történész, aki inkább figyel, mint irányítja a változásokat. Évek alatt egy ellenzéki kört gyűjt maga köré, barátokat, egykori tanítványokat. Rájuk majd számítani fog a továbbiakban...

Magam nem tartoztam közéjük, de tudtam, hogy számon tartja írásaimat. Főleg azokat, amelyek a Magyar Nemzetben jelentek meg – hiszen a lapnak időnként ő is dolgozott. Aztán egy furcsa dolog történik. Megjelenik egy rövid dolgozatom a második világháborúról. Jó harminc évvel az előadásai után az írásban fel lehetett ismerni Antall József hatását. Ez már munka közben eszembe jutott – meg az, hogy mit szól majd hozzá. Üzenetféltének szántam a bevezetőben egy Churchill-idézetet – akinek köztudottan nagy csodálója volt. Hamarosan visszaüzent valakivel: örül és gratulál. Azt hiszem, ettől az időtől sorolt végleg a tanítványai közé – akiket különben mindig egyenrangúként kezelt.

Aztán színpadra lépett mint politikus. Még nem lehetett tudni, hogyan végződik az új magyar kaland, amelynek ő már egyik szellemi vezetője volt. Szaporodtak a tüntetések és folytak ugyan az ellenzék és a kormány tárgyalásai, de nem lehetett tudni: a belügyminiszter mikor lövet. Ebben az időben látogattam meg múzeumában. Olyan napon, amikor zárva tartottak. Rajta kívül talán egy öreg portás lehetett az épületben, aki azonnal bezárta mögöttünk a kaput. Volt az egészben valami félelmetes. Az ember azt várta, hogy percekben belül dörömböl a rendőrség és ránk töri az ajtót. Bizonyos emlékek nem fakulnak... Nem történt ilyen. Antall József fáradt volt. Itthon és külföldön már sokat utazott. Kint a legtekintélyesebb politikusok fogadták, felfedezve benne Magyarország legtehetségesebb miniszterelnökét. A szobájában egyre gyűltek az utazások, a tárgyalások dokumentumai – elárasztották a papírok, és ő elveszni látszott közöttük. Mutatott volna ezt meg azt, de mindegyre azt kellett mondani: nem találja. Titkárnőre lett volna szüksége, de nem tudott senkit sem felvenni. Sokáig beszélgettünk, a végén – hogy neve legyen a hosszú látogatásnak – elkészítettem vele életem legrosszabb interjút. Majd folytatjuk. Ebben egyeztünk meg, amíg kikísért. Legközelebb pártjának a Közgazdasági Egyetemen tartott gyűlésén, a szünetben találkoztunk. Csak percek voltak. Nagy baj van – mondta. Megszűnt a hatalom. Nincs. Felszívódott. Ettől a perctől fogva itt minden megtörténhet, mint 1919-ben... Fiatalos volt és energikus. Sietnie kellett a történelem órára. Az egyetem előtt pedig még ott sétáltak a ballonkabátos urak, akikről nem lehetett tudni: kit, ki ellen védenek.

7.

Interjú Kapronczay Károllyal, Antall József tanítványával a Toldy Gimnáziumból⁸³

1957 áprilisában áthelyezték Antall Józsefet az Eötvösből a Toldyba. Ez büntetés volt az 1956-os forradalmi tevékenységéért: részben el akarták az Eötvös-béli osztályától távolítani, részben kiemelni abból a közegből, amelyre hatással volt. Átkerült a Toldyba, és nekünk lett osztályfőnökünk. A mi osztályfőnökünket, Kiss Istvánt aztán szeptemberben áthelyezték az Eötvösbe, és annak az osztálynak lett az osztályfőnöke, amelynek Antall volt 1957. márciusig.

Ő rendkívül népszerű tanár lett, mert a Toldy Gimnázium idős tanári karral rendelkezett. Ott az öregek alaposan tanulmányozták, ha jött egy új tanár. A Toldyban egy tanár általában 25–30 évig tanított. A mi osztályunkban volt az első órája, egy rendkívül szertelen osztály voltunk, éppen könyvczata folyt, amikor belépett a terembe, az különben szokásosnak számított a nagyszünet után. Ő bejött, lezserül megvárta, mondta, megvárja, amíg az urak helyrehozzák a frontvonalait. Majd bemutatkozott, utána egyenként mi is.

Ami megragadott mindenkit az első percben, az a megjelenése volt. Mert az öreg tanáraink nagyon konzervatívak voltak öltözködésben. Volt egy olyan tanári kar, amely – ahogy Antall mondta – proletkult slampossággal járt, az olyan munkásmozgalmi megjelenést adott nekik. Ilyen volt az akkori igazgatóhelyettes, akivel nekünk nagyon sok összetűzésünk volt, katonai csizmában járt.⁸⁴ Szemet szúrt az, hogy Antall nem tankönyvből tanít, szabad előadást tartott, bevonta a hallgatóságát az anyagba, érdeklődött egyéni véleményekről, és más volt az óra szerkezete. Nem az, hogy csengetünk, számon kérünk, leadunk és összefoglalunk, és elmegyünk.

A másik, ami nagyon vonzó volt az ő pedagógiai módszerében, ahogy feleltetett. Ő inkább ezekre a beszélgetésekre épített, önálló előadásmódot kívánt, nem követelő módon, hanem rávezette a felelőt, hogy mit kell csinálnia. Tehát nem az volt, hogy mint egy papagáj, elszajkózta a diák a tananyagot.

Érdeklődött a folyóson a diákok fogylétéről. Osztályfőnökként felmérte, ki mi akar lenni, mi érdekli. Azt mondta, nem a kötelező olvasmányra kíváncsi, hanem a tényleges érdeklődési körre. Fölmérte egyénileg, hogy kiben mi van, mi lakozik

⁸³ Az interjút készítette Tóth Eszter Zsófia.

⁸⁴ Róla részletesebben ld. Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig. 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 37–40.

és aszerint foglalkozott vele. Rendkívül népszerű volt, egy iskolában híre megy, hogy ki milyen tanár. Őt mindig gyereksereg vette körül. 1957. október 23-án, a forradalom egyéves évfordulójára néma megemlékezést szerveztünk, Antall József volt ennek a szellemi vezéralakja.⁸⁵ Némán álltunk a folyosón, pontosabban én piszszegtem a többieknek, maradjanak csendben, volt, aki elvágta az iskolarádió vezetéket. Az ezt követő fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve hiányosan maradt fenn, viszont megvan a fegyelmi határozat, ami eléggé érthetetlen. Nekem az ellenőrzőmbé beírták a miniszteri rovót. Kollektív büntetésünk az lett, hogy két évig egyikünket sem vették fel az egyetemre. Találtam egy saját kezű fellebbezésemet is, amelyben annak hatálytalanítását kértem, hogy az egyetemi felvételimet megsemmisítették. Erre kaptam egy 1960. augusztusi válaszlevelet, amelyben elküldtek a termelőmunkába: a Traumatológiai Intézetben lettem betegszállító segédmunkási besorolással.

⁸⁵ Erről részletesen ld. Jegyzőkönyv az I. ker[ületi] Toldy Ferenc Gimnáziumban 1957. október 26-án megtartott rendkívüli fegyelmi értekezletéről az 1956-os forradalom első évfordulóján rendezett csendes megemlékezés kapcsán. In. Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig. 1932–1989*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest, 2015. 49–51.

Dokumentumok Kapronczay Károly interjújához

1. SZÁM: 155279–2/1960

ELŐADÓ: Mosoni Gy.

Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottságának X. Oktatási Osztálya Bizottsága
Tárgy

Budapest V., Városház utca 9–11.

Jegyzőkönyvi kivonat

Postahivatal: Budapest 50.

Címzett: Kapronczay Károly

Budapest, XII., Maros utca 20.

F. hó 30-án szóbelileg előadott kérelmére az 1957. október 23-án, az I. ker. Toldy F. Gimnáziumban történt fegyelmi esettel kapcsolatosan felvett jegyzőkönyvből közlöm – szó szerinti kivonat formájában – címzettre vonatkozó részeket:

„3. Kapronczay Károly III. A. o. tanuló: A tanulót igazgató kartárs és a rendőrség is kihallgatta. A tanuló tagadja, hogy az osztálynak, vagy neki egyénileg a szervezésben lenne része, hiszen amikor kijöttek az osztályból a szünetben, már a többi osztály a fal mellett állt és némán tüntetett.

Cihika⁸⁶ kartársat megcáfolja, amennyiben azt állítja most ismételtén, hogy nem piszegett. Sőt azt mondja, hogy még a piszegetést sem hallotta, mivel a szünetben a következő órára készült. Előzőleg sem hallott a tüntetésről.”

/Jegyzőkönyv, 6. oldal./

A lefolytatott vizsgálat alapján a Fővárosi Tanács VB. X. Oktatási Osztálya nevezett tanuló fegyelmi vétségét nem találta a több tanuló vétségénél súlyosabbnak, ezért a 155143/1957. sz. határozata szerint:

„3./...a III/A, ... osztály minden tanulója részére a Rendtartás már idézett pontjában feltüntetett és a 49. §./2./ bekezdés »Tűrhető...« pontjában foglaltak figyelembe vételével a IV./negyedik/ fokú büntetést értelemszerűen rovom ki. ... Dr. Gyalmos János sk. osztályvezető”.

A fenti idézetek az eredeti iratokkal szó szerint megegyeznek!

Budapest, 1960. szeptember 30.

Moson György
főelőadó

⁸⁶ Cihika Mihály, a Toldy Ferenc Gimnázium igazgatóhelyettese.

2.

Ügyiratszám: Művelődésügyi Minisztérium
23.053/1960 Budapest, Szalay utca 10., Telefon 118–600, 318–760
III/G.–né Címzett: Kapronczay Károly
Budapest, XII., Maros utca 20. ½ em.

Augusztusban érkezett beadványaira válaszolok.

Ügyét a Minisztériumban összehívott bizottság elé terjesztettük és a bizottság javaslatára a Művelődésügyi Miniszter az egyetem elutasító döntését erősítette meg.

Magatartásával szemben ugyanis a középiskolában komoly kifogások merültek fel. Ezért – jelenleg – tanári pályára nem tartjuk Önt felvehetőnek. Helyezkedjék el továbbra is a termelő munkában s jó munkával, helyes magatartással igyekezzék kiérdemelni munkaadói pártolói véleményét.

Néhány év múltán esetleg kérje ismét egyetemi felvételét.

A válasz késedelméért elnézését kérjük. Augusztus és szeptember hónapban mintegy 2500 beadvány érkezett csoportunkhoz – ez a beadványok feldolgozásában, ill. megválaszolásában nagy torlódást okozott.

Budapest, 1960. december 12.

(Nábrádi István)
főelőadó

Antall József levele Kapronczay Károlynak a sorkatonai szolgálat időszakában. 1962. augusztus 28.

Feladó:

Antall József, Budapest.
V. kerület Károlyi u. 4–8.

Címzett:

Kapronczay Károly tizedesnek, Ercsi
MN 6119/X Fejér megye

Budapest, 1962. augusztus 28.

Kedves Károly!

Régen nem írtam neked, azonban sokszor nem voltam Pesten az elmúlt időszakban, valamint áthelyezési ügyemben járkáltam. Áthelyezésem megtörtént. A Jurányi utcai és a Rákóczi Gimnáziumban fogok tanítani esti és levelező tagozaton. Ennek megvan az az előnye, hogy csak este van elfoglalva az ember (4–5 alkalommal). Így tudok még egy állást vállalni. Januártól sikerül valószínűleg mellékfoglalkozásként az Orvostörténeti Múzeum előkészítésével foglalkozni. Palla közlése szerint. Majd meglátjuk. Jó lenne. Azt hiszem, örömhírként közölhetem veled, hogy Cihikát is elérte az igazság lesújtó keze.⁸⁷ Leváltották és áthelyezték tanárnak a második kerületbe. De óriási botrány van vele, mert nem akarják átvenni. Az I. kerületből pedig kitették. Egyeztetőbizottsági eljárás alatt van az ő ügye, mint annyi másnak az ő jóvoltából. Hodie mihi, cras tibi!⁸⁸ Nem tudom még, hogy mi lesz vele. Annyi azonban biztos, hogy nagyon kisfiú lett belőle. Mindenütt látják már a munkája eredményét. Legbiztosabb támaszait veszítette el. Ez neked sem közömbös a későbbiekben. Erről majd beszélünk.

Beszéltem édesanyáddal telefonon. Említettem, hogy szeptember 3-án délután 3-kor lesz a Borostyánban osztálytalálkozó. Közlése szerint azonban nem valószínű,

⁸⁷ Cihika Mihályról van szó. A Toldy Ferenc Gimnázium igazgatóhelyetteseként meghatározó szerepet játszott az 1956-os forradalom egyéves évfordulójára szervezett diákmegmozdulás leverésében és megtorlásában.

⁸⁸ Latin mondás, jelentése: Ma nekem, holnap neked.

hogy el tudsz jönni. Sőt, még azt sem tudják, vasárnap felkereshetnek-e? Sajnálom, te mozogsz a legnehezebben. (...) ⁸⁹

Egy azonban biztos: te büszke lehetsz magadra, arra, amit tettél. Nem hagytad el magadat. Mindennek ellenére van egy akadémiai fokú végzettséged, ami az új könyvtári besorolás szerint is tág teret nyit az előmenetelben. Nem nagy a különbség az egyetem és e között. De meggyőződésem, hogy az egyetemi elgondolásaid is sikerülni fognak és semmi sem veszett kárba. Éppen a legutóbbi időben nagyon optimistán látom a lehetőségeidet. Fontos, hogy tanulj, olvass stb. A nyelvtudás olyan kincs lesz, amivel nem versenyezhetnek veled. Szorítsd a lengyelt. Önmagában kenyeret jelent, összekapcsolva a történettudománnyal pedig igen sokat.

Itt jegyzem meg, hogy veled levelező formában iszom meg a pertut. A többiekkel majd a Borostyánban. Persze ne értsd félre, hogy ennek az egész kérdésnek ilyen nagy jelentőséget tulajdonítok. Erről nincs szó. Sokra nem is mentek vele. Az érettségi után került volna erre sor, azonban az ismert okok miatt, akkor ez nem jól nézett volna ki (szép germanizmus!) Most azonban senki sem vádolhat „népszerűsködéssel”, miután független és felnőtt emberek lettetek. Csak azért tértem ki erre levélben, mivel nem tudsz feljönni. ⁹⁰

Azt azonban nem pro forma és udvariaskodásból írom, hogy mindig a legjobb tanítványim közé tartoztál. A legnehezebb időkben is megálltad a helyed. Éppen ezért sajnáltam, hogy neked nem tudtam segíteni. Remélem, hogy ezt még megtehettem. Semmit nem fogsz sajnálni. Ami az ember mögött van, az mind hasznos. Amit tettem, azt sohasem bántam meg. Csak azt, amit nem tettem. Lehet, hogy most ezt még nem hiszed el nekem, azonban igazat fogsz adni.

Légy bölcs az életben. Látod, hogy az ember mindig beigazolódik az életben a tisztesség útján. De ne feledkezzél meg az egyik nagy magyar író szavairól, amit figyelmeztetőül szánt: „Az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, amikor építeni kellene, gőgös úr, ha meg kellene alkudni, duzzog, ha versenyezni kellene és álmodik, amikor kenyeret kell keresni.” ⁹¹ A sorrend lehet, hogy úgy van: előbb a duzzog stb. és azután a gőgös úr stb. Különben pontos.

Most már ne csak volt tanárodnak, hanem kicsit öregebb, lassan öszülésnek induló barátodnak tekintsél. Tehát tegezz (és nem tegez – biztos ismered a viccet az

⁸⁹ Egy bekezdés a személyiségi jogok védelme miatt kimaradt.

⁹⁰ Sorkatonai szolgálatát töltötte.

⁹¹ „Ő nem Ady, nem egyén, ő a magyar, az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, ha építeni kellene, duzzog, ha versenyezni kellene, gőgös úr, ha meg kellene alkudni s álmodik, mikor kenyeret kellene keresni.” Szabó Dezső: A két forradalmi költő. (Ady Endre és Petőfi Sándor). In. *Nyugat*, 1919. 4–5. szám.

ősmagyarok nyíltartójával⁹²), ha pedig van időd, levelednek mindig nagyon örülök.
Lengyel!

Szeretettel üdvözl
Antall József

⁹² – Móricka! Hogy hívták azt az eszközt, amiben a magyarok a nyilaikat tartották?
– Nem tudom, tanárnéni kérem...
– Hát tegez!
– Akkkor sem tudom, tanár néni, kérlek szépen...

Toldys diákok búcsúztatója

Tisztelt Osztályfőnök Úr!

Engedje meg, hogy a kegyelet virágaiként helyezzük ravatalára az emlékezés és a köszönet sorait. Hálával tartozunk a Teremtőnek, hogy 1957 tavaszán a tanítványai lehettünk. Akkor nem is gondoltuk, hogy az osztályunkba belépő és a Toldy Gimnáziumban első óráját tartó ifjú tanárral örökre összefonódik életünk, és a harminchárom év múlva szabaddá váló Magyarország első miniszterelnöke áll előttünk.

Ma is emlékezünk minden szavára, emberformáló tanítását a hazáról, a hazaszeretetről, a legnehezebb időkben is kötelező emberi magatartásról, a megpróbáltatást méltósággal viselni kötelező normákról. Szinte belénk szuggerálta, hogy elmélyült tudás nélkül nem szolgálhatjuk nemzetünket, és egy átlageredményt mutató osztályból 1959 júniusára Budapest egyik legjobban érettségiző közösségét formálta ki. Soha nem lépett fel a szigor eszközével, a meggyőzés csendes és higgadt szavaival győzött meg minket. Ma már tudjuk, hogy személyes szabadságát veszélyeztette, amikor a hatalom különböző politikai ügyek miatt fellépett ellenünk. Mindig mellettünk állt, amiért 1959 őszén leparancsolták a katedráról. Miattunk is vállalt megpróbáltatást, miattunk is élt megkülönböztetve. Köszönjük, hogy előttünk mindig nyitva állt ajtaja, később is segített tanácsaival, és figyelemmel kísérte életünket. Talán jobban ismert minket, mint mi önmagunkat. Sokszor a Tanár Úr fedezte fel képességeinket, terelt arra az útra, amelyen haladunk.

Fájó a búcsú, de köszönjük, hogy ismerhettük, és – ha rövid időre is – részesei lehettünk életének.

A Toldy Ferenc Gimnázium 1959-ben érettségizett IV/A osztálya

IV. AZ APAI ÖRÖKSÉG ÉS GONDOZÁSA

Antall József nagy energiát fektetett édesapja örökségének, hagyatékának gondozásába. Már édesapja életében hatalmas küzdelmet folytatott, hogy id. Antall József második világháborús embermentő tevékenysége méltó helyre kerüljön a magyar történelmi panteonban. Azonban ezeket az erőfeszítéseket valódi siker már csak a rendszerváltoztatás után koronázta, elsősorban Kapronczay Károly áldozatos munkájának köszönhetően. A diktatúra éveiben szélmalomharc volt édesapja örökségének méltó helyre emelése. E küzdelem dokumentumait tárjuk e fejezetben az olvasó elé.

Idézzük fel röviden id. Antall József embermentő tevékenységét a második világháború alatt! A Belügyminisztérium osztályvezetője és menekültügyi kormánybiztos volt 1939 és 1944 között idősebb Antall József (1886–1974). Tízezer lengyel menekülttel foglalkozott, és biztonságba helyezte őket Magyarországon, valamint biztosította, hogy a lengyel katonák továbbutazzanak a Wladyslaw Sikorski tábornok által szervezett lengyel légióhoz. Embermentő tevékenységéért számos nemzetközi elismerésben, kitüntetésben részesült, Lengyelországban is nagy megbecsülésnek örvend. Grzegorz Lubczyk 2003-ban megjelent kötete és Kapronczay Károly művei alapján⁹³ számos adattal rendelkezünk a magyar–lengyel közös embermentő tevékenységről. A zsidó menekülteket idősebb Antall József keresztényként vette nyilvántartásba, megmentve így az életüket. Miért érkeztek lengyel menekültek Magyarországra? Németország 1939. szeptember elsején megtámadta Lengyelországot, szeptember 17-én pedig a Szovjetunió is hadüzenet nélküli támadást indított ellene. Az élet-halál harcot vívó országból Ignacy Moscinski köztársasági elnök, a kormány és a hadsereg vezetői Romániába távoztak, a németek 1939. szeptember 27-én bevettek Varsót. Az első menekülthullám ekkor, szeptember 10-én érkezett a lengyel–magyar közös határra. „1939. szeptember. Itt állunk a magyar határon. Tolongás és zűrzavar. És az önmagunknak ezerszer is feltett kérdés: beengednek-e vajon? Több-

⁹³ Egyebek mellett Kapronczay Károly: Magyarországra menekült polgári lengyel menekültek iskolaügye a második világháború éveiben. In. *Magyar Pedagógia*, 1974/2.; Grzegorz Lubczyk: *Henryk Slawik. Három Nemzet elfeledett Hőse*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009; Grzegorz Lubczyk: *A lengyel Wallenberg. Henryk Slawik és id. Antall Józseftörténete*. Budapest, Széphalom, 2004.; Kapronczay Károly: Magyarországra menekült polgári lengyel menekültek iskolaügye a második világháború éveiben. In. *Magyar Pedagógia*, 1974/2.; Kapronczay Károly: *A Lengyel Vöröskereszt magyarországi szervezete a második világháború alatt. /1939–1945./* Valóság. 45. 2002. 12. 66–75.; Kapronczay Károly: *Lengyel menekültek Magyarországon. 1939–1945*. Mundus Kiadó, Budapest, 2009.

ezres embertömeg: katonák, rendőrök, civilek, fiatal lányok és aggastyánok, gyermekes anyák... Az úttesten összezsúfolt kocsik, szekerek, autók tömegétől alig van mozgási lehetőség. Összefagyva, éhesen és majdnem reménytelenül állunk a [magyar–lengyel] határon. Mögöttünk borzalmas napok és éjszakák, a germán fenevad a hátunk mögött. Beengednek-e? Telnek az órák. És megjön a válasz: a határ nyitva van előttünk. Beengednek. A tömeg meglódul. A katonák arcán újra megjelenik az elszánt önbizalom: a háborúnak még nincs vége, Magyarország csak átmeneti állomás, ahonnan eljuthat az ember valahová, oda, ahol ismét harcba szállhat” – írta visszaemlékezésében Mieczysław Chrapek egykori lengyel menekült, akit Lagzi István idézett munkájában. Az akkori segítőkész magatartást jól jellemzik Varga Béla balatonboglári plébános, a második világháború utáni Nemzetgyűlés elnökének szavai: „Nem lenne keresztényi cselekedet, ha nem nyújtanánk a fáradt vándornak menedéket, amikor nincs tető a feje fölött. Hát még ha nem fogadnánk be otthonunkba legközelebbi rokonainkat, amilyenek ti vagytok nekünk, drága, lengyel testvéreink.”⁹⁴

Idősebb Antall József pártfogásával Vácott a Lengyel Tiszti Árvák Otthonában valójában zsidó gyermekek – mintegy százan – éltek és tanultak. Ez a menedék számukra az életet jelentette. Az általuk kiadott lap címe Megálló a vándorúton volt. Idősebb Antall József folyamatosan folytatta embermentő tevékenységét 1944. március 22-ig, a Sztójay-kormány megalakulásáig, akkor benyújtotta lemondását. A Gestapo a lengyel menekültek vezetőivel együtt idősebb Antall Józsefet is letartóztatta, majd Horthy Miklós közbenjárására szabadult. A második világháború utolsó évét Somlón vészelte át a család.⁹⁵ Antall József gyermekként találkozott a magyar légtérben lelőtt gépükből ejtőernyőző brit repülőtisztékkel 1943-ban. Gyerekkorának légkörét humanisztikusnak ábrázolta, olyannak, mely kizárja az embertelenséget.

Idősebb Antall József 1931-ben alapító tagja volt a Független Kisgazdapártnak, majd a háború befejezése után bekapcsolódott a politikai életbe. A Kisgazdapárt színeiben először újjáépítési államtitkár (1945 májusától októberig), majd az 1945. évi november 4-i, országos választások után alakult kormány újjáépítési minisztere lett 1946 augusztusáig. 1948-ig a Kisgazdapárt országos igazgatója, a Vöröskereszt kormánybiztosa és elnöke, a Külforgalmi Hivatal elnöke, illetve 1949 és 1953 között nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő volt. Idősebb Antall József szoros kapcsolatban volt Vörös Vincével, Kovács Bélával, Varga Bélával, illetve Ravasz Károllyal. Az ifjú Antall Józsefre mélyen hatottak a családi beszélgetések, a séták és kirándu-

⁹⁴ *Magyar Szív*. Dokumentumfilm. Rendezte Grzegorz Lubczyk, 2012.

⁹⁵ Az embermentő tevékenységről szóló rész Tóth Eszter Zsófia: *Tisztelet Henryk Slawiknak és id. Antall Józsefnek* című, a Magyar Hírlapban 2015. március 21-én megjelent cikkén is alapul.

lások közötti diskurzusok édesapjával. Idősebb Antall József szociális érzékenysége, humanizmusa és az értelmiségi középpolgári értékrend voltak az alapjai a későbbi miniszterelnök mentalitásának. Az Antall családban természetesnek számított a kiállás az elesettekért, az embermentő tevékenység. „Apám fia voltam, amikor a Gestapo börtönében ült és az vagyok ma is, amikor a Somló-hegyen szőlőt kapál. (...) Éppen azért, mert a fia vagyok, tudom biztosan, hogy a körülmények kényszerítő ereje közepette is cselekedeteit és tevékenységét mindég [sic!] a magyarság hű szolgálata, a magyar parasztság felemelkedésének elősegítése, az egyetemes európai humanizmus érvényesítése, a szociális igazságosság és a politikai demokrácia erejébe vetett hite vezényelte” – írta Borsa Ivánnak címzett levelében a pályakezdés, az elhelyezkedés nehézségeivel küzdő Antall József.

Antall József a Magyar Tudományos Akadémia támogatását is kérte egy, az édesapjának emléket állító kötet összeállításához, amely az édesapja visszaemlékezésein alapult volna (levelezés Rottler Ferencsel 1980-ban): „Tekintettel arra, hogy az eredeti iratanyag – éppen a legértékesebbek – jó része elpusztult, 1944. március 19-én elégették stb., a megmaradt kevés anyag különleges értéket képvisel. De ezt igazán – épp a második világháború alatti helyzet következtében – elhunyt apám visszaemlékezései teszik érthetővé és világossá, bátran állíthatom, mint történész is, hogy forrásértékűek.(...) Magyarország objektív és tisztességes megítélése érdekében, a magyar progresszió jegyében annak megismerése és megismertetése kötelességünk.”

Antall József nyomon követte édesapja embermentő tevékenységével, a lengyel menekültek segítségével kapcsolatos publikációkat, baráti leveleiben korrigálta a tévedéseket és esetenként jogos indulattal viseltetett azok iránt, akik alaptalan vádakkal illették édesapját. Egyebek mellett azon fáradozott, hogy a szélesebb közvélemény megismerhesse a Magyarországra menekült és segített lengyelek reális számadatát. (Levél Salamon Rácz Tamásnak, 1979. október 22.)

A családi miliőbe enged bepillantást Csorba Tibornak írt 1984. április 27-i levelében Antall József: „Egyrészt politikai érdeklődésű családban nőttem fel, csecsemőkorom óta más beszélgetést sem hallottam az asztalnál, a hétköznapiakon és ünnepeken, mint politikai irányút. Apám liberális nevelésének eredményeként soha sem »küldtek ki«, ha fontosabbat beszéltek! Helyesebben, akkor nem is kezdték el! (...) Anyám nem volt aktív szereplője az eseményeknek, a szó hagyományos értelmében feleség volt, aki ellátta és megtette azt, amit közéleti pályán feltétlenül kellett tennie.”

1.

Idősebb Antall József feljegyzése a második világháború során Magyarországon tartózkodó lengyel menekültek történetének feltárására. 1958. szeptember 14.

Feljegyzés a második világháború magyarországi lengyel menekültek ügyének történeti feltárására

A második világháború során Magyarországra menekült lengyelek sorsának, valamint a hitleri Németország ellen – Lengyelország elbukása után – más tereken a harcot folytató lengyel katonák szökésének történeti feltárása időszerűvé vált. Ezt mutatja egyrészt a lengyel könyvpiacra megjelent több visszaemlékezés, másrészt Vidor Miklós *Idegenek* című regénye,⁹⁶ az Országos Levéltárban kutatást folytatott lengyel történésznő látogatása, és az ezeréves lengyelországi ünnepek, melyek az otthon és a külföldön élő lengyelek közös hazafiságát fogják dokumentálni. Ma már világosan és reálisan látják Lengyelországban is az egész lengyelség küzdelmét a Harmadik Birodalom ellen.

Ezért vetem fel a kérdést, hogy nem lenne-e szükséges a lengyelek második világháború alatti magatartását oly plasztikusan tükröző, a lengyel–magyar barátságot oly fényesen bizonyító magyarországi lengyel menekültügynek átfogó történeti feltárása. Aggaszt az is, hogy ehhez a komplikált és csak az élő tanúk által megvilágítható problémához tájékozatlan kezek nyúlnak. A történetírás elsősorban a dokumentumokra támaszkodik. De a dokumentumok önmagukban nem sokat mondanak, hiszen a bizalmas utasítások – tekintettel Magyarország német háborús kötelezettségeire, az érvényesülő német tendenciákra – egyrészt szóban, másrészt titkos iratok útján történtek. 1944. március 19-én pedig, amikor a német csapatok bevonultak Magyarországra, a legfontosabb iratokat mind a magyar szervek (Belügy, Külügy és a Honv.[édelmi] Min.[Minisztérium]), mind a lengyel szervezetek megsemmisítették. Jelenleg tehát csak források útján feltárható, másrészt a meglévő források is csak a kortársak kezében világosodik meg [sic!].

Ezért felajánlom egy öregedő, azonban a legtöbb kérdést ismerő magyar ember segítségét a lengyel nemzet történetének igaz feltárásához. Ennek gyakorlati kivitelezése lehet:

Szerződés emlékirataim megírására (fényképekkel).

⁹⁶ Vidor Miklós: *Idegenek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958.

Egy kutatócsoport létrehozása irányításom alatt lengyel és magyar résztvevőkkel, köztük hivatásos történészekkel és a lengyelügy egykori munkatársaival.

Külön egy fényképalbum kiadása megfelelő összekötő szöveggel.

E munkákat természetesen össze is lehet kapcsolni. Az egész feltáró munkámban segítőtársam lenne fiam, ifj. Antall József, aki maga is történész, az Országos Levéltár volt munkatársa. Egyébként járt is Lengyelországban.

Budapest, 1958. szeptember 14.

Dr. Antall József

(ny[ugalmazott] miniszter)

Budapest V. Egyetem u. 4–8.

2.

Bolberitz Pál levele Antall Józsefnek:

édesapja halála miatti részvétnyilvánítás. 1974. augusztus 15.

Kedves Jóska!

hazatérve szabadságomról nagy megdöbbenéssel értesültem édesapád haláláról. Sajnos temetésén és gyászmiséjén a későbbi értesülés miatt nem jelenhettem meg s így írásban rovom le tiszteletemet személye előtt kifejezve ezzel együttérzésemet fájdalmatok iránt.

Édesapád személyéhez csak kellemes és felemelő emlék fűz. Furcsa játéka a sorsnak, hogy talán élete utolsó napjaiban olvastam nagy érdeklődéssel Kapronczay Karsai tanulmányát a lengyel menekültek magyarországi történetéről, melyet volt szíves nekem megküldeni. Őszintén örvendtem édesapád tudományos szintű „rehabilitálásának” és arra gondoltam, hogy már a földi életben klasszikussá vált. Jelentős szerepet töltött be a magyar történelemben – a legnemesebb történelmi hagyományaink nyomában. Annál inkább megdöbbenett a váratlan hír, hogy ez már valóban történelem, vagyis a múlté. Csakhogy a jelen és a jövő a múltból él és hosszú távon jaj annak a jelennek, ami csak jelen és jövő akar lenni múlt nélkül. Az életgyökerek tápláló nedveinek hiányában szükségszerűen elsorvad. Ha a múltat csak azért tiszteljük, mert múlt, mert megváltoztathatatlan, akkor konzerváljuk az életet és ez sem jó. A múlt emlékeiből válogatni kell. Csak a maradandó örök értékeket szabad újjáéleszteni. Csak az igazán értékes emberi cselekedeteknek és gondolatoknak lehet jelent és jövőt formáló értéke. Ha személyesen fáj is a szeretett személy és értékes alkotói munka elvesztése, marad a jó példa. Voltak ilyen emberek, akikre érdemes emlékezni és érdemes követni. Édesapád igaz ember volt minden vonatkozásban. Ez nem éppen divatos embertípus manapság, de kétségtelen, hogy tiszteletreméltó mindenki előtt. Hordoz magában valami idő fölötti értéket, amelyet mindenki akarva akaratlan megérez és legalább szeretne követni. A Biblia számtalan dicséretet mond az igaz emberről és most csupán azt idézem, ami eszembe jut: „Az igaz virul, mint a pálmafa és növekszik, mint a Libanon cédrusa”⁹⁷ – olvassuk a 92. zsoltárban. Dániel próféta könyvében pedig azt olvassuk, hogy „az értelmesek fénylenek majd, mint az égnek fényessége, és akik sokakat igazságra tanítottak, örökké tündökölnék majd, mint az ég csillagai.”⁹⁸ Mély értelmű

⁹⁷ Igaz virul, mint a pálma és növekszik, mint Libanon cédrusa.

⁹⁸ Az értelmesek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége; és a kik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön örökké.

igék ezek és édesapádra gondolva igazoltnak vélem tartalmukat. Tán az sem véletlen, hogy édesapád védőszentét nagyon tömören a nagyságnak kijáró egyszerűséggel így jellemzi a gyermekségről szóló történetben Máté evangélista: József pedig igaz ember volt. Édesapád nemcsak igazságra tanított sokakat – pedig már ez is érdem – hanem élte is az igazságot. Élete azonos volt elveivel. Tán ez az a vonás, mely kezdettől fogva megkapott engem vele való találkozásaim alkalmából. Ez valahogy kisugárzott belőle és mindig lelkesített. Keresztény ember volt a szó evangéliumi értelmében, amit nem sokunkról lehet elmondani. Az utolsó ítéletről szólva az Úr Jézus az üdvözülés vagy elvettetés feltétlen kritériumaként azt tűzi elénk, amit minden embertől számon lehet kérni, hogy milyen volt a másik emberhez, különösen a rászorultakhoz és üldözöttekhez. „Éheztem és ennem adtatok, szomjaztam és innom adtatok. Vándor és idegen voltam, de befogadtatok.”⁹⁹ Börtönben voltam és fölkerestetek. Amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tetettek, azt velem tettétek. Jöjjetek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot.” Ha valakire, akkor édesapádra egyértelműen vonatkoznak, aki mint menekültügyi kormánybiztos életének kockáztatásával tett ezrekre és ezreken. De később sem lankadt segítőkészsége. Önmaga ajánlotta föl összeköttetéseit, ha érezte, hogy bárkinek is segíthet. Magam is tapasztaltam ezt, s lám, ma is emlékszem rá, az érettségi utáni nehéz időkben. Ha mást nem, bölcs tanácsot, igaz tanítást, jó humort mindig kaphatott tőle bárki, mert nem volt személyválogató. Utóbbi években csak a Belvárosban akadtam össze vele akárhányszor s ezek a rövid beszélgetések, amikor szeretettel érdeklődött sorsom alakulása iránt, emlékezetesek számomra. Megértem tehát a fájdalmadat és osztozom benne, mert te sokkal gazdagabban kaptad értékeit és szeretetét. Úgy érzem, szoros kapcsolat fűzött édesapádhoz. Tiszteletreméltó volt az a szerető elismerés, ahogy nyilatkoztál róla. Érezhető volt, ahogy példaképednek tartottad felnőtt éveidben is. Kívánom, hogy igaz lelkülete a jövőben is továbbéljen benned tied és hazád javára.

Mikor szentmiséimben az elhunytakat imáimba foglalom, sajnos most már őérette is fohászkodnom kell. Bár fájó szívvel, de a találkozás biztos reményével teszek eleget e kegyeletes kötelezettségemnek.

Édesanyádnak, nővérednek, feleségednek, Gézának és az egész családnak kérlek közvetítsd együttérző részvéteimet

igaz barátod
Bolberitz Pál

⁹⁹ Mert éheztem, és ennem adtatok; szomjúhoztam, és innom adtatok; jövevény voltam, és befogadtatok engem.

3.

Nagy László részvétnyilvánítása Antall Józsefnek
édesapja halála miatt. 1974. augusztus 5.

9401 Állami Szanatórium Sopron
dr. Antall József úrnak,
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár igazgatója
1013 Budapest
I. ker. Apród u. 1–3.

Kedves Barátom!

Mélyen megrendített édesapád eltávozása az élők sorából. Igen jólesett, hogy soproni tartózkodása idején kitüntetett megtisztelő barátságával, alkalmat adott rá, hogy megismerhettem magyar szívét, derűs lelkét, mély humánusát. Halálával szegényebb lett a magyarság, hiszen a legnehezebb idők pozitív történelmi személyiségét ragadta el a végzet. Édesapád emlékét kegyelettel megőrzöm.

Kérem fogadjátok mély gyászotokban őszinte részvétem nyilvánítását.

Sopron, 1974. augusztus 5.

Híved és barátod

Nagy László

4.

Zalai Károly részvétnyilvánítása Antall Józsefnek
édesapja halála miatt. 1974. augusztus 7.

Verőce, 1974. augusztus 7.

Kedves Jóska!

Megkésve értesültem édesapád haláláról, így csak most tudom kifejezni őszinte részvétem és együttérzésem. Vigasztaljon benneteket az a tudat, hogy súlyos szenvedésektől váltotta őt meg a halál. Verőcén nyaralunk feleségemmel, tegnap Berci bácsi meglátogatott. Ha van időd és lehetőség, szívesen látlak és nem a borítékon.

Az érmek kb. 10-e körül érkeznek, kérsz, feltétlenül tisztázom, hogy megnézzem és jóváhagyjam a mintapéldányt. Szabadságon 20-ig vagyok, miután rögtön érdeklődni fogok a kongresszusunk aktuális ügyeiben.

Jóskám, még egyszer együttérzésem és a régi barátsággal üdvözöllek

Karcsi¹⁰⁰

¹⁰⁰ Golyóstollal ráírva: Zalai Károly. Zalai Károly (1921–) gyógyszerészcsaládban született, iskolai tanulmányait Cegléden végezte. 1939-ben iratkozott be a m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karára, ahol 1943-ban gyógyszerészi oklevelet szerzett. Ezután az egyetem Szerves és Gyógyszerészi Kémiai Intézetében dolgozott. Disszertációját is itt készítette, 1947-ben gyógyszerészdoktori címet nyert. 1948–1952 között közforgalmú gyógyszertárban dolgozott gyógyszerészként, majd gyógyszertárvezetőként. 1952-ben szakfelügyelő-gyógyszerész a Pest megyei Gyógyszertári Központnál, majd júniustól a Fővárosi Tanács Gyógyszertári Központjánál. 1951 óta folytat oktatói tevékenységet, kezdetben ápolónői tanfolyamon, majd a budapesti gyógyszerész–technikusképző tanfolyamon, végül 1962-től a SOTE Gyógyszerészeti Karán. 1964-ben került az Egyetemi Gyógyszertárba adjunktusi kinevezéssel. 1967 januárjában lett az intézet vezetője. Munkássága idején két új laboratórium létesült, a gyógyszerellátási tevékenység kiterjedt az összes klinikára. 1973-ban docensi, 1982-ben egyetemi tanári kinevezést kapott. 1970-ben az orvostudomány kandidátusa, 1993-ban doktora minősítést nyert. 1996-tól professor emeritus. Forrás: baratikor.semmelweis.hu, Akadémiai Műhely. Köztisztületi tagok. Budapest, 2009. 264.

5.

Antall József állásfoglalást kér Rottler Ferencről, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztályának munkatársától idősebb Antall József visszaemlékezésének megjelentetése tárgyában. 1980. március 15.

Dr. Rottler Ferenc tudományos docens úrnak¹⁰¹

MTA Társadalomtudományi Főosztály

Budapest

Budapest, 1980. március 15.

Magyar Tudományos Akadémia

Társadalomtudományi Főosztály

Budapest, V. Münnich Ferenc u. 7.

Engedjék meg, hogy az alábbiakban kérjem szíves állásfoglalásukat és amennyiben erre lehetőség van, segítségüket.

Apám, néhai dr. Antall József (1896–1974) politikus, a második világháború alatt kormánybiztosi meghatalmazással, belügyi tanácsosként a menekültügyek irányítója (1939–1944), majd újjáépítési államtitkár (1945), újjáépítési miniszter (1945–46), a Független Kisgazdapárt országos pártigazgatója, a Magyar Vöröskereszt kormánybiztosa, kormány megbízott elnöke (1946–48), nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő stb. A magyar kitüntetések mellett lengyel, angol, francia stb. kitüntetések tulajdonosa. Halála előtt néhány hónappal – saját kérése nélkül – kiemelt miniszteri nyugdíjat állapított meg részére a kormányzat. Az utóbbi időben – természetesen halála után – megélénkült az érdeklődés a személye, illetve tevékenysége iránt. A tudományos jellegű publikációkon kívül az Élet és Irodalom, a Magyarország, az Új Tükör stb. foglalkozott a személyét érintő menekültügyi problémákkal. Természetesen külföldön is, elsősorban Lengyelországban. A megjelent könyvek, tanulmányok – jelentőségük és értékük mellett – nem egy vonatkozásban súlyos hibákat, tárgyi és szemléleti, sőt megítélési tévedéseket tartalmaztak és tartalmaznak mindkét irányba, a pozitív és negatív megítélésekben egyaránt.

¹⁰¹ Rottler Ferenc (1934–2008) az ELTE-n végzett magyar–történelem szakon, 1958-tól tanársegéd volt a Középkori Magyar Történeti Tanszéken. Historiográfiával is foglalkozott, a TIT főtárgya is volt. 1990-től az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék oktatója volt.

Tekintettel arra, hogy az eredeti iratanyag – éppen a legértékesebbek – jó része elpusztult, 1944. március 19-én elégették stb., a megmaradt kevés anyag különleges értéket képvisel. De ezt igazán – épp a második világháború alatti helyzet következtében – elhunyt apám visszaemlékezései teszik érthetővé és világossá, bátran állíthatom, mint történész is, hogy forrásértékűek. Tulajdonomban vannak az emlékiratok, egyéb iratok, fényképek és más anyagok. Apám az 1960-as években kezdte el működése feldolgozását, visszaemlékezései rögzítését. Ezzel egyidejűleg a megszerezhető és a kiadott okmánytárakat (stb.) is megjelölte, kiválogatta magának a megfelelő emlékezéseivel történő összevetésre.

Apám életútjának fő állomásairól jól megírt visszaemlékezések állnak rendelkezésre, amelyeket megfelelő kiegészítésekkel, a megfelelő anyag beillesztésével sajtó alá kell rendezni a megfelelő források és történelmi értékű fényképek stb. publikálásával. Ennek előkészítése azonban igen jelentős pénzt igényel, amit magam nem tudok biztosítani saját és családi önerőből. Igen sok gépelési, másolási (xerox), fényképezési, előhívási stb. költség merül fel az egyik oldalon, továbbá fordítási stb. kiadások a másik oldalon. De a munkát személyes irányítással és részvételemmel dr. Kapronczay Károly¹⁰² történésszel (e tárgykörben már több publikációja jelent meg) és Héjj Klára¹⁰³ polonistával (apám unokája) tudnám elvégezni.

Sajnos a hosszú időn keresztül tapasztalt, apám által is többször megállapított negatív tendenciák miatt, addig nem bocsátok rendelkezésre részanyagot, amíg együttesen megfelelő formában nem kerül publikálásra az anyag. Úgy gondolom, hogy felesleges lenne az ellen védekezni, amit sohasem tettünk: nem kívántuk sem anyagilag, sem egyéb szempontból hasznosítani azokat a dokumentumokat és nem kívántuk kihasználni a lehetőségeket sem. De Magyarország objektív és tisztességes megítélése érdekében, a magyar progresszió jegyében annak megismerése és megismertetése kötelességünk.

Érdeklődöm, hogy van-e mód arra az egész anyag megjelentetésének előkészítéseként, hogy:

1. MTA Pénzügyi támogatást kapjunk (célhitel stb.) a felmerülő költségek (gépelés, xerox másolás, fotózási munkálatok stb.) részleges fedezésére.
2. A munkában résztvevő szakemberek (engem kivéve) megbízási fizetésére (anyagválogatás, fordítások stb.)

¹⁰² Kapronczay Károly (1941–) az MTA doktora, történész, levéltáros, egyetemi tanár. 1969-től a Ssemmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársa, 2000-től főigazgatója, 2008-tól címzetes főigazgatója. Számos publikációja közül kiemelkedő id. Antall József és Antall József életútjával, a lengyel–magyar kapcsolattörténettel, Semmelweis Ignác életútjával foglalkozók. Szakterülete az orvostörténet, gyógyszerésztörténet is.

¹⁰³ Héjj Klára id. Antall József unokája, lengyel fordító.

3. Egyéb általános költségek.

Az egész anyag feldolgozása – valamennyi költség fedezése – a mai árak mellett legalább 100 000 Ft. Ennek az összegnek a felhasználása kb. 3 év alatt válna szükségessé, de lehetőleg 1980–81-ben. Az emlékiratok sajtó alá rendezése után a teljes anyagot, a tulajdonomban levő dokumentumokat letétként (örök) átadnám az erre illetékes közgyűjteménynek, elsősorban az Országos Levéltárnak.

Természetesen az emlékiratokhoz nem kerülne az egész anyag felhasználásra, egyéb kutatási célra maradna együtt. Tudomásul veszem azt is, ha nem tudják a teljes szükségletet fedezni, de részlegesen is segítség lenne. Van-e mód arra, hogy a MTA például a MTA Történettudományi Intézete, az Országos Levéltár vagy a Magyar Nemzeti Múzeumhoz leadott célhitelként, kizárólagosan e célra történő felhasználásra egy meghatározott keretösszeget tudna biztosítani.

A mű tartalmi vázlata:

Előszó

I. Család – gyermekkor

(A XIX. századi Dunántúl szociográfiai értékű rajza)

kb. 3–4 ív

II. Az első világháború és az orosz hadifogság 2–3 ív

III. A két világháború között – a magyar szociálpolitika új útjai. Kormányzat és ellenzék 2–3 ív

IV. A második világháború és a menekültügy kb. 10–15 ív

V. Új utakon (háború utáni évek)

Megjegyzés:

A mű nem folyamatos emlékirat, emlékirat-részek, naplók, dokumentumok összetettsége adja értékét. Elképzelhető lényegében két kötetben is, amiben az első kötet (I–III.) és a második kötet (IV–V.) jól elválasztható tevékenységet ölel fel.

Úgy gondolom, nincs értelme többet leírni, hiszen minden az erre adandó választól függ a továbbiakban.

Tisztelettel:

Dr. Antall József

Hivatali címem:

dr. Antall József

mb. főigazgató

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár
1013 Budapest, Apród u. 1–3.

TERVEZET

Antall József Emlékiratai

A cím később meghatározva (feljegyzései alapján);

A könyv vázlatos szerkezete:

Előszó

Bevezetés

Család – Gyermekkor

Első világháború

A két világháború között

Második világháború, menekültügy

Utószó (esetleg 1945 utáni rész)

Sajtó alá rendezi: ifj. Antall József, Héjj Klára, Kapronczay Katalin¹⁰⁴

A teendők leírása: Rendelkezésre állnak id. Antall József megírt emlékirat-részletei, némely rész két-három formában is feldolgozva. Továbbá egy-egy önállóan szánt, majdnem szépirodalmi jellegű feldolgozás, valamint a Gestapo-naplótöredék. Ezen kívül a megkezdett feldolgozások (okmánytárakból stb.), valamint a nyomtatásban megjelent nyilatkozatai, írásai is felhasználhatóak. Forrássanyaga pedig a letétben levő anyag, beleértve az iratokat, fényképeket is. Ezt kell kiegészíteni egyéb részletekkel (OL¹⁰⁵ stb.).

Összegezve:

Az Antall-féle levéltári anyag teljes leírása, amit szükség szerint lehet az emlékirat-részhez beiktatni;

A teljes fotóanyag bemásoltatása, rendezése, részben dokumentatív, részben illusztrációs, részben egy önálló albumhoz való résszel;

Az emlékiratrészekhez a[z] 1974-ig megjelent emlékiratokból, kiadványokból a vonatkozó rész bedolgozása, későbbi csak lábjegyzetben szerepelhet;

A levéltári anyag előkészítése részben az Antall-féle hagyatékból, részben a közgyűjteményekből;

Egyéb fotók (pl. szereplők: Keresztes–Fischer [Ferenc] stb.).

¹⁰⁴ Kapronczay Katalin az ELTE könyvtárszakán végzett, egyetemi és PhD doktor. A SOMKL főkönyvtárosa, az MTA Orvostörténeti Bizottságának tagja.

¹⁰⁵ Országos Levéltár rövidítése.

A második világháború alatt fontos a parlamenti naplókban azoknak a beszédeknek a kiírása, amelyeket Bajcsy-Zsilinszky¹⁰⁶ stb. mondtak el, a menekültügy is felmerült a nyilasok részéről, hogy túl jól bánnak velük stb. (ezek voltak dr. Antallnál a lakásán).

A szerkezetben jelölt vázlatához rendelkezésre álló anyag jellemzése.

Család – gyermekkor.

Rendelkezésre áll a saját visszaemlékezés megírva, amit legfeljebb bővíteni lehet iratokkal, fényképekkel.

I. világháború (fogság megírva, némi bővítés képzelhető el dokumentumokkal, fényképekkel).

Két világháború közötti rész (meg kellene nézni az OL-ban, hogy mi maradt meg, amiben esetleg található valami). Továbbá a szociálpolitikai írásai iktathatók be.

A második világháborúval kapcsolatban emlékiratai, dokumentumok, saját nyilatkozata később, a róla szóló cikkekben stb., „zöld könyvből”.

A háború utáni időkből egyéb dokumentumokban, visszautalásokban.

Költségvetés

fényképek, dokumentumok, (oklevelek, nagyobb méretű iratok) fénykép- és xerox másolása kb. 1500 db. 20 ezer Ft

A teljes Antall-hagyaték xerox másolása 5000 Ft

Az OL-ban őrzött BM IX-es ügyosztály lengyel vonatkozású anyagának xerox másolása 5000 Ft

Az OL-ban őrzött P 1641. sz. Magyar Vöröskereszt keretén belül működött lengyel Vöröskereszt M[agyar]o[rszág]-i kirendeltségének irat- és dokumentációs (sajtó-kivágatok, tábori nyomtatott kiadványok stb.) xerox másolása 10 ezer Ft

Parlamenti napló, minisztertanácsi j[egyző]k[önyv] kb. 500 oldal 1500 Ft

A lengyel sajtóanyag fordítása (OSZK-ban¹⁰⁷ őrzött anyagból válogatás) 25 ezer Ft
Szakértői díjak?¹⁰⁸

Felkerekített összegekkel kb. 60 ezer Ft

¹⁰⁶ Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) publicista és politikus, a II. világháború alatt a magyar függetlenségért folytatott harc kiemelkedő vezető egyénisége és vértanúja. Életútját részletesebben ld. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I. kötet. Főszerk. Markó László, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001. 256–259., Bartha Ákos: *A Fajvédő Párttól a nemzeti radikalizmusig. Bajcsy-Zsilinszky Endre pályaképe 1926 és 1931 között*. 1–2. rész. Századok, 2017.2. 355–386., 2017. 3. 645–676., Kerecsényi Zoltán: *Az utolsó nyár. Bajcsy-Zsilinszky Endre életének utolsó szakaszairól, valamint a magyar antifasiszta ellenállásról*. Pápa, 2013., Sávoly Mária: *Így élt Bajcsy-Zsilinszky Endre*. Móra, Bp., 1986.

¹⁰⁷ Országos Széchényi Könyvtár

¹⁰⁸ Kérdőjel az eredetiben, gépirással.

Kulcs: 1 oldal xerox¹⁰⁹ 3 Ft
Egy fénykép 4 másolattal 15 Ft.

Költségvetés¹¹⁰

KELET-EURÓPA

Lengyel–magyar kapcsolatok

A II. világháború alatti lengyel menekültügy feldolgozásával összefüggésben a források feltárásához, megfelelő fénykép- és dokumentációs anyag lemásoltatásához az alábbi munkálatokra lenne szükség:

Dokumentumok és egyéb források stb. xeroxing, fényképezése 4000 Ft

Fényképek másoltatása 20 000 Ft

Gépetelési díjak 10 000 Ft

Fordítási díjak 25 000 Ft

Szakértői díjak

Kb. hány fénykép van, amelyről szükség lenne négy-négy másolat készítése kb. 1500 db

Xeroxing a teljes Antall-hagyatékra 1000 db

A vonatkozó egyéb, ide tartozó levéltári anyagból 2000 oldal

A parlamenti naplóból megfelelő anyagot 5000 oldal

Itteni lengyel újságokból fordítás háború alatti, Széchenyi Könyvtár

Emlékiratokból

¹⁰⁹ Fénymásoló-berendezéssel készült másolat.

¹¹⁰ Kézírással, golyóstollal

6.

Tasnádi András levele Antall Józsefnek, melynek témája
id. Antall József és a lengyel menekültek mentése. 1976. augusztus 24.

1976. augusztus 24.

Kedves Jóskám!

A levelet ugyan neked írom, de Édesapád előtt hajtok benne zászlót. Tegnap este otthon ültem komoran, mert nem éreztem jól magam. Az előző nap húgom hozott egy kis japán rádiót, amint ültem az asztalnál, megnyomtam a gombját és egy mesébe illő történetet meséltek a francia hadifoglyokról, akik Németországból szöktek át hozzánk és Selypen és egy másik városban két szálloda épületében gyűjtötték össze őket. Elmondták továbbá, hogy fehér terítékes négyszemélyes asztalnál étkeztek. Voltak vagy 800-an. Fehér kesztyűs pincérek szolgálták fel az ételt. Egy napon, amikor a franciák legnagyobb nemzeti ünnepe volt, meglátogatta a tábor az édesapád, egy miniszteri kiküldött és a francia katonai parancsnok, egy ezredes előtt; az egész francia tábor zászlóaljaként francia zászlók alatt dörgő léptekkel vonult el tiszteletadásként.

Édesapád nevét, keresztnévét, vezetéknévét helyesen mondták be. Azt is elmondták, hogy a német fogolytáborban kézzel írt térképeket osztogattak, megjelölve ezeken azt az útvonalat, ahol Magyarországra szökhettek át.

Meg kell mondjam, hogy az ilyen miniszterek alatt, mint az édesapád volt, mennyire más volt a hadifoglyok élete, mint amiről a Fekete kolostor¹¹¹ ír. Ezt az emberi ellentétet köszönhetjük az édesapádnak. A rádióadást itthon és külföldön sok százan hallhatták.

Szeretettel ölel
Tasnádi Bandi

¹¹¹ Kuncz Aladár: *A fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1965.

7.

Antall József levele Bajomi Lázár Endrének, néhai idősebb
Antall József visszaemlékezésének kiadásához. 1979. március 15.

Budapest, 1979. március 15.

Bajomi Lázár Endre úrnak, író¹¹²

Budapest, XIII. kerület,
Kárpát u. 7.

Uram,

mellékelten megküldöm apám, néhai dr. Antall József belügyminiszteri tanácsos, menekültügyi kormánybiztos (1939–1944), majd újjáépítési miniszter (1945–46) és a Magyar Vöröskereszt kormány megbízott elnökének (1946–48) A. Hallier francia tábornok¹¹³ által küldött levél xerox¹¹⁴ másolatát (a kísérlőlevelével Auer Pál párizsi nagykövettől való).¹¹⁵

¹¹² Bajomi Lázár Endre (1914–1987) író, műfordító, irodalomtörténész, publicista. Egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte, majd 1934 és 1950 között Párizsban élt és a párizsi Sorbonne-on vendéghallgató volt, oklevelet szerzett az Alliance Française-ben. 1945 és 1947 között szerkesztette a *Droit et Liberté* és a *République Hongroise* című lapokat. 1947–1949 között a Párizsi Magyar Sajtóiroda vezetőhelyettese, majd 1949 szeptemberétől vezetője volt. 1952-ben hazatért és 1953-ig a Külügyminisztérium Sajtóosztályán dolgozott. 1953–1954 között a Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955-től az Új Magyar Könyvkiadó, illetve az Európa Könyvkiadó szerkesztője és lektora volt 1977-ig, nyugdíjba vonulásáig. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. Budapest, 2001. I. kötet. 260.

¹¹³ André Adolphe Joseph Hallier (1892–1988) francia tábornok. Franciaország bécsi követségének katonai attaséja 1919 és 1921 között. A Vichy-i Franciaország budapesti követségének katonai attaséja volt 1942 és 1945 között. Támogatta és segítette a második világháború során Magyarországra menekült francia katonákat.

¹¹⁴ Fénymásoló-berendezéssel készült másolat.

¹¹⁵ Auer Pál (1885–1978) jogász, diplomata. A Függetlenségi és 48-as párt tagja 1918–1919-ben. 1946-tól párizsi követ, amikor Nagy Ferenc miniszterelnököt a magyar kommunisták lemondatták, 1947 májusában tisztségéről lemondott. Franciaországban élt, és nagy szerepe volt a Magyar Európa Tanács szervezési munkálataiban. Életrajzát részletesebben ld. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. Budapest, 2002. I. kötet. 223–224.

Megbeszélésünk szerint a felhasználásához hozzájárulok.

A kiválasztott képeket megcsináltatom, majd pedig a kiadóval kell érintkezésbe lépnem a megkeresésük alapján.

Szívélyes üdvözléttel

Dr. Antall József

8.

Antall József levele Salamon Rácz Tamásnak a második világháború során Magyarországra került lengyel menekültekkel kapcsolatban.
1979. február 22.

Budapest, 1979. október 22.

Salamon Rácz Tamás főmérnök úrnak¹¹⁶

v[olt] iparügyi államtitkár

Budapest, II. kerület Kavics u. 1.

Kedves Tamás Bátyám!

Ismét zavarlak téged lengyel ügyekben, ha már a sors most e jubileumi virágzás¹¹⁷ közepette összehozott bennünket. (Remélem, hogy megkaptad a fényképet.)

Lagzi István meglehetősen sokat írt – részben „változatok egy témára” formában a menekültügyről.¹¹⁸ Általában minden helyről megküldik az ismerősök, így van

¹¹⁶ Salamon Rácz Tamás (1911–2004) gépészmérnök. 1939 és 1945 között dolgozott a Magyar–Lengyel Kereskedelmi Kamaránál, a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság titkáráként. A második világháború során több tízezer lengyel menekültnek nyújtott segítséget. 1945 és 1947 között tagja a Nemzeti Parasztpártnak, a Párt Ipari Kabinetjét vezette, illetve az Iparügyi Minisztérium államtitkára volt. A szociáldemokrata Bán Antal miniszter 1947 elején felfüggesztette állásából, majd 1948-ban saját kérésére nyugdíjazták. 1950-től az IPARTERV-nél, 1958 és 1971 között az ALU-TRÖSZT-nél, majd 1983-as nyugdíjazásáig a Szilikátipari Központi Kutató- és Tervező Intézetben főmérnökként dolgozott. A második világháború alatti embermentő tevékenységéről: „A Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság titkára. Hozzájutott az idegenrendészeti hatóság pecsétjéhez, melynek segítségével igazolásokat, engedélyeket készített. Részt vett az evakuációban. Zaranski főkonzul autójával a jugoszláv határra vitte az evakuáló lengyel katonákat. Katonai hűtlenség miatt 1941-ben hét hónapi börtönbüntetésre ítélték. A londoni emigrációban működő lengyel kormány 1942-ben a kardokkal ékesített Arany Érdemkereszttel tüntette ki, amelyet 1947-ben kézbesítettek számára. 1999-ben a lengyel kormánytól a Hála Emlékérem 1939–1999 plakettet kapta. Varga E. László: *Jan Emisarski vezérkari ezredes, budapesti lengyel katonai attasé működése 1938–1940*. In. *Aetas*, 2010. 1. szám 125.

¹¹⁷ Utalás arra, hogy Salamon Rácz Tamás a 70. születésnapját ünnepelte.

¹¹⁸ Egyebek mellett Lagzi István: *Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején*. Zalai Gyűjtemény 3. Zalaegerszeg, 1975. Lagzi István: *Adatok az egri lengyel katonai tiszti tábor történetéhez. 1939–1945*. 293–333., Lagzi István: *Lengyel menekültek Somogy megyében a második világháború idején*. In. Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári Évkönyv 5.

módom összehasonlítást tenni. Most nem foglalkozom a személyével, munkásságával, ez külön kérdés. Kizárólag egy ügyre vonatkozóan kereslek meg.

Godó Ágnes foglalkozott először a Magyarországra menekült lengyelek számának felülvizsgálatával, beleértve a globális számot és a kiszöktetettek számát egyaránt.¹¹⁹ Apám egyik levelében azt válaszolja a kérdésre, hogy a háború után a béketárgyalások előtt állították össze az anyagot, neki sem módja, sem indoka az akkor nevével jelzett közlések felülbírálata.[sic!] A számot lényegében másodlagosnak tartja, főleg akkor, ha az egész ügyet általában nem értékeli. (Godó is, Lagzi is megkereste ez ügyben annak idejé[n].) Miután állandóan erről írnak, kérdésem a következő: megkerestek-e téged ez ügyben és mi a véleményed. Továbbá – ezt is jeleztem Lagzinak – Boldizsár Iván: „A másik Magyarország” (I., II. kiadás) 1946. évi könyvecskéjében írja: „Antall József és Salamon Rácz Tamás gépészmérnök (ma iparügyi államtitkár) az országba menekült 140 000 lengyelből 110 000 katonát átszöktetett a határon Jugoszláviába (A lengyel emigráció adatai i.m. 87. l[ap]).¹²⁰

Természetesen elképzelhetőnek tartom, hogy 1946-ban felkerekítés történt a számoknál, amit egyáltalán nem tartok a béketárgyalások előtt hibáztathatónak, sőt! Mutassuk a jobbik felet. Azzal sem feltétlenül értek egyet, hogy most erre kell helyezni a fő súlyt és ezen lovagoljon minden Történészecske és nő! Noha megtehetik, ez önmagában nem sértő, de akkor alaposan és a rendelkezésre álló forrásokat pontosan kombinálva.

Apám 1945. októberi nyilatkozata nyilván egy globális háború alatti felértékelésen alapul (tehát kb. 100 000 lengyelből 50 000 ment tovább, a többi itt maradt vagy közben visszatért.) A békeelőkészítő bizottság munkája közepette és a Külügyminisztérium által támogatott sajtóban (*Új Magyarország*, *Új Magyarország röpiratai* stb.) felmerült az emelés lehetősége és az ezt követő „zöld könyvbe” már így vették be módosítva, hivatkozva lengyel vegyes adatokra.

Apám meghalt, te és Boldizsár Iván¹²¹ hál’ istennek éltek. Így jó lenne nektek állást foglalni. Természetesen nem vagyok olyan naiv, hogy Ti pontosan emlékeztek,

Kaposvár, 1974. 259–280. o., Lagzi István: Francia menekültek Magyarországon (Balatonbogláron) a második világháború idején. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári Évkönyv 6. Kaposvár, 1975. 167–219. Lagzi István: *A Nyugat–Magyarországon elhelyezett lengyel katonai menekültek elhelyezésének néhány kérdése*. Savaria, Vas Megyei Múzeumok Értesítője (1975–1976.) 9–10. 283–300. Lagzi István: *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből*. Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ, Budapest, 1979.

¹¹⁹ Godó Ágnes: *Magyar–lengyel kapcsolatok a második világháborúban*. Zrínyi Katonai és Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

¹²⁰ Boldizsár Iván: *A másik Magyarország*. Új Magyarország röpiratai, Budapest, 1946.

¹²¹ Boldizsár Iván (1912–1988) újságíró, író. A Szabad Szó, az Új Magyarország, a Magyar Nemzet, a New Hungarian Quarterly, a Színház és a Hétfői Hírek szerkesztője.

vagy a forrásokat, amiből akkor ezek az adatok vétettek [sic!]. De a két nyilatkozat között a ti adataitokként is szerepelnek ezek. (Boldizsár Iván külügyi államtitkárként és egyébként is ekkor igen szép szerepet játszott. Őrzöm „Meggúnhódte már e nép” apámnak dedikált füzetét is, tehát elvben indokolt állásfoglalása).¹²² Egyébként erre felhívtam Lagzi figyelmét is.

Most október 24-én délben elrepülök az NSZK-ba, ahonnan november 6. körül jövök vissza. Jó lenne akkor beszélni erről. [...]¹²³

¹²² Boldizsár Iván: *Meggúnhódte már e nép. Röpirat magyar békéről, és közös hazánkról, a Duna-völgyéről*. Új Magyarország Rt., 1946. Az Országos Béketanács elnökhelyettese volt 1974-től és a Magyar Pen Club elnöke is volt 1970-től – Híressé Dániáról szóló, 1940-es művével lett (*Gazdag parasztok országa*).

¹²³ A levél vége hiányosan maradt fenn. A levél egy részét a személyiségi jogok védelmében nem közöljük.

9.

Antall József levele Csorba Tibornak¹²⁴ idősebb Antall József emlékiratairól. 1984. április 27.

Budapest, 1984. április 27.

Kedves Tibor bátyám!

Köszönettel megkaptam a tegnapi napon Mindkettőjük kedves levelét, amit ezúton köszönök meg. Természetesen tisztában voltam és vagyok mindkettőjük szerepével a háború alatt és azóta folytatott ezirányú munkásságukkal. Így talán szabad azt mondanom, hogy a levelek ilyen vonatkozású tartalma szinte fölösleges volt. Tényleg semmi szükség arra, hogy mintegy apám „Igazolása” másolatának megküldésével érzékeljem a múltat, kapcsolatukat. Egyrészt politikai érdeklődésű családban nőttem fel, csecsemőkorom óta más beszélgetést sem hallottam az asztalnál, a hétköznapiakon és ünnepeken, mint politikai irányút. Apám liberális nevelésének eredményeként soha sem „küldtek ki”, ha fontosabbat beszéltek! Helyesebben, akkor nem is kezdték el! Tehát 1939 óta, az első lengyelek megjelenésével kezdve eszmélve ismerem mindenkit. Utána pedig – voltak idők, amikor a bizalmas „barátok” közül csaknem egyedül maradtam – mindent többször elmondott apám meg-megvilágítva gyermekkori élményeim hátterét. Így talán mondhatom, hogy eléggé ismerem az ügyet. Történészként is közel állt hozzám mindig a modern politikatörténet. Annak oka, hogy „visszavonultam” a XIX. századba, igen egyszerű: szeretem azt írni, amivel egyetértek. Apám tevékenységi körével, illetve a menekültüggyel kapcsolatban pedig a jó ízlés is megakadályoz abban, hogy ezzel foglalkozzam. Ezért ezzel összefüggő tevékenységem a következőkre korlátozódhat:

1. apám szellemi hagyatékának kezelése intenciói szerint
2. virrasztóként ügyelni a tévedésekre, hazugságokra, pontatlanságokra¹²⁵
3. előkészíteni apám visszaemlékezéseit.

¹²⁴ Csorba Tibor (1906–1985) festőművész, író, műfordító. 1955-ben Varsóban telepedett le, a Lengyel Művészeti Főiskola (Akadémia) tanára volt, elsősorban tájképfestő volt. Művei egyebek mellett: *Beszél a tanya* (1934), *A halasi csipke múltja – jövője* (1934). Kiállított 1960-ban Washingtonban, 1961-ben New Yorkban is. Életútját részletesebben ld. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. Budapest, 2001. I. kötet. 1183.

¹²⁵ Egy mondat a személyiségi jogok védelmében kimaradt.

Magam is tudom, mennyi tévedés jelenik meg erről a nagyvilágban éppen úgy, mint itthon. Sajnos én lengyelül nem tudok, így csak közvetve szoktam értesülni a lengyelek tévedéseiről. Így sok dolgot nem is ismerek első kézből, sajnos, Tibor bátyámék írásait sem.

Klári néha szokott tájékoztatni ezekről. (Nem lényeges,¹²⁶ de az egyik írásában azt írja Tibor bátyám, hogy apám a „Magyar Népköztársaság minisztere volt”. Sohasem volt, csak a „Magyar Köztársaság” minisztere. Lényeges különbség. 1949 után lett Népköztársaság, a „Köztársasági Érdemrendjét” sem cserélték ki „Népköztársasági Érdemrend”-re, ami akkor vízvázalasztó volt.) Tehát annyit szeretnék leszögezni, hogy egészében ismerem működésüket, nagy érdemeiket. Tehát az „elzárkózásom” nem ezzel függ össze!

A most készülő filmre térve. Tibor bátyámék és a boglári lengyel diákok (Mitkiewicz, De Bicki stb.) – kitűnően ismerik a lengyel ifjúság helyzetét, sokkal jobban, mint bárki. E film nem apám portréfilmje, csak foglalkoznak vele is. Miért kellene ebbe belekeverni feleségét, családját, a leszármazottait? A legnagyobb visszatetszést kelthetné a jó ízlés terén! Anyám nem volt aktív szereplője az eseményeknek, a szó hagyományos értelmében feleség volt, aki ellátta és megtette azt, amit közéleti pályán feltétlenül kellett tennie. Sohasem szerepelt utólagos megnyilatkozásokban sem! De mi, a többiek sem! Ha egy portréfilm készülne apámról, akkor lehetne ezen gondolkodni. Emlékszem, hogy amikor 1971 körül forgatta apámmal a lengyel TV a filmet (tudtommal elveszett, vagy legalábbis nem találták), panaszkodott nekem. Milyen marhaság, hogy ezt most csinálják, amikor már ő egy öreg ember. Azt mondta, hogy úgy érzi magát, mint gyerekkorában, akik hőstetteikről beszéltek és ez milyen komikus már az ifjúságnak stb. Ha ebben inkább önirónia volt, mint átfogó meggyőződés, mégis egyetértek az efféle szerepelgetések ellenszenvenességével, főleg az utódokéval, akikre ebből nem háromolhat dicsőség. Nincs komikusabb, mint amikor a televízióban öreg feleségek és fontoskodó leszármazottak emlékeznek, rendszerint másodlagos és ostoba dolgokra. Ebben persze a riporterek (és az idők) is ludasok. Ettől megkíméljük magunkat és másokat. Egynek van értelme, ha apám visszaemlékezés-töredékei (általam sajtó alá rendezve) megjelennek. Nekünk ennyi a dolgunk!

Legyen szabad ehhez még annyit tennem. Apámat is hívták szereplésre a magyar TV-be. Nem ment. Engem is hívtak többször vele kapcsolatban is, más szakmai ügyben is! Elhárítottam! Ami[t] mondani kedvem volna, azt nem tehetem, mást meg minek mondjak. Van elég olyan ember, aki szereti a szereplést, továbbá, aki azt az ugyancsak elfogadható elvet követi: legalább azt mondjuk, amit lehet. Éppen ezért

¹²⁶ Nem lényeges: golyóstollal áthúzva.

szó sem lehet arról, hogy a családtagok szerepeljenek egy ilyen filmben (joggal megsértődnének azok, akiket eddig elutasítottunk). A „szakmai” részét Tibor bátyámék kitűnően ismerik, ennél én csak kevesebbet tudhatok.

Ha Magyarországra jönnek a lengyel filmesek, ilyen részvételre ne számítsanak, ezen nem tudunk változtatni. Ha mégis szükségük van, amit nem hiszek, más szakmai konzultánsra, akkor „Colówka”¹²⁷ kérje fel Kapronczay Károly történészt, mint honorált szakértőt, ha konkrét feladatot adnak neki, biztos elvállalja. Magam annyit tehetek, hogy – természetesen ingyen – elolvasom, vagy fordításban meghallgatom a forgatókönyv szövegét, nincs-e benne tévedés vagy rossz hangsúlyú beállítás. Tovább rendelkezésükre bocsátom a boglári lengyel diákok aláírásokkal ellátott emlékiratát a háború alatról (ha jól emlékszem 40 vagy 41-ből), valamint néhány fényképet. Ha valami konkrét kérdésük apám életrajzi adataira vonatkozóan, azt kérem előre megírni és azt is írásban elkészítem.

Bízom benne, hogy eltérő megítélésünk ellenére, Tibor bátyámék el tudják fogadni az indoklásomat, de legalábbis megértik, ahogyan én is megértem a másik álláspontot. Mindkettőjük munkásságával, apámhoz fűződő tényleges kapcsolatukkal pedig messzemenően tisztában vagyok és közöttünk nem is keletkezhet félreértés.¹²⁸

Kézcsókom és köszönetem, tolmácsolását kérve, tisztelettel köszönti

Antall József

¹²⁷ Korabeli lengyel könyvkiadó.

¹²⁸ A film végül csak terv maradt, nem készült el.

10.

Antall József levele az amerikai emigrációban élő Varga Bélának,¹²⁹ amelyben megköszönte az idősebb Antall Józsefről készült fotókat. 1984. január 13.

Budapest, 1984. január 13.

Mr. Béla Varga

225 East 72nd Street

New York N.Y. 10021

Kedves Béla Bátyám!

Igen nagy örömmel vettem kézhez kedves levelét, a háború alatt készült fényképekkel okozott örömmek, adott közlésének nem kevésbé. Talán felesleges hangsúlyoznom, hogy mily szeretettel emlékezem a régen élvezett boglári napokra, a személyes találkozásokra. Apám 1974 júliusában bekövetkezett haláláig állandóan emlegette Béla bátyámat, méltatta tevékenységét, ha módja volt rá.¹³⁰

Családunk egyébként megvan, magam – nem egyszerűen átélt évek után – történészként folytatom tevékenységemet. A XIX. század közepének, a reformkornak, a kiegyezés korának tárgyköréből írtam néhány tanulmányt, majd pedig a semleges orvostörténelem területére vándoroltam, ahol részben folytathatom saját határain belül a munkásságomat. E területen elég sok külföldi elismerésben is részesültem, 1974-től lehetővé vált útjaimat követően.

Anyám Edith nővéremekkel¹³¹ él a régi lakásban, magam feleségemmel és két fiammal (egyikük most fejezi be a jogi tanulmányait, a másik a gimnáziumot) lakunk külön, a volt Notre Dame alatt, a Sas-hegyen¹³². A háború alatti lengyel stb. menekültüggyel nem foglalkozom, mint történész, egyrészt túlzottan „új”, ami nem könnyű a historiában, másrészt a „személyes” (apai) érdekelttség miatt. De azért örööm

¹²⁹ Varga Béla (1903–1995) politikus, az országgyűlés alelnöke, emigrálása után az USA-ban a magyar emigráció egyik vezető személyisége. 1951-ben részt vett a Szabad Európa Rádió indításában. 1991-ben hazatelepült. Életútjáról ld. Kapronczay Károly: *A nemzetgyűlés elnöke volt: kilenc évtized a 20. századból. Varga Béla vallomásai életútjáról, 1991-ben.* Mundus Kiadó, Bp., 1998.

¹³⁰ Egy mondat a személyiségi jogok védelmében kimaradt.

¹³¹ Antall József nővére Antall Edit volt. Antall Edit (1922–2015) Antall József és Szücs Irén leánygyereke. 1946-ban férjhez ment dr. Héjj László állatorvoshoz, leányaik Edit (Jeszenszky Géza felesége) és Héjj Klára. Héjj Klára férje Gémes László festőművész volt.

¹³² Budapest XI. kerület, Meredek u. 4. szám alatt laktak.

anyagát és sok mindent elkövetek az igazság érvényesítése érdekében, amit tudnak is sokan.

Ismételten nagyon köszönöm Béla bátyám levelét, nagyon fogok örülni, ha kapok képeket és az egész család nevében őszinte tisztelettel köszönti

Antall József

Ui. Tomek Vince¹³³ generálissal váltottam tavaly néhány levelet (oda jártam gimn [áziumba]), írt apámról is, kevesellte a pápa érdeklődését a múltbeli lengyel ügyek iránt (nyilván erre kevés ideje van, legfeljebb, ha jön Magyarországra 1985-ben?).

¹³³ Vincent Tomek (1892–1986) 1892. november 9-én született Palocsán (Plaveč), a mai Szlovákia, akkoriban pedig Magyarország területén, egy szerény elemi iskolai tanító fiaként. Középiskolai tanulmányait a kissebenedi kegyesrendi iskolában végezte, költségeit a piarista közösségnek végzett munkából fedezte. 1908-ban öltötte magára a piarista habitust, örökfogadalmát pedig 1914-ben tette le. 1916-ban szentelték pappá, és azonnal a rendi növendékek képzésére jelölték ki. 1946-ban tartományfőnökké választották, és az is maradt az 1947-es generálisi káptalanig, ahol őt választották a rend általános előjárójává, mely funkciót 1967-ig töltött be. E levelük közül egyet közöltem: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig (1932–1989)* című kötetemben. Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig (1932–1989)*. Magyar Napló – VERITAS Könyvek, Budapest, 2015. 91–94.

11.

Antall József levele Farkas Gábornak, amelyben észrevételeket tesz
Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947* című
munkájához. 1984. március 19.

Budapest, 1984. március 19.

Dr. Farkas Gábor¹³⁴
igazgató úrnak

Megyei Levéltár
Székesfehérvár

Kedves Barátom!

Kérésedre utánanéztem, az alábbiakat válaszolhatom. Vida István is írja a „Kisgazdatörténetben”,¹³⁵ hogy „az 1945-ös választásokon felállítottak egy bizottságot Antall József vezetésével, amely hozzálátott a pártprogram összeállításához, az egységes politikai irányvonal elvi megalapozásához.”(125. l[ap].) Most ezt nem kommentálok sem magam, sem apám elmondása alapján. A következőket találtam a „házi levéltáramban”.

1. Vázlat FKGFP¹³⁶ programja (kézirat és sokszorosított vázlat, foglalkozik köz-ig[azgatási] kérdésekkel is

2. A közigazgatás reformjához. (1947. május 27. FKGFP)

3. Az FKGFP „programtervezete”, 1947, nyomtatva

4. Bognár József – Balás Gábor: Gondolatok a demokratikus közigazgatásról.

Úgy gondolom, hogy ezekben találsz az önkormányzati és helyhatósági problémákra utalást. Nem működik a xeroxunk, tehát amennyiben feljönne – előzetes egyeztetés alapján, akkor meg tudom mutatni ezeket. Utána egy részét xeroxon esetleg megcsináltathatjuk. Az első tétel nincs datálva, de feltehetően 1946-ban készült, többször módosították. Egyszer megígértem Vida Pistának, hogy megmutatom

¹³⁴ Farkas Gábor (1932–2015) a Fejér Megyei Levéltár igazgatója volt 1959–1992 között.

¹³⁵ Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája. 1944–47.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

¹³⁶ Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt.

neki, talán majd szólok és akkor beszélünk róla. Neked ettől függetlenül ezeket rendelkezésre bocsátom. Át nem adom addig a dolgokat, amíg apám visszaemlékezéseit nem rendeztem sajtó alá, bár ez főleg az 1939–44-re vonatkozik.

Üdvözl

Antall József

12.

Dr. Liptai Ervin, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum igazgatójának levele Antall Józsefnek édesapjáról. 1988. február 18.

Magyar Néphadsereg
Hadtörténeti Intézet és Múzeum
2. számú példány, ajánlott
nyilvántartási szám 1976/4/1988.

dr. Antall József főigazgató úrnak
Budapest

Tisztelt Főigazgató Úr!

Február 3-án kelt levelére válaszolok. Mi is úgy látjuk, hogy néhai édesapja a második világháború idején azon tisztességes hazafiak közé tartozott, akik beosztásukban becsülettel tevékenykedtek az emberiesség védelmében, a fasiszta barbárság ellen és ezzel országunknak, nemzetközi kapcsolatainknak, a haladásnak nagy szolgálatot tettek.

Egyetértek önnel: ez a magatartás indokoltta tette volna, hogy a Magyar antifasiszta ellenállási és partizánmozgalom lexikonában önálló szócikket kapjon.¹³⁷ Az, hogy – más, arra érdemes személyekkel együtt – édesapját e munka nem juttatja be [sic!] joggal róható fel kiadványunk hibájaként.

A mentegőzés s magyarázkodás a tényen nem változtat.

Több mint sajnálatos az is, hogy dr. Antall József nevét nem legjelentősebb tevékenységével kapcsolatban történt említése során helytelenül írtuk.

Az elkövetett hibák arra köteleznek, hogy a jövőben munkáinkban megkülönböztetett figyelmet fordítsunk néhai dr. Antall József szerepének méltó megrajzolására.

Budapest, 1988. február 18.

Tisztelettel dr Liptay Ervin vezérőrnagy, főigazgató

¹³⁷ *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom: Kislexikon* / [főszerk. Liptai Ervin]; [szerk. Bassa Endre és Gazsi József]; [közread. a Hadtörténeti Intézet és Múzeum]. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.

Készült 2 példányban
1 példány 1 lap
ITSz 1703
Készíttette Liptay György.

1. sz. példányt postán továbbítottam
1988. 2. 19-én. Tóth Béla

13.

Antall József levele az amerikai emigrációban élő Varga Bélának a második világháború és az azt követő időszak hiteles feltárásának igényéről. 1988. június 24.

Budapest, 1988. június 24.

Kedves Béla bátyám!

Remélem, hogy megérkezett az *Új Embernek* az a száma, amit elküldtem, és amiben Béla bátyám életútjára is utalnak. Azóta nem váltottunk levelet.

Közben értesültem a televízió kéréséről, hogy szeretnék volna nyilatkozatra bírni, de nem vállalta. A „*Somogy*” c[ímű] folyóirat (Kaposvár) ¹³⁸1939. 50. évfordulójára készít egy számot. Nem tudom, hogy velük sor került-e „megegyezésre” egy cikk ügyében.

Most egy volt boglári lengyel diák, Tadeusz Olszanszki¹³⁹ író, jelenleg a budapesti Lengyel Kulturális Központ igazgatóhelyettese kíván nagy hálával írni Béla bátyámról, meg fogja keresni levélben. Apám is szerette, igen derék ember és sokat tesz a lengyel–magyar kapcsolatokért. (Remélhetőleg még itt lesz néhány évig, mielőtt visszarendelik Varsóba.)

Az elmúlt hónapban tartottak a volt kisgazdapárti képviselők, tisztségviselők egy találkozót, ahol „minden irányzat” maradványai megjelentek. Többen hivatkoztak Béla bátyámmal folytatott levelezésünkre. Az volt a kérdés, miképpen lehetne egy archívumot összegyűjteni, felállítani a kisgazdapárti emlékekből a történeti feldolgozáshoz stb. Biztosan hallott róla, Cseh-Szombathy Lacival¹⁴⁰ mi is meg voltunk hívva, mint „leszármazottak”.

¹³⁸ Somogy folyóirat: elődje a Somogyi írás című, 1960-ban alapított lap. 1965–67 között Somogyi Szemle néven, 1970-től Somogy címmel működött. 1994-ig kiadója a Somogy Megyei Könyvtár volt, 1994-től a Berzsenyi Társaság.

¹³⁹ Tadeusz Olszanszki (1929–) lengyel író, sportújságíró, műfordító. (Egyebek mellett Molnár Ferenc műveit és Nyiszli Miklós: *Mengele boncolóorvosa voltam* című kötetét fordította magyarról lengyelre.)

¹⁴⁰ Cseh-Szombathy László (1925–2007) szociológus, édesapja idősebb Cseh-Szombathy László orvos, kisgazdapárti politikus volt. Somlai Péter megemlékezése. Magyar Tudomány, 2007. 9. 1223.

Igen fontos lenne, hogy korrekt visszaemlékezésekre kerüljön sor. Sajnos az emlékezés szelektív, sokan csak a saját szerepükre, annak minél látványosabb bemutatására törekszenek és elfeledkeznek a többiekről. Más szemszögből, de sokszor egyoldalúak az emigrációban született visszaemlékezések és az itthon készültek is. (ezt sokszor látom a második világháborús visszaemlékezéseknél úgy, mint az 1956-osoknál.)

Azt hiszem, hogy nagyon nagy felelősséggel, objektivitással kellene felidézni a múltat. Akár emigrációban van valaki, a tényleges tetteknek, a tényleges súllyal szereplőknek kellene előtérbe kerülniük. Az idő múlásával anekdotákká folklorizálódnak a dolgok, másod-, harmadvonalbeli emberek állítják be a tetteiket történelminek, személyeskedések dominálnak.

Igen örülnék, ha hírt hallanánk Béla bátyámról. Mi megvagyunk.¹⁴¹

Tisztelettel és szeretettel köszönti

Antall József

¹⁴¹ Személyiségi jogok védelme miatt egy mondat kimaradt.

14.

Antall József felhívja Randolph L. Braham történész figyelmét, hogy a holokausztról írt könyvében nem említette meg idősebb Antall József tevékenységét. 1989. január 21.

Budapest, 1989. január 21.

Randolph L. Braham
professzor úrnak¹⁴²,

Hotel Fórum Budapest

Tisztelt Professzor Úr!

Értesültem róla, hogy Budapesten tartózkodik. Könyve magyar fordítása már volt a kezemben, érdemben még nem tudtam áttekinteni. (A korábbinak is ismertem részleteit.) Természetesen minden „szemrehányás” nélkül említem, hogy nem érintette apám működését, nem említette a nevét. Nyilván nem kerültek kezébe azok a cikkek, kiadványok, amelyek vele foglalkoztak. (Ezért egy-két írást, kitüntetési-elismerő szöveget másolatban mellékelek.)

Apám, néhai dr. Antall József (1896–1974) belügyminisztériumi tanácsos menekültügyi kormány meghatalmazotti meghatalmazással intézte a menekültek sorsát a német megszállásig (1939–1944), amikor a Gestapo letartóztatta. Így a 14 ezer lengyel, valamint más állampolgárságú (csehszlovák, jugoszláv) zsidót is ő látta el keresztény papírokkal és helyezte el táborokba, árvaházat (és iskolát) szervezett a részükre (Vác). 1941-ben ő tájékoztatta Keresztes-Fischer belügyminisztert a hontalannak minősített zsidók kiszállításakor sorsukról, érte el annak leállítását (menekültigazolványt adott részükre), amíg nem ismerték el állampolgárságukat, a miniszter megerősítette intézkedéseit. A „Pentcho”-nál játszott szerepét is megírták.¹⁴³

¹⁴² Randolph N. Braham (1922–) holokausztkutató, történész, politológus. A rendszerváltás előtt magyarul megjelent kötete: Randolph N. Braham: *A magyar Holocaust*. I–II. Budapest: Gondolat Könyvkiadó – Washington: Blackburn International Incorporation. 1988.

¹⁴³ A Pentcho nevű hajón 500 zsidó menekült volna Szlovákiából Palesztinába. 1940. május 18-án indultak el. Azonban a hajó az Égei-tengeren hajótörést szenvedett, és a menekültek a rodoszi

Ezekről és más hadifoglyokkal kapcsolatos bánásmódjáról sok mű emlékezik meg. Talán a mellékelt másolatok is elegendőek lesznek. Itthon élt haláláig, 1945–46-ban kispapártyi államtitkár és miniszter volt, a Vöröskereszt elnöke stb. Sajnos igen gyakori eset, hogy az itthoniakról nem írnak az emigrációban, az emigránsainkról pedig itthon. Persze az elmúlt évtizedekben róla sem sok szó esett, illetve elferdítve közölték. (Egyszer még „fasisztának” is minősítették egy előadásban, amit azután elnézéssel vontak vissza.)

További sikeres munkát kívánva köszönti:

Dr. Antall József
főigazgató

Ui. Egyébként Taylor¹⁴⁴ brit történész arról írt könyvében, hogy a magyar kormány „kiadta” a külföldi zsidókat a németeknek 1944 előtt (ez nyilvánvaló összekeverése a dolgoknak a hontalanokkal kapcsolatban).

koncentrációs táborba kerültek, majd nagy részük egy olaszországi gyűjtőtáborba. Petneházy Zsolt: A magyar hajózás és a dunai aknaharc története a második világháborúban. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 1988. 1. szám, 122.

¹⁴⁴ A. J. P. Taylor (1906–1990) angol történész, médiatörténész. Leghíresebb művei: *Az első világháború krónikája*, *A második világháború krónikája*. Második felesége Haraszi Éva magyar történész volt.

V. SZÉLES KÖRŰ LEVELEZÉS

Antall József baráti, szakmai levelezése unikális értéket képvisel. Nem minden esetben maradt fenn Antall József levele és a válaszlevél is, ezért válogatást közlünk mind Antall leveleiből, mind a hozzá írott levelekből. Széles körű műveltsége, humánuma süt át a sorokból. Egyrészt mindenkire odafigyelt, volt tanítványainak, barátainak útját egyengette, segítette az elesetteket a bajban. E levelekből megismerhetjük világnézetét, politikai véleményét is. Empatikusan viselkedett, képes volt leveleiben kifejezni érzelmeit. „El sem tudom mondani, hogy mennyire hiányzik a társaságod. Legalább minden szombaton és vasárnap találkoztunk és együtt voltunk, mint a régi daliás időkben” – írta Tar Pálnak 1953. február 2-án.

Hitt a közösség erejében. A „sokat megélt magyarságnak szüksége van összetartó arbronsokra. Legyen az vallás, rokonság, lokálpatriotizmus” – írta dr. Némethy Ferencnek pappá szentelése alkalmából 1956. július 15-én. „A legjobb módszer az együttéléshez a türelem, mások véleményének és szokásainak tiszteletben tartása, még akkor is, ha meggyőződésünk, hogy nincs igazunk. Ideológiai béke valóban nincs, de van kölcsönös megbecsülésen alapuló együttélés, ami nélkül viszont semmilyen együttélés nincs” – írta Bolberitz Pálnak 1966. június 21-én.

Antall József 1989. április 2-án Szűrös Mátyásnak írt levelében, a határon túli, azon belül az erdélyi helyzetet jellemezve, a romániai forradalom előtt nyolc hónappal így fogalmazott: „úgy gondolom, hogy a román legfelső vezetésben, a hadseregben, főleg pedig a román titkosszolgálatban elindult valami, ami a Ceausescu-éra végének a közeledtét jelzi. Eddig a magyarsággal szemben tett intézkedések, a »homogenizálás« olyan össznemzeti érdeket jelentett, amit együttesen akceptáltak a cél érdekében. De most már olyannak ítélik meg a belső leromlást, Románia nemzetközi presztízsének lesüllyedését (Dumas francia külügyminiszter nyilatkozata¹⁴⁵ és az egyéb megnyilvánulások), ami időszerűvé fogja tenni Ceausescu eltávolítását. Ez akár egy éven belül várható. Éppen ezért rendkívül fontosnak tartom, hogy felkészüljünk a Ceausescu-éra közeli végéhez, az új román helyzet jellegének előzetes elemzéséhez”, majd a levélben egészen konkrét javaslatokat tett a határon túli politikára. Kiemelkedő jelentőségűnek tartotta a hat román politikus levelét. Bár a kommunista ideológiától nem határolódtak el, de bírálták a Ceausescu-rendszer önkényuralmi jellegét, azt, hogy nem tartották be a Helsinkai Egyezményt. Gyakorlatilag tehát Antall József megjósolta a román forradalmat.

¹⁴⁵ Roland Dumas (1922–) 1988–1993 között Franciaország külügyminisztere.

1.

Antall József levele Tar Pálnak a közlekedéspolitika tanulmányozásáról. 1953. február 2.

1953. február 2.

Kedves Palikám!¹⁴⁶

Minden nap lestem a postát, hogy kapok-e tőled levelet? Sajnos nem. Szerettem volna értesülni megérkezésedről, ottani munkalehetőségeidről stb. Megkapták-e az ottani újoncok a behívót? Mikorra? Pali unokatestvérem most szerelt le és ő mondta, hogy e hónap¹⁴⁷ 15-re várják az alakulatok az újoncokat. Szóval akad bőven tudnivaló Rólad. Ép[p]len ezért fontos, hogy azonnal írájál.

El sem tudom mondani, hogy mennyire hiányzik a társaságod. Legalább minden szombaton és vasárnap találkoztunk és együtt voltunk, mint a régi daliás időkben. Újra megszoktam, hogy mindent megbeszéltünk, a múltat, jelent, a jövőt. Vitatkoztunk stb. Szóval újra elemünkben voltunk.

Még jobban meggyőződtem a megbeszélt „tanulmányozási irány” helyességéről. Éppen a szükséges irodalom keresése győzött meg, hogy mennyire nem ért hozzá senki és mennyire nem foglalkozott vele senki. Beszélgetéseink során eléggé meghatároztuk, hogy ez a közlekedéspolitika, mint a gazdaságpolitika egyik ága mire terjedjen ki. Persze ehhez a közgazdaságtan tudományos alapján az egész gazdaságpolitikával, főleg a kereskedelmi és forgalmi politikával, valamint magával a közlekedéspolitikával kell foglalkozni. Hallatlan jövőd lesz. Atyámnak is elmeséltem,

¹⁴⁶ Tar Pál (1931–) Antall József iskolatársa a budapesti Piarista Gimnáziumban, közeli barátja. A bölcsészettudományi karra nem vették fel, csak a műszaki egyetemre, de a Szikszóra való kitelepítés miatt tanulmányait abba kellett hagynia. 1957 februárjában emigrált. Franciaországban szerzett 1960-ban politikatudományi diplomát. A Banque National de Paris-nál helyezkedett el, 1967-ben Brüsszelbe küldték ki. 1969-ben Hongkongban igazgatóhelyettes, 1973-ban igazgató Los Angelesben, 1977-ben Houstonban helyi kirendeltségvezető. 1984–1991 között a bank párizsi központjában igazgatóhelyettes, majd hazatér. 1990-től Antall József miniszterelnök tanácsadója, 1991–1994 között washingtoni nagykövet, 1998–2002 között vatikáni nagykövet. Állambiztonsági megfigyeléséről ld. Tóth Eszter Zsófia: *Antall József és az állambiztonság. Életútjára vonatkozóan* ld. Tar Pál: *In memoriam Antall József. Tanú és szereplő*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003., Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság*. 1956-os Intézet, Budapest, 2008. 33.

¹⁴⁷ 1953 februárjáról van szó.

neki is nagyon tetszett. Azt mondta, ha ezen a téren tudod magad képezni, befutott ember vagy.

Buknak az ilyen tudású emberre. Átnéztem a közgazdaságtudományi könyveimet. Magam is meglepődtem, hogy mennyi Neked való könyv van. (gazdaságp[ol]itika] stb.) Mihelyt megérkezik választleveled, azonnal küldöm az első könyvadagot. Ez inkább ízelítő lesz, és ha feljössz karácsony előtt, te is átnézed és együtt beszéljük meg az egészet. Addig érdeklődöm és keresek gazdaság- és közlekedésföldrajzi könyveket is. Átnézem majd még a közgazdaságtani folyóirataimat is, hátha lesz bennük valami. Azonban az a véleményem, hogy az első egy hónapi belekóstolás után közös megbeszélés alapján szisztematikusan megállapított sorrendben haladjunk előre a közgazdaságtan elemein keresztül, a gazdaságpolitikán keresztül a közlekedéspolitikáig, mint az általános politika egyik szakterületére. Gondolom, először elküldöm a Navratil első kötetét,¹⁴⁸ valamint a nálam talált négy vékony közlekedéspolitikai tanulmányt.

gr. Teleki János: A magyar közlekedéspolitikai új irányelvei.¹⁴⁹

dr. Visegrádi József: A gépkocsi hivatása az új Magyarország társadalmi és gazdasági életében. 1939.¹⁵⁰

dr. Visegrádi József: A közlekedésügy, mint közfeladat, a vasút–autó kérdés.¹⁵¹

dr. Visegrádi József: 100 ezer motoros gépjárművet Magyarországnak.¹⁵²

E tanulmányok mind a [19]30-as években jelentek meg. Az ízt, ha nem is túl ízletes formában, megérzed. Ennél jóval tágabb értelemben gondoltam. Nem ilyen szűk körben, hanem a gazdasági cirkuláció irányainak megfelelő közlekedéspolitikai. A közlekedéspolitikai, mint a forgalom analízise alapján alkalmazott gazdaságpolitika része stb. De mit is magyarázgatok, te sokkal jobban tudod. Szóval leveled kézhezvétele után küldöm őket. Feltétlenül reflektálj rájuk leveledben. Neked való téma, előbb is rájöhettünk volna (technikai alapismeret stb.)

Tegnap összeállítottam magamnak egy érdekes statisztikát. Tudod, hogy mindig sokat foglalkoztam az egyes országok alkotmányával, államformájával stb. Most összeállítottam, a világon mennyi államforma, köztársaság van. Azt is megvizsgáltam, hogy az első világháborútól – a világ közjogi krízisének kezdetétől – hogyan változtak az arányok az államformák terén. A túlsó oldalon közlöm a kimutatást.¹⁵³

¹⁴⁸ Navratil Ákos: *Közgazdaságtan. I.* Gergely R, Budapest, 1944.

¹⁴⁹ Teleki János: *A magyar közlekedéspolitikai új irányelvei.* Nagy Ny., Budapest, 1933.

¹⁵⁰ dr. Visegrádi József: *A gépkocsi hivatása az új Magyarország társadalmi és gazdasági életében.* 1939.

¹⁵¹ dr. Visegrádi József: *A közlekedésügy, mint közfeladat, és a vasút–autó kérdés.* Budapest, 1936.

¹⁵² Ez a kötet nem fellelhető.

¹⁵³ Ez az oldal nem maradt fent.

A jelen helyzet

Tágabb értelemben monarchia van: 34. Ebből tulajdonképpen királyság ill[etve] császárság: 20. Míg nyolc fejedelemség vagy maharadzsa vezetése alatt álló állam (valamint a Vatikán). Ehhez járul még hat – az angol királyt főkormányzóval képviselt – brit dominátus (India és Pakisztán kivétel, ezek a birodalmon belüli köztársaságok. Pakisztánban tegnap vagy tegnapelőtt kikiáltották a köztársaságot.)

Köztársaság van összesen 74. Ebbe beleszámítanak az egy ország területén keletkezett kétféle kommunista és kommunistaellenes állam (két német állam, két kínai állam, két koreai állam, két vietnami állam).¹⁵⁴ A köztársaságok három típusát különböztetem meg: a francia mintájú klasszikus köztársaságok (elnök a miniszterelnök útján gyakorolja a hatalmat), prezidenciális állam – mint az USA –, ahol a választott elnök személyesen vezeti a kormányt és a népköztársaságokat.¹⁵⁵

Ennél érdekesebb a monarchia és a reszpublika történeti összehasonlítása. Most nem jelölöm az egyes változatokat, csak általában monarchia és általában köztársaság. (46–47-es állapotokat is nézhetem, pl. népköztársaságok esetében.) A domíniumokat¹⁵⁶ most figyelmen kívül hagyhatjuk, mert azok nem jelentik a monarchia, mint történelmi államforma erősödését. Lényegükben azok is köztársaságok.

Öszinte szavú barátod

Antall József

¹⁵⁴ Utalás az NDK-ra és NSZK-ra, Észak-Vietnamra és Dél-Vietnamra, Észak-Koreára és Dél-Koreára, a Kínai Népköztársaságra és Tajvanra. A hidegháborús helyzetnek megfelelően voltak ezek az államok kettéosztva egy szovjetbarát és egy szovjetellenes államalakulatra. Szovjetbarát volt az NDK, Észak-Vietnam, Észak-Korea és a Kínai Népköztársaság.

¹⁵⁵ Itt egy táblázatot közöl a mondanivaló illusztrálására.

¹⁵⁶ Eredeti jelentése birtok, uralom, 1907–1949 között a Brit Nemzetközösség tagállama.

2.

Antall József levele dr. Némethy Ferenchez¹⁵⁷ felszentelése alkalmából.
1956. július 15.

Kedves Ferikém!

Megkaptam kedves meghívásodat felszentelésedre és első misédre. Sajnos – bármennyire készültem rá – nem tudok elmenni egyik alkalommal sem. Néhány napos szlovákiai kirándulásra, ill. társasutazásra jelentkeztünk nejemmel együtt, és így a megjelölt időpontban külföldön leszek. Osztályunkból Rudival együtt ti választottatok – a mai időkben – igen nehéz pályát. Gondolhatod, mennyire bosszant, hogy egyikőtök pályája kezdetén sem lehetek jelen. Ezért arra kérlek, hogy ezúton fogadd őszinte jókívánságaimat és ezúton kérem Isten áldását papi és tanári működésedre. Ezt volt osztálytársad, barátod, és „8. unokatestvéred” kéri.

Itt azonban megállítalak. Lehet, hogy más országban, nagyobb nemzetek fiainál nem jelent annyit a rokonság, amely távolra szakadt embereket fűz vérségi kötelékbe. Családfa, nemesség stb. ma már távoli dolgok, inkább csak a múltból kísértenek. De a – nem szeretnék közhelyeket mondani – sokat megélt magyarságnak szüksége van összetartó abróncsokra. legyen az vallás, rokonság, lokálpatriotizmus, az mindegy.

Igaz, hogy neked az Antall család kevesebbet jelent, mint nekem, azonban mégis van abban valami megható, amit a családfa mutat.

A XVIII. század végén a te ősöd Szigetvárra költözött a család ősi fészkeből, Dörgicséről. Az enyéme a következő század első felében Veszprém megyébe szakadtak, ahol még apám is született. 8 nemzedék élt egymástól távol és 250 év múlva

¹⁵⁷ Dr. Némethy Ferenc (1932–1979) a budapesti piarista gimnáziumban érettségizett, középiskolai tanulmányok után belépett a piarista rendbe, 1956-ban szentelték pappá, 1957-ben pedig magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Ezután a kecskeméti piarista gimnázium tanára lett (1957–1959), majd elhagyva a tanári pályát villanyszerelőként helyezkedett el. 1961-ben letartóztatták és államellenes összeesküvés vádjával ötévi börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult, 1971-ben mentesítették „a büntetett előéletéhez fűződő hátrányok alól”. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tudományos főmunkatársává 1972 novemberében, osztályvezető-jévé 1974-ben nevezték ki. 1973-ban pápai engedélyt kapott a coelibatus kötelezettsége alóli felmentésre, visszahelyeztetett a laikusok rendjébe. Ezt követően kötött házasságot. Forrás: Antall József: dr. Némethy Ferenc nekrológja. http://orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/1.2/Orvost_NemethyFerenc.pdf. Utolsó letöltés: 2017. szeptember 8.

a pesti piaristáknál találkozok két nyolcadik unokatestvér. Ezért küldöm el neked az Antall család kettőnket érintő leszármazási rendjét.

Eddig a rokon szolt belőlem. Most az osztálytárs és kolléga – a kettő összefügg – szolt belőlem. Te szerzetes tanár leszel. Nem is gondolod, hogy az ember mennyit gondol vissza a saját iskolájára, a saját osztálytársaira és tanáira, amikor komoran ülök (ritkán fordul elő!) a katedrán. Persze nem a legjobb, hanem inkább a legrosszabb tanárai foglalkoztatják az embert. Borzadva gondolok jó Győry Jánosra és Hamza Irénkére. Ők az örök figyelmeztetők!

Sokat gondolkoztam azon is, hogy mit is jelentett nekem a piarista iskola? Megadott-e mindent, amit kellett? Úgy gondolom, hogy elsősorban nívót, magatartást biztosított.

Tudom, hogy a piarista nevelésben is fordulatot jelent annak a generációnak az élre törése, akik a mi időnkben még szerény kezdők voltak, ma ők vezetnek. Ti pedig, a mostani kezdők, még többet tudtok adni az ifjúságnak. Miért? Egyszerű a válasz: többet láttatok. Mióta ez a korosztály tudatára ébredt, több ment végbe, mint a történelemben néha századok alatt. Jó vagy rossz, de történt.

Egyből azonban többet kell adnotok diákjaitoknak, mint amennyit mi kaptunk. Szeretből! Nem elég belül szeretni, nem él vissza azzal a diákember, ha ezt kimutatjuk is. Jobban tiszteljétek a diákban az egyéniséget, az embert. Ha valaha nem betört emberekre volt szüksége a nemzetnek, akkor most különösen nem arra van szükség.

Sokat gondolkoztam azon is, mi a piarista diákok különös összetartozásának a gyökere. Mert hogy ez nálunk különösen megvan, az vitathatatlan. Találkozzék bárhol és bármikor, fiatal és öreg, pesti vagy vidéki, de piarista diák – kész a barátság. Kaptunk valami egységes, zárt világszemléletet? Nem kaptunk. Ennek megvannak a jó és a rossz oldalai. Jónak tartom, hogy nem szemellenzős embereket neveltek és mindenki maga választhatta meg a megfelelő politikai irányzatot. De talán az nem mutat túlzott elvi szilárdságra, hogy 1848 óta nem volt olyan magyar kormány, amelyben ne lett volna piarista diák. Ez azt jelenti, hogy vezetőket tudtak képezni, de elég eszmei útravalót adtak-e? Sajnos nem. Ezen ma segítenetek kell. Ez rendi és nemzeti érdek.

Ami pedig az összetartást illeti, ott sok a negatív elem. Nem az egykori jó iskolát, a bölcs tanárokat szoktuk emlegetni, hanem más valamit. Sok benne – a te is kibírtad azt a kemény életet – jelszó. Mit be nem vágattak az emberrel, milyen kemény volt X vagy Y? Sok benne a bajtársias elem. Együtt szenvedtük végig a nehéz „katonai éveket”. Ha ezt kibírtad „derék fickó” lehetsz. Sajnos a piarista diáköntudat ritkán párosul egy-egy tanár kedves emlékével. Remélem, nem veszed rossz néven gondolataimat, azonban sok hibám mellett eggyel sohasem rendelkeztem: mindig [sic!] őszinte voltam.

Bevégezem soraim. Ne haragudj, hogy ilyen hosszúra nyúlt levelem, de ezeket el kellett mondanom. Még egyszer Isten áldását kérem életed munkájára és céljaid elérésére.

Szüleidnek kézcsókomat és tiszteletemet tolmácsold, szeretettel ölel barátod, ifj. Antall József¹⁵⁸

¹⁵⁸ Aláírás golyóstollal.

3.

Tar Pál levele Antall Józsefnek, magyar könyvek küldése ügyében az Amerikai Egyesült Államokba. 1961. május 9.

Tar Pál
1961. május 9.

Kedves Jóska!

Egy lapon már értesítettelek a leveled és a tanulmány megérkezéséről. Most pedig rátérek a részletkérdésekre. A könyvek elküldése a fő problémám. Egy ismerősöm szerint az lenne a legcélszerűbb, ha egy magyarországi könyvtárnak küldeném. Így biztos a megérkezés. Ha tehát ezt el tudnád intézni és a címet megadnád, akkor én erre a küldeményt feladom. Máskülönb persze postán is megpróbálom, egyelőre mondjuk 2–3 könyvvvel, és ha ez sikerül, akkor utána a többit is feladnám. Az említett könyvadakozó szervnek a nevét is írd meg és én nagyon szívesen bejelentem náluk.

A nyugat-európai és amerikai tanulmányi helyzetről persze oldalakat lehetne írni anélkül, hogy ezt a témát kimeríteném. Szívesen írok erről a jövőben. Kérdés az, téged mi érdekel különlegesen. Én eddig amerikai, német és osztrák egyetemeken voltam, így ezeket némileg ismerem. Legjobban az amerikai főiskolákat ismerem, mert aránylag azokon voltam legtöbbet. Ami az egyetemi rendszert illeti, az a háború előttivel nagyjából megegyezik, tehát a német és osztrák egyetemeken tanítási és tanulási szabadság van. Sok esetben viszont nem maradt meg a régi színvonal Németországban és Ausztriában. Erre a legkirívóbb példa a bécsi egyetem. A filozófia szakon elég nagy zuhanás történt e tekintetben, de más szakokon is így van ez. Az utolsó tíz év alatt az amerikai egyetemek mindinkább javultak és a leghíresebbek felülmúlják az európaiakat. Nagy volt az érdeklődés, különösen a filozófiai szakon a kizárólag európai témák iránt, nem csak a történelemben volt haladás, de különösen szociológiában és politikai tudományok terén is. Így hát nekem is van alkalmam magyar témával foglalkoznom, mert hasonló dolgokról nagyon kevesen írnak, viszont megvan irántuk az érdeklődés. Egy másik pozitívum Amerikában az, hogy az ottani tudósok kevesebb előítélettel közelítik meg a kontroverz¹⁵⁹ témákat.

¹⁵⁹ A kontroverz szó jelentése: vitatható, megkérdőjelezhető téma.

Most újból azzal a kérdéssel fordulok hozzád, hogyha erre lehetőség van, néhány könyv megszerzésében a témámmal kapcsolatban segítségemre legyél. Van néhány olyan könyv, amely nagyon sokat segítene nekem, tehát arra kérnélek, hogy ezeket meg tudnád-e venni és alkalom adtán el tudnád-e juttatni hozzám esetleg Magyarországra látogató személyek által? A hónap folyamán lenne erre egy alkalom, mert a kismartoni könyvtárigazgató ellátogat Sopronba és ő esetleg ezek közül magával hozhatná. Ha ez lehetővé válna, akkor én megírnám soproni nagynéném címét és ezen a címen az illető átvehetné a könyveket.

Szó lenne a következőkről:

Pogány Frigyes: A magyar népoktatási politikai irányelvei. Budapest, 1927.

Az 1865–8-i országgyűlés népoktatási bizottságának munkálatai. Budapest, 1869.

Imre Sándor: Bárá Eötvös József művelődési politikája. Budapest, 1913.

Molnár Aladár: B[áró] Eötvös József közoktatásügyi minisztersége¹⁶⁰ 1867–70. Budapest, 1870.

Ezek mind olyan könyvek, amelyek mind egyformán hiányzanak és kellenének, de nagyon hálás leszek, ha akárhányat is közülük kézhez kaphatnék. [sic!]

Válaszodat várva, szeretettel üdvözl

Pali

¹⁶⁰ Aláhúzás az eredetiben kézírással.

4.

Bódy Pál¹⁶¹ levele Antall Józsefnek, hogy megkapta az Eötvös Józsefről szóló tanulmányát. 1961. április 18.

Kedves Jóska!

Remélem, megkaptad képeslapomat, melyben jeleztem tanulmányod megérkezését és köszönetet mondtam érte. Ha nem, akkor most teszem ezt újra. Nagyon kedves volt tőled, hogy elküldted ezt a tanulmányt, s azt is mondhatom, hogy nagyon nagy segítség lesz a munkám megírásában. Sok új anyagot tartalmaz és saját megjegyzéseid részben igazolják eddigi kutatásaimat. A tanulmányról általánosságban azt mondhatom, hogy szépen van megírva és tiszta képet ad a választott témáról. Egyes részletekre nézve a következők lennének a megjegyzéseim:

1. Munkád több helyén hangoztatod Eötvös felfogását a nevelés és műveltség fontosságáról, főleg a politikai demokrácia megvalósítására nézve. Azt hiszem, ez az elv alapvető Eötvös egész politikai életére és különösen a nevelési téren kifejtett ténykedésére. Utalásod erre az elvre tehát teljesen jogosult.

2. Arra is kitérsz, hogy Eötvöst több író engedékenységgel vádolja a politikai fellépésben. Erre nézve nekem más véleményem van, amelyre most csak röviden térek ki. Felfogásom szerint Eötvös egész életén átvonult egy kedélyi vonás, egy költői érzelem, amely sokféleképp magyarázható meg, de amelynek megértése ad választ látszólag ellentmondó magatartására, mint pl. 1848–i lemondása, az 1850-es években képviselt magatartására, 1848 előtti és utáni politikai felfogásának megváltozására.¹⁶² Ez a vonás tulajdonképpen a '40-es évekből származó lelkesülés és meggyőződés vegyülete, amelynek érzelmi tartalma a francia romantika humanizmusára vezethető vissza, és amelynek praktikus oldala Eötvös feltétlenül objektív társadalmi kritikájában nyilvánult meg. Röviden tehát ez a szellemi áramlat részben megmagyarázza Eötvös gyengeségét, másrészt pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni azt

¹⁶¹ Bódy Pál történész, fő művei: Bódy Pál: *Eötvös József*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2004., Bódy Pál: *Tudós nemzedék, magyar szellemóriások*. Dialóg Campus, Budapest, 2013., Bódy Pál – Urbányi Aladár: *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*. Dialóg Campus, Budapest, 2001.

¹⁶² Eötvös József (1813–1871) politikus, író 1848-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, azonban 1848 szeptemberében, amikor Lamberg tábornagyot megölték, úgy döntött, a forradalom harci eseményeiben nem kíván részt venni és Bécsbe költözött. Azonban az 1848. október 6-i bécsi forradalom hatására továbbköltözött Münchenbe és ott élt 1850-ig.

sem, hogy Eötvös nem hitt az állam mindenhatóságában, ellenkezőleg az egyénre és társulatokra alapozta egész véleményét a társadalom felépítésében.

3. Érdekes, hogy Eötvös elvei 1848-ban és 1868-ban a népiskolázás terén nagyjából egyek voltak, mindkét alkalommal a közéletet választotta az állami és egyházi iskolák között, és az is nagyon érdekes, hogy 1848-ban egyházpártinak vádolták, míg 1868-ban jöttek a nagyobb támadások az elvei ellen. Hogy elveit nemcsak hangoztatta, hanem 1868-ban meg is tudta törvényileg valósítani, a legjobb bizonyíték arra, hogy alapvető dolgokban tudott erélyes lenni.¹⁶³

4. Nagyon érdekelt Eötvös külpolitikájáról elmondott szempontok, különösen a német egységgel kapcsolatban, mindezzel egyetértek.¹⁶⁴

Márciusi kirándulásom óta Bécsben vagyok és itt is maradok jó huzamos időre. A sielés jót tett és szép kikapcsolódás volt. A disszertációmmal kapcsolatban találtam nagyon hasznos anyagot Kismartonban, az ottani könyvtárban. Megtaláltam a Néptanítók Lapja¹⁶⁵ évfolyamait és még néhány hasonló folyóiratot. Az ottani légkör sokkal kedvesebb és úgy látszik, még ki fogok menni oda. Nagyon érdekelne persze még akármilyen észrevétel, anyag a népneveléssel kapcsolatban, pl. a népnevelési egyletekről, az 1868. évi törvény ellenfeleiről és nézeteiről. Érdekelt volna egy részletesebb ismertetés a nemzetiségi képviselők felszólalásairól. Remélem nem haragszol a sok kíváncsi tudakozódásomért. Még megemlítem azt is, hogy 1934-i születésű vagyok.

Szeretettel

Bödy Pál

¹⁶³ A kiegyezés után a Vallás- és Közoktatási Minisztérium vezetője lett. 1868-ban az ő előterjesztése alapján fogadták el a népiskolai törvényt, az 1868: 38 tc-et.

¹⁶⁴ E kérdéskörrel részletesebb lásd Deák Ágnes: Eötvös József uralkodó eszméinek korabeli németországi recepciójáról. In. *Aetas*, 2005. 3. szám 140–146.

¹⁶⁵ A *Néptanítók Lapja* a közoktatásügyi tárca hivatalos lapja volt 1868 és 1944 között.

5.

Antall József levele Bolberitz Pálnak¹⁶⁶ a kereszténységről és a liberalizmusról. 1966. június 21.

Budapest, 1966. június 21.

Kedves Pali!

Különös véletlen folytán értesítéssel egyszerre került a kezembe egy XVIII. századból való lengyel orvosságos kanál. Felirata – SZLUSZ BOGU WIERNIE NIESTACZYSZ PEVNIE – szabad fordításban valahogy így hangzik: szolgálj híven Istent, biztosan nem csalatkozol. Gondoltam, milyen jó mottó is ez neked, amit életed új fejezete elé írhatasz.

Bizony nem kis dologra vállalkoztál, amikor a papi pályát választottad – valóban hivatástudattal. Hiába adod meg a császárnak, az osztozkodás nem könnyű Isten-nel. De még tovább megyek. Az embereket már csak az izgatja ebből, mi az, amit maguknak tarthatnak meg.

De talán épp ezért áll nagy lehetőség a fiatal papok előtt: a múlt terhe nélkül válhatnak a jövő kovácsává. Bár ez közhelynek hangzik, de nem éppen az jellemzi-e korunkat, hogy az igaz dolgok közhelynek tűnnek és hamisan hangzanak? A sár mindent befröcsköl. De van mit tanulni a múltból, ami nem más, mint tapasztalat. Oscar Wilde¹⁶⁷ mondta: mindenki a maga baklövéseit nevezi tapasztalatnak.

A papságnak is meg kell tanulni illúzió nélkül látni a világot, sőt a barátot és az ellenséget is. Régi szokása minden zárt világnézeti rendszernek, hogy csatatér helyett a gyakorlótér feltételeiből indulnak ki, ahol betanított ellenséggel vívják a harcot. (Ezért lepődnek meg mindig a hadgyakorlaton mesterré váló generálisok, ha az ellenség nem a tervek szerint viselkedik.)

Szomorú vonása az egyháztörténetnek, hogy ritkán vagy sosem használták ki a legnagyobb lehetőséget: a világ egyetlen intézményesített etikai hatalma! Ebben lenne ereje, nem pedig az antik örökség – *Romae sunt omnia venalia*¹⁶⁸ – vállalásában, legalábbis ezen a téren. Már régen sutba kellett volna dobni a sunyító latin–

¹⁶⁶ Bolberitz Pált (1941–) 1966. június 19-én szentelték pappá Esztergomban. Széchenyi-díjas római katolikus pap, filozófus. Antall József tanítványa volt a Toldy Ferenc Gimnáziumban, ahol 1959-ben érettségizett.

¹⁶⁷ Oscar Wilde (1854–1900) író, költő, drámaíró, író. Egyik fő műve a *Dorian Gray arcképe*.

¹⁶⁸ A latin *Romae omnia venalia sunt* mondat jelentése: Rómában pénzért minden eladó.

bizánci manőverezést. Minden kifinomult művészet velejárója, hogy akkor sem szűnik meg, amikor már csak önmagáért van. (Félreértés ne essék, nem l'art pour l'art harcos elítéléséről van szó.) De a politika művészetére mindenképp érvényes. Lehet, hogy az intézményt így „meg és át lehet menteni”, de elvész belőle az, amiért egyáltalán érdemes megtartani és megőrizni.

Sajnos van valami furcsa hasonlóság a profán humanizmus és a demokrácia, a szabadság és emberi méltóság civil szószólói, az írástudók felelősségét vallók és az etikai egyház katonái között. Ritkán vagy sohasem ragadhatják magukhoz a vezetést, de legalább megvan a vigaszuk: elvben mindig igazuk van. Persze az sem biztos, hogy ez nem hatol be a megvalósult hatalomba, legfeljebb kisajátítva. Márpedig Eötvös is valami olyasmit mondott Deákról: miért ne játszaná ő (Deák) a főszerepet, ha a darab mégiscsak tőle (Eötvös) van. De több türelemre van szükség egymás iránt és kevesebb hitre a részigazságokban.

Jobban hiszem, mint valaha, hogy a világot és az emberi életlehetőséget csak az erők szabad játékan alapuló erőegyensúly biztosíthatja. Hagyni kell, hogy a belső bajok tünetileg is jelentkezzenek. Legyen külső látszata minden mélyben feszülő akaratnak. Ez a liberalizmus értelme és ennek az sem árt, hogy mint politikai formációt, alkotó ideológiát túlhaladottnak tekintik bal- és jobboldalon egyaránt. Pedig tévednek sokban...

A liberalizmus valóban nem egy újat és különöset produkáló konstruktív ideológia vagy pártprogram. Addig az, amíg hiányzik. De változatlanul a színpadi rendezés teóriája, ha az élet színház. Az egyedül üdvözítő irányzatok alkalmasak energiától feszülő szenvedélyes színészi alakítások megformálásához, amire szintén szükség van a darab előreviteléhez. De az élethez rendezés és harmónia kell. Tehát a liberalizmus valóban nem egy jövőbe mutató, végcélt jelentő eszmekör, csak egyszerűen az elviselhető mindennapi élet abc-je. Gyakorlat ahhoz, hogy ne együk meg egymást ebédre, ha másképp szeretjük enni a banánt.

Ez viszont előfeltétele a civilizációnak és kultúrának egyaránt, ha nem is hiszek ebben a merev különválasztásban. A legjobb módszer az együttéléshez a türelem, mások véleményének és szokásainak tiszteletben tartása, még akkor is, ha meggyőződésünk, hogy nincs igazunk. Ideológiai béke valóban nincs, de van kölcsönös megbecsülésen alapuló együttélés, ami nélkül viszont semmilyen együttélés nincs. Külön kell még arról is szólni valamit, hogy egy olyan országban leszel az egyház papja, ahol a hivatalos Egyház nemcsak etikai hatalmi állásait szokta eladni, hanem könnyen szokta elvágni a nemzethez kötődő köldökzsinórját is. Kevés világibb bölcsességet, ha úgy tetszik, megalkuvást láhattunk a történelem folyamán, mint amit Róma magyar püspökei szoktak nyújtani. Ennél már csak az sajnálatosabb, hogy a magyar egyház, és ebben egyetemes az Egyház: csak a hatalom nyelvén szokott

érteni. Keményen szállt szembe érdekei legkisebb vélt megsértésével, ha az meszebb látó híveitől is indult ki (ld. Eötvös stb.), de azonnal meghunyászkodott és a Talmudot¹⁶⁹ lefőző együttműködést és ravaszkodást fogadott, ha kemény öklű, bár istentelen hatalommal találta magát szembe. Ha egyszer engedték, sohasem tudott mértéket tartani a megalkuvásban. Ez ellen az sem lehet érv, hogy a piaristák milyen csodálatosan viselkedtek a szabadságharcban vagy sok száz pap egyenként. Ki vonja ezt kétségbe? Én mindig a hivatalos egyházzal beszélek. Sajnos ez sokban a világi magyar intelligenciára is vonatkozott, ha egyszer a könnyen égő szalmaláng elégett, legfőljebb fuldokolva tudott parázslani. De olyan tüzet sohasem tudott megőrizni, amelyik nem lángol, de több, mint a parázs. Sütni lehet vele.

Mert alkotni akkor is kell, ha a tett nem látványos és a gyümölcs csak később érik be.

Ezek annál szomorúbbak – és most visszatérek még egyszer a liberalizmusra –, hiszen még van valami rokonsága ennek is a krisztusi eszmével. A szeretet sem más, mint a kölcsönös tolerancián alapuló liberalizmus leegyszerűsített megfogalmazása.

Vitathatatlanul a kereszténység a forrása minden nagy és megrendítő európai megtisztulásnak, amit az sem cáfol, ha éppen a másik oldalán áll az egyház az eszmebarikádoknak. Ez hiányzott a többi nem európai kultúrából, ezért nem emelkedhetett ilyen fokra egyik sem (buddhizmus, hinduizmus stb.)

Talán teret kapsz az útkereséshez, a jelzőlámpák gyújtogatásához a választott pályádon. Erős hittel szolgálj, amit akartál, mert a gyengék meg szoktak törni. Levélben mondtam el ezeket, mert nem tudok résztvenni első miséden.

Keressél fel
őszinte szívú barátod
Antall József

¹⁶⁹ A Talmud a Biblia előtti zsidó irodalom egyik legfontosabb gyűjteménye, amelyben jogi és vallási alapvetések mellett Mózes öt könyvének értelmezése (Tóra) is megtalálható.

6.

Tar Pál levele Antall Józsefnek, hogy megérkezett Denverbe és kisebb problémák akadtak a Magyar Országos Levéltár küldeményével.
1968. június 30.

Denver, 1968. június 30.

Kedves Jóska!

Értesíthetlek megérkezésemről Denverbe minden különösebb esemény nélkül. A csomagok is mind velem megérkeztek rendben. Így az egész család örül a nyári út sikeres lebonyolításának. Szintén örülnek, hogy megérkeztem terv szerint. Van még egy kisebb fennakadás, amelyben esetleges segítségedet fogom igényelni. Ugyanis az O.L.¹⁷⁰ által készített felvételsomag még nem érkezett meg. Hivatalos közlés szerint június 18-án adták fel és ennek alapján már itt kellett volna lenni[e]. Jelenleg tehát aggodalmaim vannak a csomag holléte iránt. Írtam az ügyben az illetékesnek az Országos Levéltárban, Schmidt Ádámné, földszinti filmesztálya vezetőjének.¹⁷¹ Egy levelet küldtem a Kulturális Kapcsolatok Intézetének¹⁷² is, hogy érdeklődjének. Te tudod legjobban, mit kellene tenni a jelenlegi pillanatban. Először tudni kellene, hogy hol van a csomag, elküldték-e és mikor? Ha igen, szükségem lenne a szállítólevélre és a repülő szállítólevél számára. A csomag tartalma a mikrofilmtekercs és másolatok 337 oldalról. Az anyag a népoktatási bizottság tárgyalásait és az egyetemi és középiskolai törvényjavaslatokat tartalmazza. Pesten nem kaptam meg a kéziratot és várom Portlandban. A napokban indulunk. A kisbaba jól van, nagyot nőtt és nagyon mozgékony. Remélem, a vakáció sikeres és kellemes lesz.

Válaszodat várva az egész családot sokszor üdvözljük

Pali

¹⁷⁰ Országos Levéltár.

¹⁷¹ Dr. Schmidt Ádámné született Móri-König Paula (1913–2002) 1954–1972 között dolgozott az Országos Levéltárban. Schmidt Péter: *Az Országos Levéltár 1956-ban. Egy munkatárs visszaemlékezése*. Archivnet, 2012. 5. szám http://www.archivnet.hu/kuriozumok/az_orzagos_leveltar_1956ban.html. Utolsó letöltés: 2017. augusztus 4.

¹⁷² A Kulturális Kapcsolatok Intézetét 1949. június 3-án a 4069/194. sz. Kormányrendelet hozta létre. Történetét részletesebben ld. Kosztricz Anna: *A Kulturális Kapcsolatok Intézete*. Archivnet, 2015. 4. szám http://www.archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html. Utolsó letöltés: 2017. augusztus 4.

7.

Tar Pál levele Antall Józsefnek magyar könyvek kérése ügyében.
1968. július 18.

Kedves Jóska!

A következők tehát a kéréseim: Kézirat (lenyomat) a népiskolai törvény parlamenti tárgyalásáról. Ha kéziratot küldesz, akkor az egészet küldd, ha lehet, légipostán.

Ravasz: Neveléstörténet.¹⁷³ Új kiadás. Ha lehet, szeptember–október.

Életrajzi lexikon.¹⁷⁴ Második kötet. Dec–jan. [December–Január]

Toldy István: Öt év története. 1886–1872.¹⁷⁵ Antikvár. Ha lehet, légipostán.

Pach Zsigmond Pál: A dualizmus első évei... Antiquár [sic!]¹⁷⁶

Várom a Bölöni¹⁷⁷ kéziratot és az adatokat.

Pali

¹⁷³ Ravasz János: *A magyar nevelés története a kapitalizmus és a feudalizmus korában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.

¹⁷⁴ A Magyar Életrajzi Lexikon második kötete (L–Z) 1969-ben látott napvilágot Kenyeres Ágnes szerkesztésében, amelyben Antall József az 1104. oldalon írt.

¹⁷⁵ Toldy István: *Öt év története*. Ráth, Pest, 1872.

¹⁷⁶ Pach Zsigmond Pál: *A dualizmus rendszerének megszilárdulása az 1870-es években*. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1958.

¹⁷⁷ Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) író, műfordító, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. Ő fordította elsőként magyarra Johann Wolfgang Goethe művét, *Az ifjú Werther szenvedéseit*. Nagy hatása azonban amerikai útinaplójának volt, az 1834-es, *Utazások Észak-Amerikában* című művének.

8.

Antall József levele Bödy Pálnak, a Portlandi Tudományegyetem Történelem Tanszékére, hogy két tanulmányát elküldte számára. 1969. május 16.

Bödy Pál úrnak

Departement of History
University of Portland
Portland–Oregon USA

Budapest, 1969. május 16.

Kedves Barátom!

Remélem, hogy megérkeztek a kért tanulmányok. (Különlenyomat a *Magyar Pedagógiából*¹⁷⁸ az Eötvös cikkem, az *Orvostörténeti Közleményekkel*¹⁷⁹ együtt.) Nem kaptam tőled régen hírt, magam viszont írtam ezekkel együtt.

Mellékelten megküldöm a *Pedagógiai Szemlében* megjelent Bölöni Farkas tanulmányomnak¹⁸⁰ néhány olyan részét, ami benne volt az eredeti kéziratban, jelzik a lábjegyzetben. Arra kérek, ezt még építsd bele.

A nyomtatott szöveg 1139. lapján az ott kezdődő első bekezdés („Franciaországból stb.”¹⁸¹) elé kerül a piros zárójelbe tett egy bekezdés a megfelelő lábjegyzetekkel. Tovább a szöveg végén, az 1140. oldalon alul, az utolsó bekezdés elé kerül a kézirat másik része, ugyancsak piros zárójellel (A sajtóról.)

Arra kérek, hogy ezt a „szerkesztési munkát” végezd el helyettem, és az angol fordításnál, ahol szükségesnek vélsz magyarázatot, mert nem ismertek a személyek, stb. ezt tedd meg helyettem. Ha valamilyen adatra van szükség, írdál.

¹⁷⁸ Antall József: *100 esztendő a népiskolai törvény. Eötvös József és az 1868. évi népiskolai törvény országgyűlési vitája* című tanulmánya a Magyar Pedagógia című periodika 1968. évi 4. számában, 414–433. o., jelent meg.

¹⁷⁹ Antall József: *A modern felsőoktatási rendszer kialakulása Magyarországon (1848–1890)* angol nyelvű tanulmánya (The Emergence of the System of Modern Higher Education in Hungary, 1848–1890) az Orvostörténeti Közlemények 51–53. számában (1969) a 61–74. látott napvilágot.

¹⁸⁰ Antall József: *Közművelődés és iskolaügy Bölöni Farkas Sándor úti jegyzeteiben* című tanulmánya a Pedagógiai Szemle 1966. évi 12. számában (1131–1140. o.) jelent meg.

¹⁸¹ Az eredetiben nem szerepel az idézőjel vége.

Ha sikerül megállapodnod valamelyik folyóirattal a közlésről, tájékoztassál. Édesapádnak előre is igen hálásan köszönöm a fordítást. Magamról annyit, hogy a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen szereztem történelem és irodalom szakos középiskolai tanári oklevelet, levéltáros és könyvtáros diplomát, valamint általános muzeológiai vizsgát tettem. Mellékelem az irodalomjegyzéket. Ha vállalja a megfelelő történész folyóirat (The Historian?)¹⁸² tájékoztassál. A Szerzői Jogvédő Hivatallal érintkezésben vagyok, mivel itthon megjelent a szöveg, nincs vele probléma.

Remélem, jól vagytok, várom tájékoztatásodat,
köszönt barátsággal

Antall József
h.[helyettes] igazgató

¹⁸² Kérdőjel az eredetiben. A The Historian Journal of History periodikát 1938-ban alapították.

9.

Molnár István kanonok levele dr. Antall Józsefhez, a pálos rendhez kötődő kutatásairól. 1969. november 29.

Karissime!¹⁸³

Örömmel és készségesen vettem soraid. Jólesett hallani Rólad és így a távolból is közel kerülni egymáshoz. Én is röviden szólok magamról. Tüskevár szülötte vagyok apai és anyai ágon. Családunk fél éves koromban elhagyták[sic!] az ősi földet és 1947. január 1-én kilenc év internálás után küldtek ide büntetésből. Az akkori idők személyi kultuszának... [sic!] A pápai parókiát el kellett hagynom, amelyet magam szerveztem, alapítottam. Előtte a református gimnázium katolikus hittanára voltam.

Azóta hat falu kilenc templomának stb. gondja van a vállamon. Népünk fogy... akkor 3 ezren felül, ma 2000 sincs. Modern pasztoráció eredménye, minden templom rendben... életünk is elfogadható... mellette szenvedélyesen kutatom a múltat.

Mozgalmi ember sosem voltam, ma sem, egyedül az oltár érdekel és híveim lelki ügye...

A múlt kutatásában az egyetlen magyar rend, a pálos rend érdekel... azt keresem, amit még mások nem ismernek, illetve eddig ismeretlen. Anyagom nagy és jelentős. Múzeumom minden tárgyát magam szedtem össze, letétben egy sincs. Kb. 1000 kiállított tárgy képviseli Somló és vidékének nagyszerű múltját... majdnem minden nap van látogatónk... két éve a megyei hálózatban vagyunk¹⁸⁴. Ezen a vonalon haladó vagyok.

A küldött cikket ismerem. Gratulálok hozzá. Már egy példányban gyűjteményem között van. Köszönet és hála a figyelemért. Nekem is jelentek meg munkáim, sajnos csak egy példány van belőlük. Gyűjtésemből egy másodpéldányt küldök, viszonzásul a figyelemért.

Szeretteiddel együtt mindnyájatokat barátsággal köszönt

Molnár István¹⁸⁵

Tüskevár, 1969. november 29.

¹⁸³ Kedves Barátom! – megszólítási formula.

¹⁸⁴ Egy mondat a személyiségi jogok védelme miatt kimaradt.

¹⁸⁵ Molnár István: *A fehér barátok Pápán*. A bencés (egykor pálos) tp. építésének és felszentelésének 200. jubileumára. Pápa, 1942., Molnár István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Somogy megyei regesztái. 1317–1520. In. *Somogyi Múzeumok Közleményei I.* Kaposvár, 1975. 217–232. Molnár István (Tüskevár, 1906. aug. 7. – Veszprém, 1983. nov. 3.) kanonok.

10.

Vajkai Aurél levele Antall Józsefhez olajos kutatási témáról, többek között az olajütőkről. 1975. december 13.

Kedves Olajos Barátom!

nagyon meghatódtam, amikor hosszú kedves leveledet megkaptam, amiben részletesen beszámolsz olajos őseidről, de zavarba is jöttem: hogy használjam fel a küldött értékes sorokat, adatokat. Én régóta foglalkozom az olajütés néprajzával, most itt mellékelem is egy régi, úttörőnek szánt értekezésemet a veszprémi olajütőkről. Az 1930-as évek végén gyűjtöttem az adatokat, az 1950-es, 1960-as években is találtam még olajütőt Veszprém megyében. Ez utóbbi gyűjtési anyagomat is feldolgoztam, most van sajtó alatt az Ethnographiában, néhány hónap múlva fog megjelenni, ebből is küldök majd különlenyomatot.¹⁸⁶

De épp ezért vagyok most zavarban, mert ha egy évvel ezelőtt írod meg kedves leveledet, úgy ebbe a második értekezésembé bekerült volna az Olajos Antall család olajütő története. De most már nem tudom beilleszteni.

Érdekes emlékeim vannak az olajosokkal kapcsolatban. Pl. 1946-ban Cserszegtomajról Vörsre jártam be olajért, mert akkor zsírt nem lehetett kapni, viszont Vörsön működött az olajmalom. Találkoztam akkor ott orosz katonákkal is, akik szintén jöttek olajért, s kedvesen elbeszélgettük, miközben az olajmalom működött. Ezt a vörsei olajütőt is leírtam most megjelent tanulmányomban. (Talán írhatnál is Hofer Tamás szerkesztőnek, hogy várod olajos cikkemet az Ethnographiában.)

Sajnos mindez már a múlt emléke, az olajmalmaink elpusztultak s a múzeumaink is hanyagok voltak, semmiféle gyűjtést nem végeztek, a szemük láttára pusztultak el a gyönyörű malmok, értékes szerkezeteik.

Valamikor sokat jártam a Somlóhegy és környékén, így sok falut megnéztem. Lehet, hogy valahol írtam Oroszról is, most nem tudnám megmondani, már magam sem tudok kiigazodni írásaimban. Mindenesetre mellékelek egy másik különlenyomatot a füstös házakról, ha már részedről nosztalgia van ezzel is erősítem.

Ebben a levelemben csak az olajról írtam, nem érintettem a népi orvoslás kutatásának problémáit, amiről szintén beszélhetnék eleget. Többek között haragszom

¹⁸⁶ Vajkai Aurél (1903–1987) etnográfus, a történelemtudományok kandidátusa. Főbb publikációi: *Olajütők Veszprém vármegyében*. Ethnographia, 1942. 113–123.; *A csatkaí búcsú*. Ethnographia, 1940. 50–73.; *Szentgál. Egy bakonyi falu folklórja*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

azokra a kutatókra, akik hisznek a kuruzslásban, a babonában és ezt a tévét, rádiót, folyóiratokon keresztül terjesztik. Valami parapszichológia a neve.

Még azt írhatom még, hogy lányom négy évig Brazíliában, Peruban volt és többek között az inka néprajzzal foglalkozott, valamit ő is tud az ottani népgyógyásatról. meleg, baráti üdvözlettel, boldog karácsonyi ünnepeket kívánva

dr. Vajkai Aurél
8220 Balatonalmádi, Bajcsy-Zsilinszky út 69.
1975. december 13.

11.

Antall József levele Tar Pálnak a könyvküldeményeiről
és Nyugat-Európába utazásának elhalasztásáról. 1980. február 7.

Palikám!

Nem tudom, hogy mennyi idő alatt érkezik meg Széchenyi „Hitel”-e hozzád. Most a 150 éves évfordulóra jelent meg korlátozott számban, „kedvezményes áron”, pontos mása az első kiadásnak, néhány napja adtuk fel.¹⁸⁷

Most elküldöm a „Paleologue írás” első¹⁸⁸ változatának másolatát, amely összegzi mindazt, amit tavaly nyáron tudtam. Uraságod azóta írt értékes felvilágosításai nélkül. Tehát kétségtelen, hogy magyarbarát volt és hasznos (vagy hasznos szándékú) számunkra. Nem tudom, hogy tényleg Bolliac¹⁸⁹ természetes fia volt-e, vagy Pollacké¹⁹⁰, azóta nézem, volt-e ily nevű az ágensek stb. között. (T[udn]i[l]lik) rémlik, hogy Csákyék valami ilyesmit is említettek, hogy egy zsidó származású ágenshez lett volna kapcsolata, de ezt a nyomot elejtettem, amikor három dolog világos összefüggésre utalt: a gyémántper – Bolliac – a Paléologue névre szóló hamis útlevél. Jó lenne a születésével összefüggő iratokról másolatokat szerezni.

Közben irataim rendezése közben ismét kezembe kerültek gyerekkori miveink [sic!], közöttük a Kultúra című világlapunk „Ide SÜSS” c[ímű előd[j]e, (1948/49. tanév), amelyben megtaláltam „Olajháború” c[ímű] írásodat. Mellékelem a másolatát. Ma sem írhatnád meg különül és időszerűbben! De van ott sok más tőlünk, így Kocsistól az iszlám feltámadásáról stb. Hencegés nélkül, azért valami érdemet magamnak is vindikálok a lap sokrétűségét vizsgálva és mai szóval a jövőbe tekintő problémaérzékenységben. De hát, ki a fene hallgatott reánk a világban? Azt hiszem, öregszem, mert elérzékenyülök, hogy mily világos fejű gyermekek voltunk. Utólag is gratulálok! Kínai cikked után az olajháborút küldöm. De van cikked a német kérdésről is. Egy a borzasztó, hogy 30 éve ugyanazok a problémák várnak megoldásra, siker nélkül.

A legújabb eseményekről nem írok, de azt hiszem, sok vonatkozásban ismét egyet-ertenénk. Jelenleg néhány hónapos feszültségre számítok, amit ismét békülékenységi

¹⁸⁷ Széchenyi István: *Hitel*. Reprint kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

¹⁸⁸ Maurice Paleologue (1859–1944) francia diplomatáról szóló írásáról van szó.

¹⁸⁹ Cezar Bolliac (1813–1881) román költő.

¹⁹⁰ Pollack Mihály (1773–1855) magyar klasszicista építész, a Magyar Nemzeti Múzeum megalkotója.

Számos alkotás fűződik nevéhez, így a budai Sándor-palota és a Ludovika épülete is.

stb. kampány fog felváltani. Kocsis Jakab¹⁹¹ érdeke is a húr feszítése, hiszen ezen a hullámon javultak az érdekei stb. Ny.[ugat] Európa ebben nehezen követi. De egyéb irányban is nagy melléfogások történtek, nem várt és fordított hatások. Április végére bizonyos szilárdulást saccolok.

Egyébként úgy tűnik, idén nem tudunk Nyugatra menni, úgyhogy szíves meghívásoknak semmiképpen nem tehetünk eleget. Számos anyagi stb. oka vagyon ennek.¹⁹²

Remélem, hogy jól vagytok, kézcsókkal, öleléssel

Antall József

¹⁹¹ Kádár János rejtneve.

¹⁹² Egy bekezdés kimaradt a személyiségi jogok védelme végett.

12.

Farkas Gábor levele Antall Józsefhez a koalíciós idők politikusairól.
1981. november 9.

Kedves Jóska!

Ma jártam Csákerényben Kovács István özvegyénél. Tehát Kovács István már nem él. Egy éve, 80 éves korában halt meg a móri kórházban. Sajnos nem tudtam vele korábban kapcsolatot találni, holott erősen közéleti ember volt: a községben az első tééselnök, azután a Népfrontban dolgozott. Özvegye elmondta, hogy haláláig igen aktívan tartották a kapcsolatot a régi képviselők. Számos levelet láttam, azután fényképet a koalíciós időkből. Hagyatékát, amely elég tekintélyes mennyiségű, a levéltár megkapja, természetesen egy kis várákoszási idő szükséges. Külön érdekesség, hogy 1974–1979 között évente legalább kettő levél származik Nagy Ferencről, Virginiából.¹⁹³ Az utolsó levelében már a hazatérési szándékát tudatta Kovács Istvánnal, de szeretne volna elérni, hogy hatálytalanítsák azt a rendelkezést, melyben állampolgárságától megfosztották. Igen szép a levélnek az a része, amelyben azt írja, hogy nem kíván beosonni a turisták közt a hazájába, hiszen ő nem vétett ellene, hanem a legnagyobb erőfeszítéssel dolgoztak, hogy azt újjáépítsék.

Kovácsné említette, hogy emlékszik édesapára, de most már az emlékek nagyon haloványak. Mutattam a 46-os ünnepség fényképeit is: arra emlékezett, hogy férje elutazott az ünnepségre, ő azonban otthon maradt. Időközben megkaptam azt az ominózus tanulmányt, amelyet közöltetek. Amint említettem, az illető „fehérvári pejtcsik”.

Székesfehérvár, 1981. november 9.

dr. Antall József kartársnak, főigazgató, Budapest Orvostörténeti Múzeum
Baráti üdvözlettel, Farkas Gábor

¹⁹³ Nagy Ferenc (1903–1979) miniszterelnök, politikus, országgyűlési képviselő, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt elnöke.

13.

Antall József állásfoglalást kér az Akadémiai Kiadótól, hogy megjelentetik-e az időközben elhunyt Oltványi Ambrus irodalomtörténész kéziratát „Eötvös József ismeretlen munkája a francia forradalomról” címmel. 1983. november 21.

Dr. Antall József
Budapest XI. kerület
Meredek u. 4.
1112

Budapest, 1983. november 21.

Akadémiai Kiadó
(Budai Edit ü[gy]i[ntéző])
Budapest, V. kerület Alkotmány u. 21.

Engedjék meg, hogy az alábbiakban megkeressem a kiadót és szíves állásfoglalásokat kérjem.

Dr. Oltványi Ambrus irodalomtörténéssel¹⁹⁴ (Budapest, V. ker. Vigadó tér 3.) 1981. január 29-én szerződést kötött a Kiadó „Eötvös József ismeretlen munkája a francia forradalomról c[ímű] munkájára vonatkozóan, amelynek határideje 1982. június 31.”¹⁹⁵ volt.

Oltványi Noémi (testvérhúga) mint örökös nekem átadta Oltványi Ambrus Eötvösre vonatkozó összegyűjtött anyagát, jegyzeteit stb. Ebben szerepel a szerződés is, amiről egyébként Oltványitól is tudtam, miután Eötvössel kapcsolatban állandó érintkezésben voltunk, magam is több Eötvös tanulmány szerzője lévén.

A kötet elkészítésére nyilván betegsége miatt nem kerülhetett sor, azonban sok anyag van együtt. Kérdésem, továbbra is meg kívánják jelentetni, milyen álláspontot foglalnak el és kivel kellene megtárgyalni? Természetesen Oltványi Ambrust illeti

¹⁹⁴ Oltványi Ambrus (1932–1983) filológus, irodalomtörténész. Nekrológja: Kritika, 1983. 11. 13., *Magyar Életrajzi Lexikon 1978–1991*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 674.

¹⁹⁵ Téves, június 30 napos, június 30. volt.

a szerzői elsőbbség, a befejező munka illetheti az arra kijelölt személyt mind „erkölcsileg”, mind anyagilag.¹⁹⁶

Szíves válaszukat kérve

Dr. Antall József
mb. igazgató, főszerkesztő

¹⁹⁶ Az Oltványi Ambrus által összegyűjtött Eötvös József-levelek, -kéziratok, -kézirattöredékek egy része az alábbi kötetben jelent meg: Bényei Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996.

14.

Antall József levele Újváry Sándornak könyvküldeményekről (dátum nélkül)

Kedves Sándor Bátyám!

Úgy tűnik, nem mindenki örül a levelezésünknek, mert a szeptember 21-én kelt igen kedves levelét nemrégén kaptam kézhez és édesapám életrajza sem érkezett meg oda. Nem tudom, az illető(k) ezt miért teszik, de a leveleimben is a legrosszabb kívánságaimat küldöm nekik, ha kézbe veszik.¹⁹⁷

Azt hiszem, nem kell hangsúlyoznom, mennyire örültem majd négy évtized után sorra került találkozásnak, amit még csak hitelesített a 40 éves Tissot óra, amit azóta is viselek, mert nem engedtem kicserélni családi ajándékozás keretében sem. Talán külön levélben elküldöm ismét apám életrajzát esetleges felhasználásra. (Időnként jelenik meg egy-egy visszaemlékezés, ahol – főleg lengyel ügyekben – foglalkoznak vele.)

A Márai-könyv, amit továbbítani kellett a Magyar Rádiónak, illetve Maróti Zsuzsának, megjött. Érdekességgént említem, hogy Kellér Dezső¹⁹⁸ 80. születésnapján volt egy televíziós műsor vele, ahol a huszak¹⁹⁹ évek pesti író–színész világával (reklámokkal) kapcsolatban említettett a vele kapcsolatban álló „Újváry Sándor újságíró”. Bővebbet nem mondott, nem tudom, hogy kapcsolatban vannak-e azóta?!

Igen örülnék a könyveknek, nem tudom, megérkeznek-e a címemre, nem nekem küldött Márai-műhöz hasonlóan. Természetesen fontos lenne számomra több olyan történelmi mű, így a Mérai NI,²⁰⁰ Szász²⁰¹ stb., főleg azért is, mert apám emlékirat-részleteit szeretném sajtó alá rendezni és a kortársakra nagy szükség van ehhez.

¹⁹⁷ Utalás Antall József leveleinek titkosszolgálati megfigyelésére. K-ellenőrzés: „postai küldemények operatív ellenőrzése, amelynek során az állambiztonsági szervek a bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeit felbontották, illetve esetenként elkobozták.” <http://www.abtl.hu/szakszavak/>. Utolsó letöltés: 2016. március 25.

¹⁹⁸ Kellér Dezső (1905–1986) író, humorista, konferanszié, dramaturg. Kötetei: *Az én kabarém* (1954); *Kedves közönség* (1957); *Kis ország vagyunk* (1963); *Pest az Pest* (1967); *Kortársak és sorstársak* (1971); *Leltár* (1976). Életútját részletesebben ld. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Markó László. Budapest, 2002. III. kötet. 840–41.

¹⁹⁹ Elütés, húszas.

²⁰⁰ Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. München, 1978. Az 1956-os forradalomról szóló, az emigrációban született alapmű.

²⁰¹ Szász Béla: *Minden kényszer nélkül*. 1963. A Rajk-per egyik mellékperében tíz évre ítélt Szász Béla kötete a sztálini önkényuralom, a koncepciós perek alapirodalma.

Nagyon hálás lennék, ha tudhatnám, levelem megérkezett-e? Mindenképpen az 1013 Apród u. 1–3. múzeumi címemre kérem továbbra is a leveleket stb. Remélem, hogy Sándor bátyámék jól vannak, mindig igen nagy szeretettel gondolok találkozásunkra és sokszor elmeséltem családomnak (mondanom sem kell a „Griff-sikert” az olvasásban.)

Mindkettőjüknek ismét a legjobbakat kívánva, igen kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog

új esztendőt, kézcsókkal és tisztelettel

Antall József

15.

Újváry Sándor levele Antall Józsefnek, melyben felajánlja általános segítségét. 1985. szeptember 21.

UJVARY

GRIFF BUCH UND ZEITSCHRIFTENVERLAG

Titirel Strasse 2

8000 München 81

Herrn dr. Antall József

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

Könyvtár és Levéltár

Török u. 12

H-1023

Budapest Ungarn

1985. szeptember 21.

Kedves Jóska Fiam,

köszönöm aranyos leveledet és örülök, hogy szerencsésen hazaérkeztél. Köszönöm hozzátartozóid meleg érdeklődését irántam és sok szeretettel viszonzom. Édesanyádnak add át tiszteletteljes kézcsókomat és üdvözetemet. A fotókópiát megkaptam és máris küldöm Párizsba, hogy a kitüntetést (medaille) megszerezze.

Egyébként nem tudom felhasználni édesapád életrajzát (szívesen tenném), mert soha nem kaptam meg, légy szíves, pótolj, mert a legközelebbi munkámban boldogan foglalkoznék a személyével. Ne felejtsd el az elvitt jegyzékből azokat a könyveket kijelölni, amelyre igényt tartasz, hogy elküldhessem. Erről jut eszembe, hogy a napokban eladok egy Márai kötetet (A delfin visszanézett), juttasd el dr. Maróti Zsuzsanna²⁰² részére, ha jól emlékszem a címre: (Bp. 1172 Kiskút u. 46. a jó cím.)

Nagyon emlékezetes a veled való beszélgetésem, olyan volt, mintha fiam lennél, akit rég nem láttam és visszaidéztük a múltat, okos, értelmes és érdekes volt. Szívem egész átmelegedett. Ezt ne vedd sablonos írásnak, ha bármiben segítségedre lehetek

²⁰² Itt kihúzza golyóstollal az eredeti szövegből: Kiskapu u.?

itt kint, amíg élek, mindenkor számíthatsz rám. Apád iránt érzett nagy szeretetem olyan nagy, hogy nemcsak rád, hanem az egész családotra kiterjed.

Még egyszer sokszor ölellek, apai szeretettel

Sándor bátyád²⁰³

Feleségem szeretettel üdvözlő²⁰⁴

²⁰³ Golyóstollal írva.

²⁰⁴ Golyóstollal írva.

16.

Újváry Sándor levele Antall Józsefnek könyvküldeményekről és id. Antall Józsefről. 1986. január 16.

UJVARY
GRIFF BUCH UND ZEITSCHRIFTENVERLAG
Titurel Strasse 2
8000 München 81

Herrn dr. Antall József
Simmelweis Orvostörténeti Múzeum
Könyvtár és Levéltár
Török u. 12
H-1023
Budapest Ungarn

1986. január 16.

Kedves József Fiam,
december 10-én kelt leveledet rendben megkaptam. Én sem tudom, mi történik a levelezésünkkel. Azért kérek, a nálad levő könyvlista alapján írd meg, milyen könyvekre tartasz igényt, hogy azt a fenti címekre feladhassam. Sajnos az édesapád önéletrajzát ma is nélkülözöm. Párizsból eddig nem sikerült választ kapnom. A kezembe került „Barátok a bajban” című most megjelent könyv, amelyben sok van édesapád tevékenységéről, de bizony igazad van, hiányzik egy összefoglaló mű, amely megboldogult édesapád munkásságát tárgyalná, illetve ismertetné.

Remélem, az egész család jól van és édesanyádnak add át kézcsókomat egy szerencsés és sikerekben gazdag boldog új évet kívánva vagyok

bátyád: Sándor²⁰⁵

²⁰⁵ Az aláírás golyóstollal.

17.

Antall József levele Botka Ferencnek, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatójának Újváry Sándor hagyatéka ügyében. 1988. augusztus 8.

Budapest, 1988. augusztus 8.

Dr. Botka Ferenc²⁰⁶
főigazgató úrnak

Petőfi Irodalmi Múzeum

Budapest

Kedves Barátom!

Münchenben járva találkoztam a Verlag Griff tulajdonosának, Újváry Sándornak²⁰⁷ az özvegyével. Ismertem még Budapestről Újváryt, néhány alkalommal kint is találkoztunk. Újváriné (Ursula) említette, hogy te is kapcsolatban voltál velük, emlékezett a nevedre.

Halála után (gyászjelentés másolata mellékelve) a „Kultúra” Vállalat vette meg Újváry könyvtárát, amit nagy aggodalommal vettem tudomásul (képesek eladni, noha lett volna benne múzeumba, könyvtárba való, pl. dedikálások miatt is). Levelezését – ha jól tudom – az MTA²⁰⁸ vagy a Széchényi Könyvtár²⁰⁹ kéziratára kapta.

Ott van a lakásában viszont néhány személyes emlék, festmény, fénykép és főleg több kitüntetés (az öregúr számos ilyent kapott, de főleg az emigrációban), amit

²⁰⁶ Botka Ferenc (1929–2011) 1982–1993 között a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója volt. Déry Tibor életművét kutatta. Fő műve: *D. T. úr feleletei, avagy A befejezett mondat. Déry Tiborról.* Foglalkozott Majakovszkij és Léka János életművével is.

²⁰⁷ Újváry Sándor (1904–1988) író, könyvkiadó. 1938-ban alapította a Griff kiadót, 1952-től Münchenben folytatta a könyvkiadást, Verlag Griff néven. A második világháború alatt a Magyar Vöröskereszt képviselőjeként vett részt az embermentésben. Újváry Sándor: *Szabálytalan önéletrajz.* München, Griff, 1976.; Újváry Sándor: *„Magasfeszültség!!” Egy emigráns kiadó visszaemlékezései.* München, Griff Verlag, 1983.

²⁰⁸ Magyar Tudományos Akadémia.

²⁰⁹ Országos Széchényi Könyvtár.

a Petőfi Irodalmi Múzeumnak szeretne átadni. Úgy vettem ki a szavaiból, hogy ingyen és ajándékként, csak át kell venni ott. (Cím a gyászjelentésen).

Úgy gondolom, mint újságíró, író és nem mindennapi színes figura, valamint kiadó, emléktárgyaival is megőrzésre méltó lenne. Sajnos a kiadói raktárát is eladta az elmúlt időszakban. (Egyesek szerint szó van arról, hogy a Magyar Állam – esetleg a Kultúra révén – átveszi a Verlag Griffet jogdíjjal az özvegynek.)

Eddig terjed a felkérésem a közvetítésre, ha akarod, hívjad fel a múzeumból, dél előtt is otthon szokott lenni és közvetlenül tisztázhatjátok (00–49–89–98–9552) Lehet, hogy közben találkozunk Bándi Gábor²¹⁰ temetésén, de ez így is megörökítendő.

Köszönt barátsággal

Dr. Antall József
főigazgató

²¹⁰ Bándi Gábor (1939–1988) régész, 1973-tól a Vas megyei Múzeumok Igazgatósága igazgatója. 1985-től a Művelődési Minisztérium Központi Múzeumigazgatóságának igazgatóhelyettese, majd 1988-tól a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetője. Acta Archeologica Tomus (MTA Régészei Közleményei) 1990. 1–4. 340.

18.

Vajay Szabolcs²¹¹ levele Antall Józsefnek nyugdíjba vonulásáról.
1983. december 10.

CONFÉDÉRATION INTERNATIONELLE DE GÉNÉALOGIE ET D'HÉRALDIQUE

Szabolcs de Vajay
1, place de l'Ancien-Port
CH-1800 Vevey
1983. december 10.

Kedves Barátom,
szeptember hónapban elérvén a szolgálati korhatárt, búcsút mondtam Párizsnak és az Unesco-nak, Svájcba telepedvén át, ahol gyermekeink iskolájukat járják.

Csak nemrégiben látogattam vissza Párizsba és leltem ott elfekvő postámban szeptember 19-éről kelt szíves soraidat, valamint az Insignia mediorum Hungaria valóban parádés kiadványát.²¹² Fogadd mindkettőért, jeles szerzőtársaddal együtt leghálásabb köszönetemet.

Mint a Nemzetközi Genealógiai és Heraldikai Konföderáció ezidőszerinti elnöke, tartottam reá, hogy kiadványotokról a szakfolyóiratok külföldön is megemlékezzenek. Idecsatolom a recenzió másolatát, amely az Archivum Heraldicum 1984-i első negyedéves számában fog majd megjelenni.

A heraldikát nem szabad – és nem is lehet – a társadalmi barázdálódás ismérvi jegyei közül kiiktatni. Különösen áll ez a hajdan írástudatlan, ugyanakkor a direkt percepcióra nálunknál jóvalta fogékonyabb társadalmakra. A címereknek szociológiai ismérvként való vizsgálata tehát egy, még kellő ki nem bontakozott karéja a társadalomtörténet lélektani megközelítésének.

²¹¹ Vajay Szabolcs (1921–2010) társadalomtörténész, 1964–1976 között a Nemzetközi Heraldikai Akadémia alelnöke.

²¹² INSIGNIA MEDICOROM IN HUNGÁRIA. (Antall József és Buzinkay Géza gyűjtése és magyarázatai, Vissy Gábor rajzai) Budapest, Medicina Kiadó, 1982. Buzinkay Géza (1941–) történész, professzor emeritus, elsősorban sajtótörténettel és orvostörténettel foglalkozik. Főbb művei: *Élet az óvóhelyen. Vári ostromnaplók 1944–45.* Szerk.: Buzinkay Géza. Budapest, Várbarátok Köre – Litea, 2003; *Kis magyar sajtótörténet.* Haza és Haladás Alapítvány, Bp., 1993; *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

Mint ilyent értékelem úttörő és útmutató munkátokat. Remélem, hamarosan követni fogja magyar gyógyszerészek és a magyar természettudósok címereinek hasonló szellemű, szép bemutatása is. Hazánk e tekintetben semmikor sem maradt el attól az általános európai fejlődéstől, amelyhez joggal számítja magát odatartozónak.

Abban a reményben, hogy továbbra is kapcsolatban maradhatunk, felhasználom ezt az alkalmat, hogy az évvégi ünnepekre legjobb kívánságaimat hozzátok eljuttassam.

Szívélyes barátsággal köszönt

Vajay Szabolcs

Monsieur dr. Antall József megbízott főigazgatónak

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

Török utca 12

Budapest II

H-1023

19.

Antall József levele Medve Lászlónak, a Szociális és Egészségügyi Minisztérium államtitkárának, hogy a bérhelyzetre tekintettel nem veszi át a Minisztérium számára adományozott jutalmát.

1988. október 31.

Budapest, 1988. október 31.

Medve László²¹³ államtitkár úrnak
Szociális és Egészségügyi Minisztérium
Budapest

Tisztelt Államtitkár Úr!

Köszönettel vettem értesítését, hogy a Miniszter Asszony 25.000 Ft (bruttó) jutalomban részesített, ami mindenképpen jólesik elismerésként. Tekintettel arra a jogszabályi rendelkezésre, ami szerint saját intézeti beralapunkból vehetném fel a jogszabály szerinti jutalmat, még ezt nem tehetem. Az előző (ápr[ilis] 4-i) jutalmat sem vettem fel, amiről tájékoztattam Miniszterasszonyt is. Ha az évvégi bérhelyzet – munkatársaim szűkös jutalmazása mellett is – lehetővé teszi, megfontolom. Természetesen az előző felvételére semmiképp sincs lehetőség. (Személyes véleményem szerint elég erkölcstelen szisztéma, mert ilyen bérhelyzetben felvenni lehetetlen, ezt pedig figyelmen kívül hagyni nem kevésbé az.)

A szándékot mindenképpen megköszönve,
tisztelettel
Dr. Antall József
főigazgató

²¹³ Medve László (1928–2008) 1974–1981 között egészségügyi miniszterhelyettes, 1981–1984 között államtitkár, 1984–1987 között egészségügyi miniszter, 1987–1989 között a Szociális és Egészségügyi Minisztérium államtitkára volt.

20.

Antall József levele Pozsgay Imre államminiszternek, amelyhez mellékelte a „Magyarország modernizációja” című kötethez elkészített életrajzi dolgozatait. 1988. december 13.

Budapest, 1988. december 13.

Dr. Pozsgay Imre úrnak,
államminiszter

Budapest

Tisztelt Miniszter Úr!

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Engedje meg, hogy mellékeljem a „Magyarország modernizációja” kötethez Bölöni Farkas, Bugát és Markusovszky életrajzi dolgozataimat.²¹⁴ Kérem figyelembe venni, hogy bizonyos terjedelmi korrekciót kívánok még végrehajtani, tehát a jelenleg megküldött dolgozatok után 1989. január 2-ra küldöm meg a végleges példányokat. Addig is kérem a mellékelteket a munka elvégzésének igazolásul tudomásul venni. Szíves elnézését kérem a késedelemért, azonban egyéb teendőim lehetetlenné tették a feladat korábbi elvégzését.

Ismételt köszönettel és tisztelettel:

Dr. Antall József²¹⁵

²¹⁴ A levélhez a dolgozatok melléklete nem maradt fenn.

²¹⁵ A levél Antall József személyes adatainak közlésével zárul.

21.

Antall József levele Szűrös Mátyásnak, a Magyar Népköztársaság Országgyűlése elnökének a Ceausescu-rezsimről. 1989. április 2.

Szűrös Mátyásnak²¹⁶

Budapest, 1989. április 2.

Elnök Úr!

Engedje meg, hogy először emlékeztessen személyes találkozásunkra 1988. szeptember 1-jén, amikor Pozsgay államminiszter úrral fogadtak bennünket az aradi tárgyalás után Csoóri, Vásárhelyi, Mészöly, Vigh Károly, Bodor, Kiss Gy. Csaba, Joó és mások társaságában. Részben, mint az MDF, részben mint a Bajcsy-Zsilinszky Társaság tagja voltam jelen.²¹⁷

Emléklül mellékelem azt az előzetes feljegyzést másolatban, ami alapján szóban is elmondottam a véleményemet. Ezt a feljegyzést akkor Pozsgay [Imre] miniszter úr és elnök úr is elkérte. (Itt jegyzem meg, hogy később, az erdélyi útját követően egy ottani

²¹⁶ Szűrös Mátyás (1933–) diplomata, politikus, 1989–1990-ben a Magyar Köztársaság elnöke. 1953-tól Moszkvában tanult, 1959-ben szerzett oklevelet diplomácia szakon a moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében. A Külügyminisztériumba került, 1960-ig előadó, 1962-ig főelőadó beosztásban dolgozott. 1962-ben három évre a berlini magyar nagykövetség III. osztályú titkára lett. 1964-ben a Nyugat-Berlinről írt disszertációját megvédve egyetemi doktori címet szerzett a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1965-től az MSZMP KB Külügyi Osztályának a referense, 1974–1975 között külügyi osztályvezető-helyettes. Közben 1973-ban elvégezte a Magyar Néphadsereg Zrínyi Miklós Katonai Akadémiája egyéves tanfolyamát, tartalékos őrnagy. 1975-ben ismét Berlinbe küldték, ezúttal rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangban a magyar nagykövetség vezetője lett. 1976-ban Berlinből Moszkvába vitt az útja, 1982-ig vezette a magyar diplomáciai képviselőket a Szovjetunióban, szintén rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangban. Hazatérve az MSZMP KB Külügyi Osztályán folytatta munkáját, 1982–1983 között az osztály vezetője, majd 1983-tól hat esztendőn át a KB külügyi titkára. Forrás: <http://www.parlament.hu/kepviselo/elet/s015.htm>

²¹⁷ A Bajcsy-Zsilinszky Endre Társaság a mártír politikus születésének centenáriumán szerveződött újra, 1986-ban. Előzménye volt Bajcsy-Zsilinszky özvegye körül már a második világháború után létrejött támogatói kör. Az 1956-os forradalom alatt a Valóság 1956. november 2-i számában közleményt tettek közzé, melyben az ifjúság és nemzeti kibontakozás mellett szólaltak fel. A társaság elnöke a rendszerváltáskor Vigh Károly történész volt.

„visszhang- tájékoztatót elküldtem Tabajdi Csabának)²¹⁸. Úgy gondolom, hogy az idő múlásával nem minden vált időszerűtlenné az akkori szövegből.

Most az akkori feljegyzésem (1988. szeptember 1.) 5–6. pontjára utalok, az „örök” román érdekek és magatartást figyelembe vételére. Lehet, hogy tévedek, lehet, hogy nem és esetleg elnök úr is hasonló következtetésre jutott. De kötelességemnek érzem a figyelmét felhívni az alábbiakra.

Több jel szerint az a bizonyos „örök román reflex”, amely mindig életbe lép, ha végveszélyre, vagy ha a nemzeti presztízis teljes elvesztésének veszélyére kerül sor, időszerűvé vált. A hat román politikus nyílt levele,²¹⁹ annak kijuttatása és a kijuttatás módja ezt világosan jelzi. Hasonló mozgás figyelhető meg belül és az emigrációban. Természetesen a Ceausescu adminisztráció teljhatalma még ezt elfedi és nem áll az összeomlás előtt. A „szervezkedés” megindult.

Mégis úgy gondolom, hogy a román legfelső vezetésben, a hadseregben, főleg pedig a román titkosszolgálatban elindult valami, ami a Ceausescu-éra végének a közeldét jelzi. Eddig a magyarsággal szemben tett intézkedések, a „homogenizálás” olyan össznemzeti érdeket jelentett, amit együttesen akceptáltak a cél érdekében. De most már olyannak ítélik meg a belső leromlást, Románia nemzetközi presztízisének lesüllyedését (Dumas francia külügyminiszter nyilatkozata és az egyéb megnyilvánulások), ami időszerűvé fogja tenni Ceausescu eltávolítását. Ez akár egy éven belül várható.

Magyarország presztízse és pozíciója a volt kisantant országokkal szemben sohasem volt jobb, mint ma, illetve még ma. Ha a csehszlovák politikai irányvonalban változás következne be, valamit változna a helyzet és felértékelődne Jugoszlávia – ez könnyen elillan. Igen erősek a pozícióik még mindig, stratégiai és egyéb jelentőségük miatt mind Keleten, mind nyugaton meghaladja a miénkét. Ha megbukik Ceausescu, a „tékozló fiút” lelkesen fogadják vissza igazi engedmények (kisebbségi kérdés, iskoláztatás stb.) nélkül.

Éppen ezért rendkívül fontosnak tartom, hogy felkészüljünk a Ceausescu-éra közeli végéhez, az új román helyzet jellegének előzetes elemzéséhez. A propagandának eleve azokra kérdésekre kell koncentrálnia, ami feltehetően akkor sem fog alapvetően megváltozni. De meg kell fontolni a nyugati kormányok ilyen irányú tájékoztatását is, befolyásolását is az elképzelhető csatornákon keresztül.

²¹⁸ Tabajdi Csaba (1952–) közgazdász, diplomata, politikus.

²¹⁹ A levelet Gheorghe Apostol szerkesztette és Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Grigore Răceanu, Constantin Pârvolescu és Silviu Brucan írták alá. Minden aláíró meghatározó tagja volt a Román Kommunista Pártnak és a Ceausescu-rezsim utolsó éveiben kerültek parkolóhelyére. A levelet 1989 márciusában bemutatta a Szabad Európa Rádió és a BBC is.

Ez a „román” változás először a családot fogja eltávolítani, az eróziós folyamat kiterjesztése a második lépcső. A latin országok könnyen fogják ezt túlértékelni, mert várják. Románia adósságának kegyetlen letörlesztése utólagos szimpátiát ébreszthet és újabb nagy kölcsönök lehetőségét fogja adni. Ha a szovjet vezetés folytatja a gorbacsovi politikát, a „be nem avatkozás elvét”, akkor ezt az új román vezetés sikeresen használhatja majd ki. A szokásos magyar „lekésés” és „alulmaradás” velük szemben könnyen érvényesülhet.

Teljes átgondolt és részleteiben kidolgozott magyar politikai stratégiára van szükség, amiben egyet kellene érteni a kormánzatnak és az ellenzéknek, illetve minden más lényeges politikai erőnek. Ennek ki kell terjedni

1. az emberi és kisebbségi jogok értelmezésére, összemosásának elkerülésére;
2. az önkormányzati, szervezkedési (egyesületek), iskoláztatási, nyelvhasználati stb. követelmények világos megfogalmazására;
3. a NATO, a Varsói Szerződés, és a semlegesek együttes tájékoztatása ezekről, a világos követelményrendszer megfogalmazásáról;
4. mindezt természetesen úgy, hogy semmiféle nacionalista, revíziós, irredenta stb. vád ne érhesse bennünket a nem közvetlenül érdekeltektől (az elkerülhetetlen, hogy a románok, szlovákok stb. egy része ezt ne így fogja fel) a nemzetközi közvéleményben;
5. az egyházak ezirányú bekapcsolása, a romániai egyházpolitika lehetséges kivédése (a püspökségek visszaállításának szorgalmazása stb., a román hegemonia csökkentése), a Vatikán további megnyerése;
6. A varsói tagállamok differenciált megnyerése (Lengyelország, Bulgária) stb.

Úgy gondolom, hogy nem kell részleteznem. De a mai terror ellenére a román változás küszöbén állunk. Szükségesnek vélném egy szűkebb „agytröszt” összehívását. Biztos vagyok benne, hogy Elnök Úr a parlamenti elnöki tisztség közjogi értelmezhetőségét kiterjeszti az egyetemes magyar érdekek képviselésére is.

Köszönti

Dr. Antall József
főigazgató

VI. A KORMÁNYZÁS KEZDETEI

Magyarország helyét 1990-ben Antall József így látta, a Lengyel Távirati Iroda tudósítójának kérdéseire válaszolva: „Mindenekelőtt egységes, új Európát képzelek magam elé, amely nincs kettéosztva falakkal és függönyökkel. Ennek az Európa-képnek legfontosabb velejárói a demokrácia, függetlenség, a népek önrendelkezési joga, az emberi jogok elismerése és még néhány olyan fontos kérdés, mint a gazdasági kiegyensúlyozottság stb. Az egységes Európa ezen képe ma már nem fantazmagória, hiszen nagyon sok olyan feltétel megvalósulása van mögöttünk, amire néhány évvel ezelőtt még nem gondoltunk. Ebben az egységes Európában Magyarország szellemi és gazdasági erejének megfelelő helyet fog elfoglalni a többi közép-kelet-európai országgal együtt. A mai határokon belül egységes Németországtól keletre húzódó országok kultúrájuk és gazdasági adottságaik révén valóságos hidat képezhetnek Európa keleti területei felé.”

A szovjet csapatkivonás Magyarország területéről több lépcsőben zajlott. A részleges csapatkivonás már 1989. április 25-től megkezdődött. Ekkor fogadta Nyers Rezsőt és Grósz Károlyt Mihail Gorbacsov Moszkvában. 1990. január 5-én Németh Miklós levelet írt Nyikolaj Rizskov szovjet miniszterelnöknek, amelyben a konkrét tárgyalások megkezdését sürgette.

1990 februárjában Budapesten tárgyaltak: a hónap elején és végén is Somogyi Ferenc külügyi államtitkár és a szovjet Ivan Aboimov külügyminiszter-helyettes. Ekkor állapodtak meg arról, hogy a csapatkivonásokról kormányközi egyezményt fognak kötni, mely 1990. március 10-én történt meg. A magyar fél azt szerette volna elérni, hogy a csapatkivonás ténylegesen csak egy-két hónappal húzódjon át az 1991-es évre.

A kivonást a leginkább destabilizáló erőkkkel tervezték kezdeni. A magyar fél naponta hat szerelvény átrakását tartotta reálisnak a polgári forgalom korlátozása nélkül, míg szovjet részről Csapon négy szerelvény fogadását vállalták naponta, mert naponta kettő Csehszlovákiából is érkezett. Magyar kérésre a szovjet fél átadta Magyarországnak a Magyarországon állomásozó szovjet erőkre vonatkozó teljes körű adatokat.

1990. március 10-én írta alá Horn Gyula magyar és Eduard Sevarnadze szovjet külügyminiszter a szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonásáról szóló egyezményt, mely szerint 1991. június 30-ig kellett befejezni a csapatkivonást.

Az utolsó katona 1991. június 19-én hagyta el hazánk területét. 1991. június 13-án Viktor Silov altábornagy, a szovjet Déli Hadseregcsoport főparancsnoka búcsúlátogatást tett Antall József miniszterelnöknel. „A szovjet csapatok magyarországi

kivonulása egyben a szovjet hadsereg erkölcsi megújódását is jelenti. Az esemény, amellyel hazánk függetlenné válik, a Szovjetunió számára óriási presztízsnyerést hoz a világpolitikában” – mondta a miniszterelnök. 2001. május 8-án az Országgyűlés a csapatkivonás eredeti dátumát, június 30-át a Magyar Szabadság Napjává nyilvánította.²²⁰

²²⁰ Erről részletesebben ld. Keleti György: A szovjet csapatkivonás története. In. *Honvédségi Szemle*, 1992. 4., 26–35. o.

1.

Tadeusz Belereski, a Lengyel Távirati Iroda tudósítójának kérdései
Antall Józsefhez. 1990. április 25.

PAP (Lengyel Távirati Iroda) kérdése dr. Antall Józsefhez

1. Tudatában van annak, hogy ön, illetve pártja a nehéz helyzetben levő országban veszi át a hatalmat?

2. Nem lenne-e kényelmesebb ellenzékként részt venni a rendszerváltás folyamatában?

3. Mi az, amit az MDF által vezetett kormánynak elsősorban kell megvalósítani saját és koalíciós partnerei programjából?

4. Milyennek látja ön az új Magyarország képét az új Európában? Hol a helye és szerepe?

Ezen belül hogyan látja ön Magyarország kapcsolatait a közép-kelet-európai országokkal, különös tekintettel pedig Lengyelországgal?

5. Ismertetné a lengyel olvasókkal az ön családjának a lengyelekhez fűződő kapcsolatait illetve viszonyát?

Budapest, 1990. április 25-én

Tadeusz Belereski

PAP lengyelországi tudósítója

ad 1. Ismerjük az ország súlyos gazdasági helyzetét, ami sok szempontból hasonlatos a lengyelországi körülményekhez. Nagy az ország adósságállománya, ugyanakkor az ipari termelés szervezettsége is tökéletesítésre szorul. A magyar mezőgazdaságban pedig – bár hosszú éveken át sikereket tudott felmutatni – a kollektivizálás gyakorlata nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Mi egyébként a hatalmat a nemzet, a nép szolgálataként fogjuk fel, amiből egyértelműen következik, hogy a Magyar Demokrata Fórum nehéz feladatot vállalt magára, amikor koalíciós partnereinek a segítségével, a hatalom birtokában ki akarja vezetni Magyarországot abból a gazdasági, szellemi hullámvölgyből, ahova jutott.

ad 2. A mai magyar Parlamentben az ellenzék szerepe sem kényelmes. Ha az ellenzéki pártok a társadalom, a gazdaság megújítását vállalják – miként ezt programukban meghirdették – akkor igen felelősségteljesen kell állást foglalniuk számos törvény alkotásánál, amelyek a régi állampárti konstrukció után egy demokratikus, független ország szervezését igénylik. Kényelmes pozíciója a jelen Parlamentben nem lesz senkinek.

ad 3. Az MDF vezette kormánynak először olyan gazdasági intézkedéseket kell tennie, amelyek eredményeként fellendül a gazdaság, csökken az infláció mértéke és megállítható a munkanélküliség. Ezek megvalósítása érdekében egy államilag ellenőrzött privatizációt kíván támogatni, amely nemcsak a gazdasági élénkülését, hanem a pénz stabilizációját is elősegíti.

Az MDF és koalíciós partnerek programjában – ha nem is azonos súllyal – de megtalálhatók ezek az elgondolások.

ad 4. Mindenekelőtt egységes, új Európát képzelek magam elé, amely nincs kettéosztva falakkal és függönyökkel. Ennek az Európa-képnek legfontosabb velejárói a demokrácia, függetlenség, a népek önrendelkezési joga, az emberi jogok elismerése és még néhány olyan fontos kérdés, mint a gazdasági kiegyensúlyozottság stb. Az egységes Európa ezen képe ma már nem fantazmagória, hiszen nagyon sok olyan feltétel megvalósulása van mögöttünk, amire néhány évvel ezelőtt még nem gondoltunk. Ebben az egységes Európában Magyarország szellemi és gazdasági erejének megfelelő helyet fog elfoglalni a többi közép-kelet-európai országgal együtt. A mai határokon belül egységes Németországtól keletre húzódó országok kultúrájuk és gazdasági adottságaik révén valóságos hidat képezhetnek Európa keleti területei felé. Ebben a közvetítő folyamatban igen szép feladatokat oldhatna meg a katolikus, de szláv nyelvű Lengyelország.

A lengyelekkel, a lengyel néppel apámon keresztül van igen elmélyült baráti kapcsolat. Amikor 1939-ben Lengyelországot megtámadta a hitleri német birodalom, a hősi ellenállásban felmorzsolódott lengyel hadsereg maradványai és az ellenállást feladó lakosság egy része is Magyarországra menekült. Az évszázados lengyel–magyar barátság alapján segítőkészen és szeretettel fogadták a magyarok lengyel barátait. Teleki Pál miniszterelnök megbízása alapján apám, Antall József, mint menekültügyi kormánybiztos szervezte és irányította a Magyarországra érkező lengyel katonák és más ellenállók, politikusok itteni megélhetését, valamint további harcát.

Számos katonai egység és civil férfi a nácizmus elleni harchoz Magyarországon erőt gyűjtött és tovább indult, pontosabban szervezetten „átszökött” a szövetséges hatalmakhoz, hogy az ott felállított lengyel légiókban folytassa harcát Lengyelország felszabadításáért. Az említett „erőgyűjtést” és szökést, valamint a polgári menekültek elhelyezését, segélyezését apám végezte. Az ő kezdeményezésére állították fel Balatonbogláron a lengyel gimnáziumot. A korombeli diákoktól ott tanultam a magyarul és lengyelül egyaránt ismert közmondást: „Lengyel, magyar két jóbarát, együtt harcol, s issza borát.” Apámat a háború után ezért az emberbaráti tevékenységéért – amiért még a Gestapo börtöneit is megjárta 1944-ben – a Polonia Restituta kitüntetéssel tüntették ki. A hálás lengyel nép utcát is elnevezett róla Varsóban. A lengyel néppel, tudománnyal, politikával tehát gyermekkorom óta van szoros kapcsolat, amit napjainkban is ápolok.

2.

Beöthy Mihály, a Magyar Demokrata Fórum képviselőjének feljegyzése Antall József és Lezsák Sándor számára a szovjet csapatkivonással foglalkozó Annus Antal vezérőrnagy, kormány megbízottal folytatott hatpárti megbeszélésről. 1990. április 27.

Feljegyzés Antall József és Lezsák Sándor számára a szovjet csapatkivonással foglalkozó magyar kormány megbízottnál április 27-én folyt megbeszélésekről.

A megbeszélést Annus Antal²²¹ v[ezér].őr[na]gy kezdeményezte, azon a hat parlamenti párt egy-egy képviselője volt jelen.²²²

Tájékoztatást kaptunk a csapatkivonás állásáról és gondjairól. A kivonás eddig a márc.[ius] 10-i kormányegyezménynek megfelelő. Jelentékeny nehézségek, szinte minden részletkérdésre kiterjedő nehézségek vannak a visszaadásra–átadásra kerülő objektumok és az anyagok értékelése terén. A szovjet fél kifejezetten törekszik a minél nagyobb anyagi követelés lépésenkénti előállítására, egyúttal menet közben (alakulatonkénti) elszámolást szeretne szemben a kivonás befejezte utáni egyszeri elszámolás elvét követő magyar állásponttal, a kérdéskör kezelésére a magyar kormány megbízott felhatalmazása és alárendeltség egyértelműsítését tartja kívánatosnak, egyúttal sürgető szükség mutatkozik egy olyan (néhány tucat fős, különféle szakembereket tömörítő) menedzselő csoport életrehívására, mely a nagyszámú napi teendőkkal birkózik fő feladatként, teljes munkaerejével (egy kisebb tervhivatali csoporttól eltekintve a nem HM állományú szakemberek eddig csak alkalmilag, kis időben, szinte társadalmi munkaként kapcsolódtak be, ez elégtelen).

Horn Gy[ula] a napokban levelet intéz Sevarnadzéhez, kérve, hogy praktikus kérdésben eljáró (zömmel katonai) szovjet személyek merev hozzáállását próbálják meg (az egyezmény által is) tükrözött politikai szándék követelte rugalmasabb viselke-

²²¹ Annus Antal (1941–1996) vezérőrnagy, diplomata. Az Egyesített Tiszti Iskolát végezte 1964-ben, 1973-ban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát. 1984-ben a moszkvai Vezérkari Akadémiát. A vonatkozó időszakban az Antall-kormány szovjet csapatkivonási megbízottja, 1990. június és 1993. március között. 1993–1996 között a Magyar Köztársaság nairobi nagykövete, repülőgép-szerencsétlenségben hunyt el.

²²² Hat parlamenti párt: Magyar Demokrata Fórum, Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, Szabad Demokraták Szövetsége, Fiatal Demokraták Szövetsége, Magyar Szocialista Párt, Kereszténydemokrata Néppárt.

déssel felváltani sz[ovjet] részről. A jelenlevő pártképviselők egyetértettek abban, hogy a szovjet csapatkivonás olyan fontosságú nemzeti cél, amely nem válhat párt-politikai csata témájává, sőt a parlamenti pártoknak a lojálisan túlmenő, kimondottan kooperatív együttműködése kívánatos az üggyel kapcsolatban. Ezt a kooperatív készséget a FKGP, KDNP, MSZP és Fidesz képviselő alulírott, illetve az MDF felé kimondottan kinyilvánította, SZDSZ képviselője pedig valószínűnek mondta, hogy pártoló értelmű referálása nyomán részükről is várható lesz.

Egyetértés mutatkozott abban, hogy a pártok közti egyeztetés és megvitatás a kivonással összefüggő olyan elvi kérdésekben szükséges, amelyek – ilyen kommunikáció hiányában egyébként (nem kívánatos nyilvánosságra kerülő) – parlamenti vitakérdéssé válhatnak (pl. a határidő megváltozása, elszámolásai kérdések kivonulási határidő-eltolódássá transzformálódása stb.) A szervezési és lebonyolítási feladatok kormányzati munkaként kezelendők, a parlamenti pártok fentebb említett kooperatív támogatásával.

Több-kevesebb határozottsággal mind a hat pártképviselő indokoltan fogadta el, hogy a magyar kormány megbízott egyértelműen a miniszterelnök közvetlen alárendeltségében lássa el feladatát a jövőben, hogy a legfontosabb érintett minisztériumokban miniszteri biztos legyen a kivonással kapcsolatos magyar tevékenységnek, hogy egy más munkáktól mentesített (többoldalúan is jól képzett) csoport állítandó fel, amely a kivonulás (illetve az elszámolás) végéig a kormánybiztos vezetésével dolgozna. (Annus A[ntal] v[ezér]őr[na]gy és Karácsony Imre v[ezér]őr[na]gy)²²³ (Tervhivatal) még ma megkezdik a csoportra vonatkozó előterjesztés kidolgozását.

Egyetértés volt abban is, hogy nem kívánatos a kivonulás körüli nehézségek „fűszeres téma”-kénti kezelése a sajtóban sem pedig egyes orgánumok cseppet sem higgadt cikkeinek megválaszolatása, vagy hangütésük átvétele. (A szovjet katonai sajtóban Annus v[ezér]őr[na]gy elleni kampány van kibontakozóban – hallottuk.)

A kormány megbízott két kérdésben a pártok gyors segítő aktivitását reméli.

a. A távozó szovjet személyzet mindenféle ingósággal üzletel. Bár még nem történt tettenérés, több jelzés szerint fegyverrel és veszélyes (vegyi) anyagokkal is. A pártok a rendelkezésükre álló utakon mozgósíthatnának a magyar lakosság vásárlóként fellépése, különösképp a fiatalok–gyerekek esetleges fegyver–lőszer beszerzései ellen.

b. A szovjetek megpróbálnak a helyi hatóságokkal és a pártvezetőkkel is „meg egyezéseket” létrehozni ingatlanrészek és ingó anyagok átadásáról ill. eladásáról. A pártok határozottan tudassák helyi szervezeteikkel és vezetőikkel, hogy ez nemcsak

²²³ A magyar kormány meghatalmazott helyettese volt.

törvénytelen (a szovjet állampolgárok nincsenek feljogosítva rá), de jelentősen árt-hatnak a „helyi egyezmények” a magyar érdekeknek. Különös súlyú és sürgős is a debreceni repülőtér kérdése. Ez az első különösen nagy értékű és – egyben bonyo-lult jogi státusú – objektum, amelynek kérdései, illetve rendezésük könnyen prece-denssé válhatnak. Itt is észlelhető, hogy a szovjetek a kormány megbízott apparátu-sán kívül a helyi tanáccsal, pártokkal, sőt intézménnyel próbálnak megegyezni. Annus v[ezér]őr[na]gy kéri a pártok segítségét a helyi magyar szervezetek és sze-mélyek higgadtságra intésében. A helyiek az ügyekben való részvétel, illetve in-formálódás jogát ne tévesszék össze az elintézés kötelességével, legyenek nagyobb bizalommal a kormány megbízott „csapata” iránt, ne helyezték helyi érdeküket a kivonással kapcsolatos nemzeti érdekek elé.

*

Javaslatok:

Tájékozódjunk a második pontban említett Horn–Sevarnadze levélről a KüM-nél.

Lehetőség szerint támogassuk (az ügyvezető kormánynál) Annus A[ntal] kormány-biztosi pozicionálását, valamint egy alája rendelő (polgári és katonai szakembe-rekből álló) magyar „kivonulás menedzselő” munkacsoport mielőbbi létrehozását.

A 4. pont szerint két kérdéskörben nyújtsuk a kért segítséget, mindenekelőtt helyi szervezeteink aktivizálása útján, de megfontolandó, hogy az a kérdéskörben nem lenne-e helyes a sajtó (legalább a Magyar Fórum) igénybevétele.

*

A megbeszélésen elhangzottakról részletes beszámolót készítik Raffay Ernő szá-mára. Annus v[ezér]őr[na]gy átadta a szovjet csapatok itteni állomásoztatásával kap-csolatosan több magyar–szovjet megállapodás szövegét, xerox másolatban, belső használatukat kérve. Ezeket a részletesebb beszámolóhoz mellékelem.

Budapest, 1990. április 27.

Beöthy Mihály

3.

Martin Nóra gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek,
a demokratikus választások után. 1990. május 6.

Budapest, 1990. május 6.

*„Csak világítani – kevés.
Csak melegíteni – kevés.
Világítani és melegíteni – ez minden.
Jaj nekünk, ha csak ragyogtunk.”*

Igen Tisztelt Elnök Úr!

Elnézését kérem, hogy soraimmal így ismeretlenül fenntartom, de úgy éreztem, örömet nem szabad magamban elrejtennem.

Tudom, mostanában számos helyről kap kiválóan megszerkesztett gratuláló szavakat, jókívánságokat a jövőre vonatkozóan és ezen előkelőségek mellett az én kusza soraim eltörpülnek.

Ezért sem szeretnék nagy szavakba bocsátkozni, csupán hálát adok – én az Istennek, más a Sorsnak – hogy az ön személyében végre egy nyílt, tiszta tekintetű ember vállalta magára ennek a kis területű, de nagy jövőjű országnak a vezetését.

Fiatal szívemből kívánom, hogy az a számos terv, ami Önben él, és dolgozik mind-mind valósuljon meg, hogy a hétköznapi szürkesége és sok akadály ne törje meg és ne tántorítsa el céljától, hogy tudjon megmaradni olyannak, amilyennek e nép megismerte. De kár bonyolítanom a szavakat, hisz ezt Benjámin László már régen megfogalmazta:

„Bátran légy tenmagad, akárhogy ráncigálnak, vezérnek lássanak bár, vagy muzsikusz cigánynak, főlemel tisztelettel a világ, vagy legyűr, a páholyban, a porban az vagy, ami belül.”²²⁴

Tisztelettel és szeretettel
Martin Nóra

1990. májusa: Mert soha ne feledd: „Mindennapi boldogságod és boldogulásod feltétele: a küzdelem, a kényszer és a kitartás”. Exupery.²²⁵

²²⁴ Részlet Benjámin László: *Nem adhatsz többet* című verséből.

²²⁵ Részlet Antoine de Saint Exupery (1900–1944) francia pilóta és író művéből, *A kis herceg*ből.

4.

Antall József köszönő levele Martin Nórának, 1990.²²⁶

Martin Nóra
részére
Budapest
Kőszeg u. 23. 1141

Levelét olyan kedvesnek találtam, hogy nagyon eltettem, ezért jutott neki az a sors, hogy május óta nem válaszoltam rá.

Ne haragudjon ezért és kérem, őrizzen meg jó emlékezetében.

Antall József

²²⁶ Pontos dátum nincs a levélen.

5.

Marinovich Endre athéni kereskedelemi titkár, későbbi miniszterelnökségi kabinetfőnök gratuláló levele Antall József miniszterelnökké megválasztása alkalmából. 1990. május

Dans la politique et dans l'amour il n'y a pas ni jamais ni toujours.²²⁷

Antall József úrnak,
a Magyar Köztársaság miniszterelnöke
Budapest

Tisztelt Miniszterelnök Úr! Kedves Jóska!

33 évvel ezelőtt egy fiatal történelemtanár e szavakkal búcsúzott tanítványaitól, mikor eltávoztatták az Eötvös Gimnáziumból. Ma ugyanő érett férfiként – az ország többségének akaratából – felelős tisztség betöltésére kapott megbízatást. Szurkoltam érte, hogy sikerüljön. Szívből gratulálok hozzá.

Athén, 1990. május

Szeretettel üdvözl
Marinovich Endre

²²⁷ Dans la politique et dans l'amour il n'y a pas ni jamais ni toujours francia kifejezés jelentése: A politikában és a szerelemben nincs mindig és nincs soha. Tallrand mondása.

6.

Antall József levele 1956 után az Amerikai Egyesült Államokba emigrált B. Rácz István részére. 1990. június 29.

B. Rácz István úrnak²²⁸

148 Woodlawn Street
Hamden, Connecticut
06517 USA

Kedves István!

Nagyon jólestek jókívánságaid és annak megerősítése, hogy az ország ügyei végre talán jó irányban haladnak. Mint tapasztalt politikusnak, talán nem kell mondanom neked, ez micsoda felelősséget jelent ebben a pillanatban. Most érezzük igazán, mennyire nagy vérvesztés az 1956-osok legjobbjainak emigrációba vonulása, s annyi másnak korai elhunyt.

Örültem volna, ha nyugodtan leülhetünk és eszmét cserélhetünk, úgy mint azon az esti beszélgetésen öt-hat évvel ezelőtt, melyre Kodolányi Gyula hozott el. Erre azonban nem kerülhetett sor, mint annyi más ilyen beszélgetésre sem.

Talán nem kell mondanom, hogy az elmúlt több mint két hónapban napi 16 órai munkát jelentett nekem személyesen a koalíció összekovácsolása, a minisztériumok autentikus vezetőinek megtalálása és a Parlament működőképességének politikai biztosítása. Ehhez jönnek még az örökölt, illetve az új napi feladatok. Nagyon remélem, hogy legközelebb magyarországi utad alkalmával könnyebb körülmények között fogok dolgozni, és akkor majd arra kérlek, kísérd figyelemmel a munkánkat. Gondolataidat szívesen meghallgatjuk, elolvassuk. Munkádhoz egészséget, jó kedvet kívánok és egész családdal egyetemben üdvözöllek.

Budapest, 1990. június 29.

Antall József

²²⁸ B. Rácz István (1923–1994) a Független Kisgazdapárt meghatározó személyisége, 1945-ben az ifjúsági tagozat alapítója. 1946-tól az FGKP Országos Intézőbizottságának tagja, 1948-ban visszavonult a politikától. 1950-ban koholt vádak alapján letartóztatták, Kistarcsára, majd Recskre internálták, 1953-ban szabadult. Az 1956-os forradalom alatt az újonnan alakult Független Kisgazdapárt ideiglenes intézőbizottságának tagja volt, a forradalom után emigrált.

7.

Antall József válaszlevele Almási Jolán tanárnőnek
az Antall család eredetéről (dátum nélkül)

Almási Jolán ny. tanárnő

Budapest
Határőr u. 57/b
1122

Tisztelt Tanárnő!

Köszönöm kedves sorait. Családom csallóközi és dunántúli eredetű, az Antall családnevet 1668 óta használjuk. Nem tudok kárpátaljai kapcsolatunkról.

Köszönettel és barátsággal

Antall József

8.

Antall József felkéri O'sváth Györgyöt, hogy személyes tanácsadója legyen, a „Magyar Miniszterelnök mellé felkért személyes tanácsos” címen. 1990. június 1.

Budapest, 1990. június 1.

ME-461/1990.

O'sváth György úrnak
Montagne aux Ombres 13.
1150 Bruxelles

Tisztelt O'sváth Úr!

Felkérem, hogy 1990. június 1-től, mint személyes tanácsadóm, a „Magyar Miniszterelnök mellé felkért személyes tanácsos” címen a Magyar Kormány rendelkezésére álljon. Tanácsadó tevékenysége elsősorban a magyar és nemzetközi, pénzügyi és gazdaságpolitikai, más általános nemzetközi, a magyar alkotmány- és pártpolitikai, valamint egyéb általános politikai és jogi kérdésekre fog kiterjedni. Tevékenysége nem terjed ki, hogy hivatását érintő összeférhetetlenség kizáródjon Magyarország és az Európai Közösség viszonyát közvetlenül érintő kérdésekre.

Különben az a célom, hogy mellettem betöltött tanácsadói tevékenysége az Európai Közösség bizottságában kifejtett tevékenységét ne befolyásolja és hogy minden esetben az összeférhetetlenség kizáródjon. Elfogadom az EKB-ban kifejtett tevékenységének elsődlegességét. Tanácsadó tevékenysége a miniszterelnökkel történő megállapodás alapján történik és időszakos, továbbá a Miniszterelnökkel közölt visszavonásig érvényes.

Tanácsadói tevékenységért a magyar kormány jövedelmet vagy tiszteletdíjat nem juttat, ellenben az országban tartózkodása alatt irodahelyiséget, titkárságot, közlekedési eszközt és elszállásolást az adminisztratív és költségvetési keretek figyelembevételével biztosít. Ugyancsak technikai és adminisztratív támogatást nyújt a kormány érdekében esetleg külföldön kifejtett tevékenységére a kormány külföldi képviseletein keresztül.

Antall József miniszterelnök

9.

Antall József felkéri Tar Pált, hogy személyes tanácsadója legyen, a „Magyar Miniszterelnök mellé felkért személyes tanácsos” címen. 1990. június 1.

Antall József
miniszterelnök
Budapest, 1990. június 1.

Tar Pálnak
46 Rue de Theatre
75015 Paris

Tisztelt Tar Úr!

Felkérem, hogy 1990. június 1-től, mint személyes tanácsadóm, a „Magyar Miniszterelnök mellé felkért személyes tanácsos” címen a Magyar Kormány rendelkezésére álljon. Tanácsadó tevékenysége elsősorban a magyar és nemzetközi, pénzügyi és gazdaságpolitikai, valamint más általános kérdésekre fog kiterjedni.

Az a célom, hogy mellettem betöltött tanácsadói tevékenysége a BNP-ben kifejtett tevékenységét ne érintse, és hogy minden esetleges összeférhetlenség kizáródjon.

Tanácsadói tevékenysége a Miniszterelnökkel történő megállapodás alapján történik és időszakos, továbbá a Miniszterelnök által közölt visszavonásig érvényes.

Tanácsadói tevékenységért a magyar kormány jövedelmet vagy tiszteletdíjat nem juttat, ellenben az országban tartózkodása alatt irodahelyiséget, titkárságot, közlekedési eszközt és elszállásolást az adminisztratív és költségvetési keretek figyelembevételével biztosít. Ugyancsak technikai és adminisztratív támogatást nyújt a kormány érdekében esetleg külföldön kifejtett tevékenységére a kormány külföldi képviselőin keresztül.

Antall József
miniszterelnök

10.

Tittenberger József, korábbi tanítvány gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990. augusztus 2.

1990. augusztus 2.

Igen tisztelt Tanár Uram!

Történelmet tanítottál, történelmet csinálsz! Éljen a magyar megújulás!

Barátsággal

Tittenberger József volt tanítványa²²⁹

²²⁹ Vonalas spirálfüzet lapjára, fekete tintával írt kézírás.

11.

Teresa Antoniewicz lengyel állampolgár gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990.

méltóságos Dr. kisjenői Antall József miniszterelnök

Károlyi Mihály u. 4–8.
1053 Budapest

Szívből gratulálok lelkesedő örömmel, hogy édesapád nyomdokaiba léptél. Isten áldjon meg a kommunisták ellen folytatott nehéz harc útján.

Teresa Antoniewicz
Poznan
38. skr poczt 1. Lengyelország

12.

Göncz Árpád köztársasági elnök levele Antall József miniszterelnöknek, amelyhez Gosztonyi Péter levelét mellékelte. 1990. július 4.

Dr. Antall József úrnak
miniszterelnök
Parlament

Kedves Jóska!
Szíves figyelmedbe ajánlom a mellékelt levelet.

Budapest, 1990. július 4.

Göncz Árpád

Gosztonyi Péter²³⁰ levele Göncz Árpádnak

Göncz Árpád úrnak,
a Magyar Köztársaság elnökének

Igen tisztelt Elnök úr!

A legutóbbi budapesti tartózkodásom alatt kerestem, de előzetes bejelentkezés nélkül – érthetően nem sikerült találkozunk. Viszont megtudtam, hogy nem vagyok ismeretlen ön előtt. Ha személyesen nem is ismer, de közös barátaink által ismeri publikációimat, illetve tevékenységemet. Augusztus 20-án érkezem legközelebb Budapestre, a Magyar Történészek II. Tudományos Találkozójára, amelyen magam is előadást tartok. Remélhetőleg lesz alkalmunk augusztus 21–27. között egy személyes

²³⁰ Gosztonyi Péter (1931–1999) történész, újságíró, az 1956-os forradalom után Svájcban élt, hadtörténettel és az 1956-os forradalom történetével foglalkozott.

beszélgetésre, jóllehet figyelembe kell vennünk előadásom időpontját, amelyet a rendezők augusztus 23-ra tűztek ki.

A következő témákról szeretnék tulajdonképpen önnel eszmét cserélni. Egy „Nagy Imre Politikatudományi Intézet” felállításának szükségességéről és az ezzel kapcsolatos kutatási program kialakításáról, amelynek nemzetközi vetületet kell adni. A közelgő első hivatalos október 23-i nemzeti ünnep megrendezésének egyes kitételeiről, amely úgy gondolom, összérdeket érint. Például az 1956-os nemzetőrség tagjait emléklapokkal ellátni, a 10–15 évet börtönben töltött felkelők személyes meghívása a Parlament október 23-i hivatalos ünnepére (nem is tudja, mennyi ilyen „kisember” van az országban, aki szerénységből visszavonult. Az 1956-os politikai emigráció még élő személyiségeinek személyre szóló meghívása – és last but not least – nyilvánosan köszönetet mondani az 1956-os politikai emigrációnak, hogy évtizedeken keresztül magasan tartotta Nyugaton 1956 lyukas zászlóját és a nagyszerű forradalom és szabadságharc eszméjét. A részleteket – ha érdeklődésre tart számot – szívesen szóban elmondom.²³¹

²³¹ Az eredeti levél dátum nélkül.

13.

Kende Péter²³² Franciaországban élő magyar szociológus gratuláló levele Antall József miniszterelnöknek. 1990. június 19.

P. Kende
12 Rue Drouet–Peupion
F–92240 Malakoff

Párizs, 1990. június 19.

Kedves Jóska, Miniszterelnök uram!

Egy francia–lengyel–magyar–cseh tudományos tanácskozás (Prága, júni[us] 21–23.), amely részben az én kezdeményezésem és ahol elnökölnöm kell, meggátol abban, hogy látogatásod idején itt legyek Párizsban és eleget tegyek a követség meghívásának. Ezt annál is inkább fájjalom, mert április óta ez lett volna az első alkalmam a veled való találkozásra.

Így hát írásban ragadom meg – ezt az előben elmulasztott alkalmat – hogy üdvözlöjlelek: gratuláljak választási sikeredhez és miniszterelnökké való kinevezésedhez, szerencsét kívánjak kormányelnöki tevékenységedhez.

Kedves barátom, mi voltaképpen alig több mint egy éve ismerjük egymást. De amikor tavaly májusi párizsi utad alkalmával először volt módomban hosszabb eszmecsere-t folytatni veled, mindjárt arra a következtetésre jutottam, ezt mások előtt sem titkoltam, hogy te vagy a magyar jövő, a kommunizmus utáni új demokrácia kulcsembere.²³³ Örülök – de nem személyes okokból –, hogy a tények igazat adtak nekem, még hozzá gyorsabban, mint ezt gondolni mertem volna. Sok különös, sőt elképesztő eseményt éltünk meg az elmúlt 12–15 hónapban, de már az is felér egy kisebb csodával, hogy a magyar társadalomnak, a polgári, nem kommunista Magyarországnak volt egy – legalább egy!²³⁴ – politikailag és történetileg, ismereteiben és érzékeiben felkészült embere. Ez igenis csoda, meg nemzeti szerencse is, mert a közkeletű mondással ellentétben a „helyzet” nem mindig „termeli ki” a szükséges

²³² Életútjáról ld. *A párizsi toronyőr. Kende Péter 80. születésnapjára*. Szerk. Gábor György. Pallas, Budapest, 2007.

²³³ Aláhúzás az eredetiben.

²³⁴ Kiemelés az eredetiben.

embert, s néha azért romlanak el a legbiztatóbb helyzetek, mert nincs, aki megfelelő mederbe terelje őket.

Szerepléseidet innen a távolból azért is figyeltem nagy elismeréssel, mert olyan közegben kellett működnöd, ahol sok értetlenséggel és éretlenséggel kellett megküzdened, és az új elinduláshoz kevés volt a rátermett ember. Tudjuk azt is, hogy ez a mai demokratikus konszenzus milyen törékeny. Hiába van az alapkérdéseket illetően egyetértés, ha a részleteket illetően mindenki a saját ízlése szerint akar eljárni, üdvözülni. Ilyen helyzetben a járható középutat megtalálni nem könnyű, de te megtaláltad.

Párizsi távlatom és foglalkozásom megkímél attól, hogy napi politikán törjem a fejem. Ilyen messziről tanácsokat adni meg egyenesen illetlen volna. Tanács helyett hadd szorítkozzam egy baráti biztatásra: csak így tovább. Ügyszeretően, higgadtan, a pártok fölötti szolgálat szellemében. Folytatva azt a jól átgondolt politikai szintézist, amellyel tavaly márciusban a nyilvánosság elé léptél, s amelynek első nagy eredményeid köszönheted.

Baráti üdvözlettel

Kende Péter

14.

Antall József levele az Amerikai Egyesült Államokban élő
Kővágó Józsefnek. 1990. június 29.

Kővágó József úrnak

132 Wilson Ave
Linwood New Jersey 08221

Nagy örömmel és megnyugvással olvastam leveledet, amelyből azt éreztem, hogy első hazalátogatásod neked is adott biztatást.

Köszönöm elismerő soraidat, de azt is meg kell mondani – még ha ez nem is volt minden esetben teljesen egyértelmű –, hogy eredményeink mellett ott érezzük az emigráció harcainak sikereit is. Nem egyedül győztünk, ti is segítettetek. Bátorítóak voltak azok a soraid is, melyek kormányom iránti türelemre és bizalomra buzdították a lakosságot, az emigrációt és koalíciós partnereinket is.

Őszinte írásaidat örömmel várom továbbra is.

Budapest, 1990. június 29.

Tisztelettel és a régi barátsággal köszönt

Antall József

15.

Az Amerikai Egyesült Államokban élő Kővágó József észrevételei a magyar médiával kapcsolatban Antall József miniszterelnöknek címezve. 1990. szeptember 11.

Kővágó József
132 Wilson Ave
Linwood, N.J. 08221 – USA

Dr. Antall József úrnak
Magyarország miniszterelnöke
Budapest

Miniszterelnök úr, kedves Jóska!

Korábbi felhatalmazásod alapján, újra jelentkezem pár sorral. Mint az otthoni események távoli figyelője, aki a kormány sikeréért drukkol, az az érzés alakult ki bennem, hogy erőfeszítéseitek jutalmaként, a konszolidáció felé vezető út alapköveiből már többet leraktatok. Az első száz napról az a véleményem, hogy ezalatt többet sikerült teljesítenetek, mint amit az adott, kegyetlenül nehéz körülmények között remélhettek. Az ellenzék olyan aktív, mintha egy virágzó és gazdag ország parlamentjében csatáznának, holott az utca emberét szegénység veszi körül. A tökéletes törvények megalkotásának igénye szép gondolat, de jobb lenne most, aránylag gyorsan olyanokat alkotni, amelyekre a kormány rá tudja építeni a munkáját.

A sajtót követem az MN-ből²³⁵ és a SZER²³⁶ lapkivonataiból. Szomorúan állapítom meg, hogy a sajtó általános tendenciája kormányellenes. Ennek okát részben az atavisztikus magyar ellenzékiiségben, részben abban látom, hogy a médiában sokan félitik exisztenciájukat [sic!], mert valamikor még a diktatúrának duruzsoltak. Ez természetesen az ellenzéki irányba tolja őket. Így alakult ki az a szerencsétlen helyzet, hogy történelmünk során az egyetlen miniszterelnökünk vagy, aki nem számíthat a kormány sajtójára. Ironikus, hogy ez akkor történik, amikor az első szabad magyar kormánynak a diktatúra évtizedes hagyatékát kell felszámolni.

²³⁵ Magyar Nemzet napilap.

²³⁶ Szabad Európa Rádió.

Bár te is és minisztereid is biztosan megtesznek mindent ennek megváltoztatására, engedd meg, hogy mint öreg barátod, felfrissítsek számodra egy öreg receptet, amit újságíró barátaimtól hallottam. Szerintük itt Nyugaton a kormányfők rendszeresen meghívnak egy befolyásos újságírót ebédre. Kötetlenül elbeszélgetnek velük azzal a kikötéssel, hogy nem idézhetik szavaikat, csak egy-egy gondolatot írhatnak meg azzal, hogy a kormányhoz közelálló személytől származnak. Ezzel aztán elindul egy szelídítési folyamat... Benned Jóska annyi gondolat, rögtönzési képesség és jó humor lakik, hogy biztosan el tudod bűvölni a partnert, akármilyen ellenségesen is érkezik az. Persze a legjobb az lenne, ha a kormánynak jó lapjai lennének.

Szabadjon a médiával kapcsolatban egy személyi kéréssel is zaklatnom. Egy itt élő barátom, Székely Andris, aki az ABC egyik alelnöke, már két hazautazása alkalmával is kért tőled két kihallgatást, sikertelenül. Ugyanakkor azonban Göncz Árpád nyomban fogadta és jól elbeszélgetett vele. Ez sajnos előfordul, mert hiszen a miniszterelnök és a köztársasági elnök kötelezettségei különbözőek. Andris barátom igen jóindulatú ember, aki igen jó összeköttetésekkel rendelkezik itt-ott, ki tud nyitni szamotokra ajtókat Amerikában, ha itt kell valamit intéznetek vagy jó sajtót akartok az ország számára. Otthon is sok művész és hasonló barátja van, akik hallgatnak rá. Nagyon kérlek, ha lehetséges, novemberi hazalátogatása alatt beszéljess vele pár percet. Valószínűnek tartom, hogy Horváth Balázstól értesültél arról, hogy szeptember végén feleségemmel együtt újra hazalátogatunk. Igen nagy öröm lenne számomra, ha újra abból a Budapest megsegítési tervből, amit 1957 elején indítottam útjára Hágában, kinőne valami most, amikor arra igen nagy szükség lenne. Azt hiszem, ha továbbra is szívós küzdelem folya ezért, akkor valami, lényegesen kevesebb, mint amire 1957-ben hajlandóak voltak, kialakulhatna belőle.

Budapesti tartózkodásom alatt jelentkezni fogok titkárságodnál és örülnék, ha lenne pár perced számomra. További jó munkát és jó eredményeket kívánok.

Linwood, 1990. szeptember 11.

Tisztelettel és baráti szeretettel köszöntelek

Kővágó József

16.

Antall József felkéri Hieronymi Ottót, hogy a magyar miniszterelnök személyes tanácsadója legyen. 1990.

Hieronymi Ottó úrnak²³⁷

36 Avenue Krieg

1208 Genf

Tisztelt Hieronymi Úr!

Felkérem, hogy 1990, augusztus 1-től mint a Magyar Miniszterelnök személyes tanácsadója tanácsaival, független meglátásaival munkánkban segítsen, elsősorban a magyar és nemzetközi pénzügyi és gazdaságpolitikai, valamint más nemzetközi kérdésekkel kapcsolatban.

Tanácsadói tevékenységét szabadidejében végzi el, illetve oly módon, hogy az a Battelle–Europe [kutatóközpontban] EU-ban kifejtett tevékenységét ne érintse, minden összeférhetetlenség kizárásával.

Tanácsadói tevékenysége a Miniszterelnökkel történő megállapodás alapján történik és időszakos, tovább a Miniszterelnök által közölt visszavonásig érvényes. Tanácsadói tevékenységéért a magyar kormány jövedelmet nem juttat, ellenben az országban tartózkodása ideje alatt irodahelyiséget, titkárságot, közlekedési eszközt és elszállásolást az adminisztratív és költségvetési keretek figyelembevételével biztosíthat. Ugyancsak technikai és adminisztratív támogatást nyújt a kormány érdekében esetleg külföldön kifejtett tevékenységére a kormány külföldi képviselőin keresztül.

Dr. Antall József

²³⁷ Hieronymi Ottó (1938–) közgazdász, a nemzetközi kapcsolatok professzora. Doktori fokozatát nemzetközi kapcsolatokból és gazdaságtanból szerezte a Genfi Egyetemen. 1966 és 1970 között a New York-i Morgan Guaranty Trust nemzetközi gazdasági szakértőjeként, 1970 és 1994 között a Genfi Battelle Kutatóközpont vezető közgazdászaként dolgozott. 1989-ben a Svájci Szövetségi Kormány által a nemzetközi adósságkérdés kezelésére létrehozott szakértői csoport titkárává nevezték ki. 1990 és 1993 között gazdasági tanácsadóként működött Antall József miniszterelnök mellett, és részt vett a bankreformot és a növekedési stratégiákat kidolgozó bizottságok munkájában. 1995 és 2006 között a genfi székhelyű Webster Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok – Migrációs és Menekültügyi Tanulmányok programjának vezetője.

17.

Boross Péter későbbi miniszterelnök gratuláló levele
Antall József miniszterelnöknek. 1990.

Boross Péter²³⁸
1016 Budapest
Pasaréti út 15.²³⁹

1990 Húsvétján

Kedves Jóska!

Szándékos késéssel szaporítom azt a kazalnyi jókívánságot, ami asztalodra ömlött. (Naivul remélem, hogy kezedbe kerül.) Gratulálok hát, leginkább azért, mert ez első-sorban személyes sikered. Kis Jánossal²⁴⁰ folytatott polémiaid²⁴¹ hozták azt a 10–15%-ot

²³⁸ Boross Péter (1928–) jogász, politikus. 1947-ben kezdte egyetemi tanulmányait, a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán és 1951-ben szerzett jogi doktori oklevelet. Egyetemi tanulmányai után 1957-ig a Fővárosi Tanács tisztviselője volt. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején a Budapesti Forradalmi Bizottság tagja. 1957-ben letartóztatták és internálták, és 1959-ig rendőri felügyelet alatt állt. Dolgozott segédmunkásként és a vendéglátóiparban. 1965-től a Dél-pesti Vendéglátóipari Vállalat igazgatóhelyettese, majd 1971-től igazgatója. 1989. február 1-től nyugdíjba vonult, majd az Antall József vezette kormány reaktiválta. 1990. május és június között a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, majd az Információs Hivatal és a Nemzetbiztonsági Hivatal irányításával megbízott tárca nélküli miniszter. 1990. decembertől belügy-miniszter. Antall József 1993. december 12-én bekövetkezett halála után ügyvezető miniszterelnök, 1993. december 21. és 1994. július 15. között miniszterelnök. 1998 és 2002 között Orbán Viktor miniszterelnök tanácsadója volt. 2006-tól a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság elnöke. 2014-től a VERITAS Történetkutató Intézet Tanácsadó Testületének elnöke.

²³⁹ Az 1990-es években használatos postai boríték kézírással címezve.

²⁴⁰ Kis János (1943–) filozófus, politikus. 1967-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett filozófusi diplomát. Az 1960-as években Lukács György marxista nézeteinek a követője, majd az 1980-as évektől a liberalizmus egyik magyar teoretikusa. 1985-ben részt vett a magyar ellenzékiek monori találkozáján. Az 1980-as évektől hazai és külföldi egyetemek tanára, meghívott oktatója. 1992-től a Közép-európai Egyetem tanára. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózatának ügyvivője, majd a Szabad Demokraták Szövetségének az ügyvivője. 1990 és 1991 között a Szabad Demokraták Szövetségének az elnöke. 2002-ben kilépett az SZDSZ-ből.

²⁴¹ Antall József, a Magyar Demokrata Fórum elnöke és Kis János, a Szabad Demokraták Szövetségének ügyvezetője – egyebek mellett – 1990. április 4-én a televízió képernyőjén folytattak vitát a magyar demokratikus választások második fordulójáról.

az utolsó kanyarban, ami ehhez a győzelemhez kellett. Nekem elhiheted, érdek nélkül mondom.

Most jön a neheze! Az áramló teóriák közepette – a Hídtól a Kék szalagig csupa jó gondolat – nem találom a „hogyan”-t. Túl sok a közgazdász és kevés a gazdasági szakember. (Kívülről így látszik.) Pedig mondjuk a privatizálás a szokásos üzletkötések tömegét jelenti, amihez egyenként kell érteni. Aggódok az önkormányzatok ügyében is, mert nem vagyonra van szükségük elsősorban, hanem jövedelemre és a kettő nem ugyanaz.

Rövidre fogom. Kívánok sok sikert és jó vitézi resolútiót.²⁴² (Na, persze pénzt is.) Ha igényled és hívsz – ahogy ígértem – megyek.

Ismételt jókívánsággal és üdvözlettel

Boross Péter

Számítson e levél miniszterelnöki gratulációnak is.²⁴³

²⁴² A vitézi resolútio szóösszetétel jelentése vitézi elszántság.

²⁴³ Fehér levélpapíron, kék tintával írt kézírással.

MELLÉKLET

Antall József életrajzi adatai (születésétől miniszterelnökké választásáig)²⁴⁴

1932. április 8-án született Budapesten id. dr. Antall József (1894–1974) és Szűcs Irén (1905–1991) második gyermekeként.

1942–1950 között a budapesti Piarista Gimnázium tanulója, 1950-ben érettségizett.

1950–1962 között a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója, magyar–történelem szakos középiskolai tanári, levéltáros, muzeológus és könyvtáros diplomát szerzett.

1953-ban házasságot kötött Fülepp Klárával. Gyermekei, András György 1961-ben és Péter 1964-ben születtek.

1954–55 között az Országos Levéltárban dolgozott – feladata Görgey Artúr iratainak rendezése volt –, ugyanekkor a Pedagógiai Tudományos Intézetben kutatói megbízást kapott.

1955–57 között az Eötvös József Gimnázium történelem–magyar szakos tanára volt és osztályfőnöki teendőket is ellátott.

Az 1956-os forradalomban részt vett diákjaival együtt az október 23-i tüntetésen, majd az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé választották, részt vett a Keresztény Ifjúsági Szövetség megalapításában a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt aktiválásában.

1957-ben áthelyezték a Toldy Ferenc Gimnáziumba, ahol 1959-ig taníthatott, ekkor eltiltották a tanári pályától.

1957. október 23-án a Toldy Gimnáziumban a forradalom egyéves évfordulóján néma megemlékezést szervezett.

1959–1961 között könyvtárosként dolgozott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Vadász utcai fiókkönyvtárában.

1963-ban 80 orvos életrajzát megírja a Magyar Életrajzi Lexikon számára.

²⁴⁴ Az összeállítást *Antall József. Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásai*ból. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténelmi Intézet, Budapest (szerk. Kapronczay Károly – Gazda István) kötet és az Antall József Baráti Társaság honlapján szereplő életrajz (szerzője Huber Szabasián), valamint Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum*, Budapest, 2001. alapján készítettem. Tóth Eszter Zsófia i.m.

1963-tól 1990-ig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban előbb tudományos kutató, majd igazgatóhelyettes, 1974-től megbízott főigazgató, 1984-től főigazgató.

1963–1973 között a Dolgozók Esti Gimnáziumában tanított a Jurányi utcában.

1968-tól az Orvostörténeti Közlemények főszerkesztőjeként is dolgozott.

1969-ben a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság tagja, 1991-ben alelnöke lett.

1972-től a Nemzeti Pantheon (Sírkert) Bizottság titkára lett.

1974-ben a Budapesten ülésező Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszus szervező főtitkára volt.

1974-ben a nyugati országokba érvényes útlevelet kapott.

1981-ben megjelent *Az európai orvostudomány és gyógyszerészet emlékei* című kötete.

1982-ben a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesült.

1988 januárjában az Európai Emberi Jogok Ligája Budapesti tagozatának megalapításában szerepet vállalt.

1988. szeptember 3-án részt vett a második lakitelki találkozón, ahol elfogadták a Magyar Demokrata Fórum alapítólevelét és alapszabályát, továbbá kimondták a szervezet mozgalommá alakulását.

1988 októberében a Független Kisgazdapárt újjászervezésében, a Kovács Béla Társaság megalakításában is részt vett.

1989. március 11–12-én részt vett az MDF országos gyűlésén.

1989 júniusában csatlakozott az MDF megbízásából az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokhoz, ahol a konfliktusos légkörben konszenzusteremtő politikusként lépett fel.

1989. október 21-én elsöprő többséggel az MDF elnökévé választották.

1990. április 8-án a választások második fordulójának eredménye alapján a demokratikus, szabad választást az MDF nyerte, Antall József a miniszterelnöki poszt várományosa lett.

1990. május 23-án az Országgyűlés Antall Józsefet miniszterelnöknek választotta meg.

Irodalomjegyzék

- id. Antall József: *Menekültek menedéke*. Összeállította, a bevezető tanulmányt írta és szerkesztette Kapronczay Károly. Mundus Kiadó, Budapest, 1997.
- Antall József: Az 1867-es kiegyezés. Deák, Eötvös, Kossuth. In *Élet és Tudomány*, 22 (1967) 291–294.
- Antall József: Eötvös József művelődéspolitikája és a Politikai Hetilap. In *Nevelés-történeti Tanulmányok*. Szerkesztette: Kőte Sándor. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 1970.. 123–149.
- Antall József: Eötvös művelődéspolitikája és a középiskolai reform előkészítése. In *Magyar Pedagógia* 71 (1971) No. 1–2. 159–171.
- Antall József: Eötvös művelődéspolitikája és a középiskolai reform előkészítése. In *A 125 éves budapesti V. kerületi Eötvös József Gimnázium emlékkönyve, 1854/55–1978/79*. Szerkesztette Habuda Miklósné, közreműködött Kiss István, Solymár János. Eötvös József Gimnázium, Budapest 1979. 16–27.
- Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára. Alexandra, Pécs, 2007. 46.
- Antall József: *Modell és valóság. I–III*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015.
- Benke Zsófia: A Tanácsköztársaság egészségügy igazgatásának történetéhez. In *Levéltári Szemle*, 1969. 1. 57–74.
- Benke Zsófia: *Az ellenforradalmi korszak munkásbiztosításának történetéből*. Századok, 1975. 1001–1028.
- Bényei Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996.
- Boldizsár Iván: *A másik Magyarország. Új Magyarország röpiratai*. Budapest, 1946.
- Boldizsár Iván: *Megbűnhötte már e nép. Röpirat a magyar békéről, és közös hazánkról, a Dunavölgyéről*. Új Magyarország Rt., 1946.
- Bödy Pál: *Eötvös József*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Bödy Pál: *Tudós nemzedék, magyar szellemóriások*. Dialóg Campus, Budapest, 2013.
- Bödy Pál – Urbányi Aladár: *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez*. Dialóg Campus, Budapest, 2001.
- Randolph N. Braham: *A magyar Holocaust*. I–II. Budapest: Gondolat Könyvkiadó – Washington: Blackburn International Incorporation. 1988.
- Élet az óvóhelyen. Vári ostromnaplók 1944–45*. Szerkesztette: Buzinkay Géza. Budapest, Várbarátok Köre – Litea, 2003.
- Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest, 1993.
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

- Deák Ágnes: Eötvös József Uralkodó eszméinek korabeli németországi recepciójáról. In *Aetas*, 2005. 3. szám 140–146.
- Eckhardt Tibor: *Visszaemlékezések 1941–43*. L'Harmattan, Budapest, 2008.
- Godó Ágnes: *Magyar–lengyel kapcsolatok a második világháborúban*. Zrínyi Katonai és Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- Juhász Gyula: A Teleki-kormány lengyel-politikája. In *História*, 1980. 1
- Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2001.
- Kapronczay Károly: *A Lengyel Vöröskereszt magyarországi szervezete a második világháború alatt. /1939–1945./* = Valóság. 45. 2002. 12. 66–75., Kapronczay Károly: *Lengyel menekültek Magyarországon. 1939–1945*. Mundus Kiadó, Budapest, 2009.
- Kapronczay Károly: Magyarországra menekült polgári lengyel menekültek iskolaügye a második világháború éveiben. In.: *Magyar Pedagógia*, 1974/2.
- szerk. Kapronczay Károly – Gazda István: *Antall József. Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásai. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár*. Magyar Tudománytörténelmi Intézet, Budapest.
- Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
- Kosztricz Anna: *A Kulturális Kapcsolatok Intézete*. Archivnet, 2015. 4. szám http://www.archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html
- Kosztricz Anna: *Volt politikusok levelei Kádár Jánoshoz megvont nyugdíjuk ügyében*. Archivnet 2012. 3. szám http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/volt_politikusok_levelei_kadar_janoshoz_megvont_nyugdijuk_ugyeben.html?oldal=1
Utolsó letöltés: 2016. január 31.
- Kuncz Aladár. *A fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1965.
- Lagzi István: Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. *Valóság*, 45. 2002. 2. 34–49.
- Lagzi István: *Adatok az egri lengyel katonai tiszti tábor történetéhez. 1939–1945*. 293–333.
- Lagzi István: Lengyel menekültek Somogy megyében a második világháború idején. In Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 5*. Kaposvár, 1974. 259–280.
- Lagzi István: Francia menekültek Magyarországon (Balatonbogláron) a második világháború idején. In Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 6*. Kaposvár, 1975. 167–219.

- Lagzi István: Lengyel menekültek tábori viszonya Észak-Magyarországon. In. *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 16. Miskolc, 1977. 151–190.
- Lagzi István: *Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején*. Zalai Gyűjtemény 3. Zalaegerszeg, 1975.
- Lagzi István: *A Nyugat-Magyarországon elhelyezett lengyel katonai menekültek elhelyezésének néhány kérdése*. I. Savaria, Vas Megyei Múzeumok Értesítője (1975–1976). 9–10. 283–300.
- Lagzi István: *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből*. Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ, Budapest, 1979.
- Lakos János: *A Magyar Országos Levéltár története*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006.
- Grzegorz Łubczyk: *Henryk Ślawik. Három nemzet elfeledett hőse*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009.
- Grzegorz Łubczyk: *A lengyel Wallenberg. Henryk Ślawik és id. Antall József története*. Budapest, Széphalom, 2004.
- Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. München, 1978.
- Navratil Ákos: *Közgazdaságtan. I.* Gergely R, Budapest, 1944.
- Pach Zsigmond Pál: *A dualizmus rendszerének megszilárdulása az 1870-es években*. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1958.
- Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság*. 1956-os Intézet, Budapest, 2008.
- Ravasz János: *A magyar nevelés története a kapitalizmus és a feudalizmus korában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.
- Schmidt Péter: *Az Országos Levéltár 1956-ban. Egy munkatárs visszaemlékezése*. Archivnet, 2012. 5. szám http://www.archivnet.hu/kuriozumok/az_orszagos_leveltar_1956ban.html.
- Szabad György: *In memoriam I. Tóth Zoltán*. Magyar Szemle, Új folyam, XVI. évfolyam, 1–2. szám http://www.magyarszemle.hu/cikk/20070309_in_memoriam_i_toth_zoltan.
- Szász Béla: *Minden kényszer nélkül*. 1963.
- Széchenyi István: *Hitel*. Reprint kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Tar Pál: *In memoriam Antall József. Tanú és szereplő*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.
- Teleki János: *A magyar közlekedéspolitika új irányelvei*. Nagy Ny., Budapest, 1933.
- Toldy István: *Öt év története*. Ráth, Pest, 1872.
- Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig*. (1932–1989). VERITAS Könyvek 2. VERITAS Történétkutató Intézet – Magyar Napló, 2015.

- Tóth Eszter Zsófia: *Antall József és az állambiztonság*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016.
- Vida István: *A Független Kisgazdapárt politikája. 1944–47*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Vidor Miklós: *Idegenek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958.
- Vígh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai koncepciója*. Budapest, MTA Kutatási–ellátási szolgálat, 1971.
- Vígh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai nézeteinek alakulása*. Akadémiai Kiadó Budapest, , 1979.
- dr. Visegrády József: *A gépkocsi hivatása az új Magyarország társadalmi és gazdasági életében*. 1939.
- dr. Visegrády József: *A közlekedésügy, mint közfeladat, és a vasút–autó kérdés*. Budapest, 1936.

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja
a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten